

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

На правах рукопису

КУЗЬМЕНКО ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 349.2

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право і
право соціального забезпечення

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор
Щербина Віктор Іванович

Сєвєродонецьк – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ.....	11
1.1 Поняття, сутність та ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.....	11
1.2 Генезис юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.....	34
Висновки до розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2 КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ.....	61
2.1 Види юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.....	61
2.2 Особливості притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю.....	83
Висновки до розділу 2.....	108
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ.....	111
3.1 Проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та пропозиції щодо їх вирішення.....	111
3.2 Зарубіжний досвід юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.....	136
Висновки до розділу 3.....	159
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174

ВСТУП

Актуальність теми. Судові рішення приймаються особами, яких законом наділено повноваженнями вчиняти дії від імені держави, тож у полі зору як науковців, так і пересічних громадян постійно перебувають питання, пов'язані із поведінкою суддів, їх особистісними якостями, відповідністю найвищим стандартам етики. Згідно з нормами вітчизняного законодавства судді гарантується незалежність, захист з боку держави та забезпечення всіх необхідних для життя і праці умов. Разом з тим, рівень професійності судді і його відповідальності при реалізації ним своїх трудових прав та обов'язків безпосередньо обумовлює якість винесених ним судових рішень та рівень довіри до нього з боку суспільства. Саме тому дійсно справедливим і необхідним є застосування різноманітних заходів впливу до таких суддів, які вчинили порушення судової діяльності, норм суддівської етики, а також законодавства про працю, адже судді виступають найманими працівниками та перебувають у трудових правовідносинах з державою.

В Україні на сьогоднішній день відбуваються трансформаційні процеси, обумовлені передусім прагненням підвищення ефективності державного механізму та його елементів. Суддя в силу специфіки своєї діяльності наділяється особливими привілеями, правами та повноваженнями у порівнянні з будь-якими іншими громадянами, які вступають у відносини найманої праці. Проте на суддівську діяльність поширюються норми законодавства про працю, а отже, є підстави для дослідження особливостей відповідальності суддів за його порушення.

За часів незалежності України питання юридичної відповідальності суддів, передусім дисциплінарної, постало у якості об'єкта досліджень багатьох вітчизняних науковців. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, наразі окремі питання юридичної відповідальності суддів залишилися поза увагою, зокрема питанню юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю не було присвячено окремого

дисертаційного дослідження. До вчених, які у своїй науковій діяльності приділяли увагу даному питанню, можна віднести наступних: В.М. Андріїва, О.В. Андрійчук, Н.Б. Болотіну, С.Я. Вавженчука, В.С. Венедіктова, С.В. Венедіктова, Л.Є. Виноградову, С.В. Вишновецьку, Т.А. Занфірову, М.І. Іншина, Р.Л. Капченка, М.М. Клемпарського, В.П. Кохан, Р.О. Куйбиду, Д.Є. Кутоманова, С.С. Лукаша, П.С. Луцюка, А.В. Маляренка, А.Р. Мацюка, Н.О. Мельничук, М.О. Міщук, О.М. Обушенка, О.М. Овчаренко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, С.В. Подкопаєва, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишеву, С.М. Черноус, В.І. Щербину, О.М. Ярошенка та інших. Проте жоден із зазначених дослідників не розглядав дане питання комплексно, що, в свою чергу, вказує на необхідність проведення його ґрунтовного вивчення та аналізу.

Таким чином, нині, коли тривають реформи в судовій сфері, актуальним питанням для науки трудового права виступає дослідження особливостей юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у Східноукраїнському національному університеті імені В. Даля відповідно до теми кафедри правознавства юридичного факультету «Проблеми розвитку вітчизняного законодавства та імплементації в Україні норм міжнародного та європейського права», затвердженої на період з 01 січня 2013 року по 31 грудня 2016 року, Переліку перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженого постановою Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року за № 86/11, а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року за № 14.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних та практичних пропозицій і рекомендацій щодо

вирішення проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Мета дослідження зумовила необхідність постановки та досягнення наступних *задач*:

- з'ясувати сутність та особливості трудового статусу суддів;
- визначити поняття й ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;
- дослідити генезис юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;
- охарактеризувати види юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;
- розкрити та конкретизувати особливості притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю;
- виокремити проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та надати пропозиції щодо їх вирішення;
- визначити напрямки запозичення зарубіжного досвіду з метою удосконалення юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Об'єктом дослідження виступає система суспільних відносин у сфері трудової діяльності суддів.

Предметом дослідження є юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю.

Методи дослідження. Наукове дослідження побудовано на застосуванні загального системно-структурного методу, основні елементи якого забезпечили високий ефект побудови моделей розв'язання поставлених задач. В основу системи методології наукового аналізу юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю покладено наступні методи: 1) діалектичний метод дав змогу досліджувати внутрішню сутність речей у процесі їх розвитку, а також внутрішніх та зовнішніх

суперечностей, зокрема за допомогою даного методу проаналізовано правову природу юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю (підрозділи 1.1–1.2); 2) історичний метод сприяв з'ясуванню умов та факторів, що вплинули на розвиток юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю; 3) системний метод дозволив здійснити повне та об'єктивне дослідження відповідного конкретно окресленого предмета, зокрема дав змогу дослідити види юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю (підрозділи 2.1–2.2); 4) логічні методи і прийоми: дедукція, індукція, аналогія, аналіз, синтез – застосовувалися впродовж здійснення усього наукового аналізу. Використання структурно-логічного методу та методу моделювання дозволило виділити проблеми та шляхи їх вирішення у сфері юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, а також надати пропозиції щодо застосування позитивного зарубіжного досвіду в Україні (підрозділи 3.1–3.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою спробою комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, з урахуванням новітніх досягнень науки трудового права дослідити юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано основні авторські положення, які виносяться на захист і містять елементи наукової новизни. Назвемо основні з них.

Уперше:

– сформульовано перелік ознак юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, а саме: 1) встановлення відповідальності законом і забезпечення засобами державного примусу; 2) встановлення з метою ефективною реалізації принципів правосуддя в державі; 3) застосування на підставі відповідного порушення норм законодавства про працю; 4) вияв у різноманітних специфічних формах,

більшість з яких є характерними виключно для даного виду відповідальності (догана, звільнення, пониження в посаді чи в чині тощо); 5) двохаспектний характер участі держави у відповідних правовідносинах: з однієї сторони, держава здійснює свій вплив шляхом прийняття законодавства про працю, з іншої – вона фактично виступає у ролі роботодавця в зазначених відносинах, оскільки суддя під час здійснення своїх трудових функцій діє від імені держави; 6) відсутність конкретних складів правопорушень у повному обсязі в законодавстві про працю;

– запропоновано етапізацію становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, в якій виділено чотири етапи;

– у контексті судової реформи, яка триває в Україні, охарактеризовані етапи притягнення до матеріальної відповідальності за порушення суддею законодавства про працю, визначені їх позитивні та негативні риси.

Удосконалено:

– визначення юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю як обов'язку посадової особи, наділеної виключними повноваженнями на здійснення правосуддя, понести специфічні несприятливі наслідки, спричинені порушенням законодавства про працю чи правил етики під час виконання трудових функцій, що виникають на підставі рішення Вищої ради правосуддя, прийнятого із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків;

– трактування дисциплінарної відповідальності суддів як виду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, який полягає у обов'язку судді понести негативні наслідки у вигляді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, переведення судді до суду нижчого рівня чи

звільнення його з посади, за порушення правил поведінки суддів чи їх нереалізацію.

Дістали подальшого розвитку:

– узагальнення проблем у сфері регулювання юридичної відповідальності суддів, до яких віднесені: 1) проблеми наукового та концептуального характеру, зокрема відсутність визначення фундаментальних понять «юридична відповідальність суддів», «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», «порушення суддею законодавства про працю», відсутність закріплення складу законодавчих проступків у сфері порушення суддями законодавства про працю тощо; 2) проблеми матеріальної відповідальності суддів; 3) проблеми діяльності Вищої ради правосуддя; 4) проблеми відсутності чіткого розмежування підстав для застосування стягнень у виді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня;

– дослідження етапів дисциплінарного провадження щодо суддів, до яких належать наступні: 1) подання до спеціального органу, уповноваженого займатись питаннями суддівської дисципліни, заяви стосовно негативної поведінки судді; 2) попереднє вивчення та перевірка дисциплінарної скарги; 3) відкриття дисциплінарної справи; 4) розгляд дисциплінарної скарги; 5) ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності;

– пропозиції щодо запозичення позитивного зарубіжного досвіду стосовно юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних та практичних проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

б) у правотворчості – при перегляді та вдосконаленні положень чинного Кодексу законів про працю, доопрацюванні проекту Трудового кодексу України, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

в) у правозастосовній діяльності – результати дослідження сприятимуть вдосконаленню практики застосування норм чинного законодавства щодо юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

г) у навчально-методичній роботі – у процесі вивчення навчальної дисципліни «Трудове право України», при написанні підручників, навчально-методичних посібників, проведенні семінарських занять зі студентами й для написання ними рефератів, курсових і дипломних робіт.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення й висновки доповідалися дисертантом на засіданнях кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, а також були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Київ, 18–19 червня 2015 р.), «Актуальні проблеми сучасного правознавства» (м. Київ, 28–29 січня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, одній статті – у науковому виданні іншої держави, а також у двох тезах доповідей і повідомлень на вказаних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

1.1 Поняття, сутність та ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю

Судові рішення приймаються особами, яких законом наділено повноваженнями вчиняти дії від імені держави. Тож у полі зору як науковців, так і пересічних громадян постійно перебувають питання, пов'язані із поведінкою суддів, їх персональними якостями, відповідністю найвищим стандартам етики. Згідно з нормами вітчизняного законодавства особистість судді при здійсненні правосуддя є центральною. Йому гарантується незалежність, захист з боку держави та забезпечення всіх необхідних для життя і праці умов. Разом з тим, від рівня професійності судді та його відповідальності при здійсненні трудових правовідносин безпосередньо залежить законність і якість винесених судових рішень. Саме тому справедливим та необхідним є застосування різноманітних заходів впливу до таких суддів, які вчинили порушення судової діяльності, норм суддівської етики, а також законодавства про працю, адже судді є найманими працівниками та перебувають у трудових правовідносинах з державою.

За часів незалежності України питання юридичної відповідальності суддів, передусім дисциплінарної, постало у якості об'єкта досліджень величезної кількості вітчизняних науковців. Все ж на сьогоднішній день фактично так і не було звернено увагу на питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Конституцією і законами України суддів наділено особливими преференціями, правами та повноваженнями у порівнянні з будь-якими

іншими громадянами, які вступають у відносини найманої праці. Разом з тим, на суддівську діяльність поширюються норми законодавства про працю, а отже, є підстави для аналізу даного виду юридичної відповідальності суддів.

Реалізація принципу верховенства права у суспільстві є допустимою лише за умови визнання законів та тих інституцій, що їх приймають і забезпечують реалізацію, причому функціонування всього державного механізму видається можливим виключно за умови належного виконання такими установами своїх функцій. Особливість трудової функції суддів полягає в необхідності дотримання як законодавчо встановлених норм, так і вимог морального змісту. Їх недодержання чи аморальна поведінка під час роботи або у побуті є підставою для притягнення таких працівників до відповідальності. Тому актуальність дослідження даної теми полягає в існуванні особливого підходу до визначення обмежень по відношенню до осіб, наділених суддівськими повноваженнями. Оскільки одним із пріоритетних напрямків судової реформи в Україні є посилення відповідальності представників суддівського корпусу, аналіз поняття, сутності та ознак юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю дозволить розширити теоретичні рамки інституту суддівської відповідальності та виявити прогалини для його подальшої трансформації.

Питання юридичної відповідальності суддів постійно розглядається в працях низки вітчизняних науковців, проте питанню юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на сьогоднішній день увага не приділялась. Загальні теоретичні аспекти юридичної відповідальності розкривали у своїх наукових працях такі вчені: І.Б. Аземша [1], В.М. Біляк [2], К.І. Белякова [3], О.М. Болсунова [4, 5], І.Л. Бородін [6], К.В. Босін [7], В.Є. Голубовський [8], О.В. Гордієнко [9], Т.Б. Грек [10], В.О. Гринюк [11], Т.А. Денисова [12], М.І. Іншин [13], М.Ю. Задніпряна [14, 15], Л.І. Каленіченко [16], Д.С. Комарницький [17], Н.М. Корчак [18], С.П. Коталейчук [19], Р.О. Куйбіда [20], О.М. Лутак [21],

О.Л. Львова [22], О.Д. Максимюк [23, 24, 25, 26], О.М. Овчаренко [27], Н.М. Оніщенко [28, 29, 30], А.О. Осауленко [31, 32], В.В. Паришкура [33], І.І. Пархоменко [34], Є.Ю. Подорожній [35, 36, 37], М.А. Погорецький [38], О.Л. Польовий [39, 40, 41], І.І. Припхан [42], К.Ю. Приходько [43], О.І. Процевський [44], Н.В. Теремцова [45], О.В. Ткаченко [46, 47], Г.В. Свириденко [48], О.Ф. Скакун [49], О.Л. Стрельник [50, 51], В.Г. Фатхутдінов [52], О.В. Хорошенюк [53], В.А. Щербань [54] та інші. Серед дослідників, які у своїй науковій діяльності приділяли деяку увагу юридичній відповідальності суддів, ми виділимо таких як: Г.О. Барабаш, Л.Є. Виноградова, Д.В. Володіна, О.В. Гончаренко, М.В. Данилова, І.І. Ішутін, О.М. Овчаренко, С.В. Подкопаєв, К.Б. Пусан, М.О. Сапунова, Т.В. Штих та інші. Проте жоден із зазначених науковців не розглядав дане питання комплексно, що, в свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу.

На сьогоднішній день в юридичній науці відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «юридична відповідальність» [55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81]. З точки зору В.М. Маліновської, юридичною відповідальністю є різновид соціальної відповідальності, що постає як важливий засіб забезпечення законності і правопорядку в державі, дотримання прав і свобод людини та забезпечення належної реалізації державними органами та їх посадовими особами своїх повноважень, визначених законом [82, с. 60]. Іншими словами, сутність відповідальності дослідниця вбачає у здійсненні впливу на поведінку індивідів, державних органів та їх посадових осіб з метою впорядкування суспільних відносин, уникнення протиріч у їх перебігу та попередженні виникнення загострень у майбутньому. Слабкість даної позиції полягає у закріпленні нею наслідків застосування юридичної відповідальності, проте абсолютно незрозумілим є механізм її реалізації та специфіка.

Найбільш поширеною у юридичній науці є концепція, згідно з якою у процесі встановлення у юридичних приписах вимог держава покладає обов'язок на кожного індивіда, який вчинив протиправні дії, понести за це наслідки негативного характеру. Загалом поділяючи вищезазначені погляди, О.Ф. Скакун вважає юридичну відповідальність передусім видом і мірою понесених особою втрат особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [83, с. 464]. На відміну від попередньої позиції, дослідниця звела сутність юридичної відповідальності до негативної поведінки особистості та її наслідків. Безперечно, відповідальність у праві як і будь-якому іншому виді соціальної відповідальності є передусім оцінкою поведінки індивіда з боку суспільства, проте таке визначення видається однобічним та не розкриває у повній мірі багатоаспектності змісту відповідальності, а отже, і її функціональне призначення.

Інші науковці розуміють юридичну відповідальність як застосування в особливому процесуальному порядку до особи, що вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми [84, с. 43]. Так, завдяки розумінню юридичної відповідальності виключно як настання негативних наслідків для правопорушника чи як засіб забезпечення законності відбувається применшення її соціальної ролі та значимості. Юридичній відповідальності, безумовно, притаманні штрафна і виховна функції, які є тісно пов'язаними. Внаслідок застосування засобів державного примусу відбувається обмеження прав та свобод правопорушника, що, з одного боку, є виховним заходом для нього, а з іншого – демонстрацією суспільству панування в державі принципу справедливості та захисту належних громадянам прав і свобод.

Оскільки юридична відповідальність у вітчизняному праві характеризується множинністю підходів до визначення її поняття, необхідною є розробка такої дефініції, яка б максимально охопила характеристики, що визначають її зміст. Тому, на наш погляд, юридичною відповідальністю є застосування заходів державного примусу до

правопорушника з метою впорядкування суспільних відносин, відновлення правопорядку, попередження вчинення порушень у майбутньому та покарання особи, що вчинила правопорушення, внаслідок чого відбувається обмеження її прав та свобод, що, з одного боку є виховним заходом, а з іншого – демонстрацією суспільству домінування в державі принципу справедливості та захисту належних громадянам прав і свобод.

Останнім часом у вітчизняній науці все частіше зустрічається новий вид юридичної відповідальності – трудо-правова, або ж відповідальність за порушення законодавства про працю [85; 86; 87; 88; 89; 90]. Звичайно, може виникнути питання щодо доцільності її виділення в окремий вид за умов, коли правовідносини між працівниками і роботодавцями можуть впорядковуватись шляхом застосування дисциплінарної й матеріальної відповідальності. Проте у зв'язку з існуванням у вітчизняному законодавстві великої кількості прогалин та суперечностей, а також з метою конкретизації питання врегулювання відносин, що базуються на основі укладення трудового договору, виділення нового, особливого виду юридичної відповідальності видається повністю обґрунтованим.

З точки зору В.С. Венедиктова, юридична відповідальність за порушення законодавства про працю (або ж трудова відповідальність, як відзначає дослідник) є відповідальністю, яка настає за діяльність, пов'язану із здійсненням права на працю, та яка застосовується до суб'єктів трудового права за дії або бездіяльність у процесі праці [91, с. 65]. Відштовхуючись від сутності юридичної відповідальності та зазначеної дефініції, робимо висновок, що даний вид відповідальності полягає передусім в обов'язку кожного суб'єкта трудового права, який вчинив протиправні дії, виконати ті вимоги, які були встановлені державою шляхом прийняття законодавства про працю. А отже, зміст юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю полягає у впливі на поведінку суб'єктів трудових правовідносин з метою їх впорядкування та вирішення протиріч у трудовій діяльності.

Разом з тим, зрозумілим є те, що на сьогоднішній день у законодавстві про працю відсутній галузевий вид юридичної відповідальності. Наприклад, у трудовому праві присутні поняття дисциплінарної та матеріальної відповідальності за проступки, вчинені у процесі праці. Проте дані види відповідальності є характерними і для інших галузей права. Тому галузь трудового права потребує власного виду юридичної відповідальності, який, з одного боку, об'єднає всі види відповідальності, що застосовуються при регулюванні трудових правовідносин, в межах однієї категорії, а з іншого – всебічно врахує специфіку трудових правовідносин.

Деякі дослідники, наприклад І.В. Новосельська, вживають термін «трудо-правова відповідальність». Так, науковець розрізняє загальноохоронювану та специфічну галузеву відповідальність за порушення трудового законодавства. Особливість загальноохоронюваної відповідальності полягає у тому, що застосування даного виду відповідальності потребує звернення до норм інших галузей права (кримінального, адміністративного). Специфічна ж галузева відповідальність передбачає матеріальний та дисциплінарний її види [92, с. 211]. За такого формулювання поділ відповідальності на дві групи та чотири види є можливим. При застосуванні терміна «трудо-правовий», акцент робиться передусім на характері відносин, регулювання яких здійснюється, тобто на порушенні обов'язків сторонами трудового договору.

Р.І. Обручков оперує поняттям «відповідальність у трудовому праві», в рамках якого розрізняє два основних види трудової відповідальності: дисциплінарну та матеріальну [87, с. 268-269]. Очевидно, що основна розбіжність між розглянутими позиціями полягає саме у формулюванні дефініції виду юридичної відповідальності, що досліджується. Відштовхуючись від поняття «відповідальність у трудовому праві», яким оперує дослідник, можемо зробити висновок, що адміністративний та кримінальний види відповідальності не відносяться до зазначеного поняття, оскільки є предметами регулювання інших галузей права. Тож до сфери

трудової відповідальності входять виключно дисциплінарний і матеріальний види.

Найбільш вдалий підхід вбачається у вживанні терміна «юридична відповідальність за порушення законодавства про працю», оскільки лише така дефініція дозволяє виділити галузеву своєрідність даного виду юридичної відповідальності. Його специфіка, на наш погляд, характеризується наступними особливостями:

1) при вживанні відмінної термінології, такої як «трудо-правова відповідальність», має місце збірність та комплексність категорії, тобто дане узагальнююче поняття об'єднує всі види юридичної відповідальності, яких може зазнавати суб'єкт трудових правовідносин у процесі виконання своїх функцій. Використання поняття «юридична відповідальність за порушення законодавства про працю» є свідченням того, що до суб'єкта проступку застосовуються заходи примусу, передбачені галузевим законодавством;

2) характер відповідальності повинен визначатись галузевою належністю здійсненого проступку, а отже, має бути встановлена відповідність із нормою права, яка була порушена. Тобто, коли порушується законодавство про працю, то його наслідком є юридична відповідальність виключно у формі дисциплінарної та матеріальної відповідальності у трудовому праві.

Визначившись із специфікою юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, необхідно сформулювати дефініцію даного поняття. Так як у юридичній науці відсутня єдність поглядів щодо правової природи досліджуваного явища, формулювання єдиної концепції постає одним із важливих завдань. В.С. Венедиктов вважає, що правильним є термін «трудова юридична відповідальність». Трактуює дане поняття вчений як особливий правовий стан суб'єктів трудового права, що впливає із нормативних приписів та спрямований на забезпечення реалізації суб'єктивних прав та обов'язків у трудових і тісно з ними пов'язаних правовідносинах [93, с. 74]. Окрім власне формулювання, дана дефініція

містить ще ряд недоліків. Зокрема дослідником проігноровані більшість характерних ознак даного виду відповідальності, хоча важливим у даному контексті є зазначення підстав настання, форм, ширше тлумачення суб'єктного складу. Також не досить вдалими є формулювання «правовий стан». Більш вдалими, на наш погляд, у даному випадку є терміни «обов'язок», «захід» чи «міра».

Л.О. Сироватська оперує поняттям «юридична відповідальність за трудовим правом» та пропонує розуміти його як обов'язок особи, що здійснила порушення правових норм, відповісти перед колективом, підприємством (установою) або державою та понести ті несприятливі наслідки, що містяться в санкціях правових норм [94, с. 231]. У даному випадку незрозумілим є виділення вченою сторін трудових правовідносин. Цілком очевидно, що ними виступають роботодавець і працівник, тож нести відповідальність особа, що здійснила порушення правових норм, повинна передусім перед роботодавцем. У разі, якщо таке порушення здійснив роботодавець, то він повинен відповідати перед працівником чи трудовим колективом. Отже, дане формулювання є хибним.

З точки зору С.М. Прилипка, зазначений термін має найбільш близьке значення до сформульованого нами поняття – «юридична відповідальність у трудовому праві», проте сама дефініція теж є не досить вдалою. Вчений вважає, що досліджувана категорія становить собою правовий стан суб'єктів суспільних відносин, що впливає із змісту правових норм та спрямований забезпечити реалізацію їх суб'єктивних прав та обов'язків [95, с. 109]. Проте приведені визначення є занадто загальним для повної характеристики юридичної відповідальності у трудовому праві, тому його доцільніше застосувати до юридичної відповідальності у загальному розумінні.

Отже, загалом відмітимо, що при опрацюванні наукового масиву, присвяченого поняттю юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю ми не знайшли дефініції, яка б відповідала виділеним нами основним характеристикам даної категорії. Доцільним є

формулювання визначення, яке б відповідало результатам нашого дослідження. Так, юридична відповідальність за порушення законодавства про працю – це обов’язок сторін трудових правовідносин понести несприятливі наслідки у специфічних формах, спричинених шкодою чи матеріальними втратами суб’єкта, що здійснюється у судовому порядку або на розсуд роботодавця, із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків на основі галузевого законодавства.

Правова категорія юридичної відповідальності судді також є недостатнім чином дослідженою у вітчизняній правовій науці. Аналіз існуючих на сьогоднішній день підходів до дефініції даного поняття засвідчив, що загальна кількість концепцій є незначною, а єдина доктрина відсутня.

Так, з точки зору Л.Є. Виноградової, юридична відповідальність судді є його здатністю звітувати перед собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою юстиції за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі і отримувати позитивні чи негативні оцінки своєї діяльності із застосуванням у разі потреби відповідних санкцій за неналежну поведінку [96, с. 23]. Тобто, специфіка юридичної відповідальності суддів полягає у можливості її двохаспектного розгляду:

1) як виконання суддею професійних функцій належним чином, додержання ним норм законодавства та суддівської етики;

2) як обмеження прав і свобод судді у разі його негативної поведінки. Також відмітимо особливий порядок притягнення судді до відповідальності, який має вияв в існуванні спеціального процедурного механізму, що, з одного боку, підкреслює забезпечення принципу незалежності суддів, а з іншого – не дає суддям права на помилку і гарантує їх притягнення до відповідальності у разі вчинення правопорушення під час здійснення трудових функцій.

М.О. Сапунова розглядає юридичну відповідальність суддів як етично-правовий стан, який породжує необхідність добросовісного використання

прав і виконання обов'язків по вчиненню правосуддя, покладених законом, а також необхідність додаткового правового обтяження в разі судової або професійної помилки, допущеної ним у процесі судочинства [97, с. 34]. Дана позиція також є двохаспектною і за своє сутністю спорідненою з розглянутою нами раніше. Так, юридична відповідальність суддів також розглядається у двох площинах: як належне виконання суддею професійних обов'язків та як застосування до суддів санкцій за вчинені порушення у процесі трудової діяльності. Звернімо увагу на формулювання «етично-правовий стан», що свідчить про необхідність додержання суддею не лише законодавчих приписів, а й норм суддівської етики.

З точки зору О.В. Яценка, юридичною відповідальністю судді є вид і міра обов'язку потерпати від примусового державновладного позбавлення благ психологічного, організаційного або майнового характеру у правовідносинах, що виникають між суддею і державою із факту порушення такою посадовою особою правил поведінки, які мають характер норми права, в процесі здійснення судочинства [98, с. 118-119]. Перш за все, не погодимось і формулюванням автора «вид і міра обов'язку». По-перше, оскільки сам обов'язок є мірою необхідної поведінки особи, вживання раніше відзначеного нами терміна не є коректним. По-друге, вираз «позбавлення благ» не відображає можливі заходи примусу, що застосовують до суддів. «Благо» є досить загальним поняттям, що означає певну сукупність об'єктів, необхідних людині в житті [99, с. 86]. У випадку з суддівськими стягненнями більш доцільними виразами є «стягнення» чи «обтяження».

Тому правова категорія юридичної відповідальності суддів також потребує більш вдалого визначення, оскільки дослідники даного питання переважно ігнорують виділення дефініції чи сконцентровують увагу на конкретних видах відповідальності. В процесі аналізу встановлено, що юридичною відповідальністю суддів є обов'язок посадової особи, наділеної виключними повноваженнями на здійснення правосуддя, понести

несприятливі наслідки у специфічних формах, спричинених порушенням законодавства чи правил суддівської етики в процесі здійснення судочинства, що здійснюється із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків.

Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю є специфічним різновидом юридичної відповідальності суддів. Дотримання принципу верховенства закону у діяльності органів правосуддя безпосередньо залежить від стану трудової дисципліни, рівня культури та суддівської етики, а також професійної підготовки працівників. Отже, за цих обставин дотримання суддею норм законодавства про працю виступає як один із основних професійних обов'язків. Підставою для відповідальності судді за порушення законодавства про працю є вчинення ним проступку, тобто винного, протиправного порушення службових обов'язків.

На сьогоднішній день питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є новим для вітчизняної правової теорії, тому наразі жоден науковець не розглядав дане питання комплексно, що, у свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу.

Базуючись на аналізі понять «юридична відповідальність», «юридична відповідальність за порушення законодавства про працю» та «юридична відповідальність суддів», сформулюємо поняття юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю як обов'язку посадової особи, наділеної виключними повноваженнями на здійснення правосуддя, понести несприятливі наслідки у специфічних формах, спричинені порушенням законодавства про працю чи правил етики під час виконання трудових функцій, що здійснюється Вищою радою правосуддя із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків.

Встановивши поняття механізму юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю суддів, варто виділити найбільш суттєві ознаки, характерні для даного виду. Оскільки це питання також не є

дослідженим у вітчизняній науці, воно потребує застосування комплексного підходу, тобто виділення загальноправових ознак, як таких, що характерні для юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, так і спеціальних, тобто характерних виключно для даної галузі.

Питання ознак юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю перебуває у полі зору вітчизняних науковців, проте характеризується недостатньою увагою з їх боку. Для прикладу наведемо позицію І.В. Новосельської, з точки зору якої трудо-правову відповідальність (формулювання, яким оперує дослідниця) характеризують наступні ознаки:

1) відповідальність є внутрішньою, тобто застосовується за умови здійснення правопорушення одним суб'єктом трудових правовідносин щодо іншого;

2) зв'язок даного виду відповідальності з державою здійснюється у формі встановлення державою відповідних норм та права працівника оскаржувати дії роботодавця в судовому порядку;

3) відсутність вичерпних конкретних складів правопорушень у законодавстві про працю;

4) суб'єктами відповідальності можуть бути як сторони, так і їх представники [92, с. 211]. Дана позиція хоч і є доволі вдалою, проте далеко неповною, тому потребує доповнення та конкретизації. Зокрема, виникає необхідність уточнення другої ознаки, адже поняття «встановлення державою відповідних норм» не в повній мірі розкриває особливості застосування даного виду юридичної відповідальності. У даному контексті варто відмітити, що держава здійснює свій вплив на відповідні правовідносини шляхом прийняття галузевого законодавства, основу якого складають галузеві статuti і положення про дисципліну у тих сферах, які цього потребують. Даний момент є важливим з огляду на виділення специфічних ознак зазначеного механізму. Потребує конкретизації, на наш погляд, і четверта ознака трудо-правової відповідальності. Ми вважаємо, що варто дещо розширити поняття суб'єктів відповідальності, адже в даному

випадку в їх ролі можуть виступати одразу цілі трудові колективи, тобто суб'єктами юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю є сторони трудових правовідносин.

I.I. Шамшина при характеристиці ознак поняття «трудо-права відповідальність» оперує більш загальними категоріями, характерними передусім для юридичної відповідальності в цілому. Зокрема, дослідницею виділені наступні:

- 1) встановлення законом й забезпечення державним примусом;
- 2) зумовленість необхідністю ефективної організації виробничого процесу;
- 3) застосування на підставі порушення;
- 4) спрямування на захист трудових прав і законних інтересів роботодавця як суб'єкта трудового права, тобто є гарантією його трудових прав;
- 5) покладення з дотриманням нормативно встановленого процесуального порядку [100, с. 983-984]. Дана позиція є доволі простою і водночас слабкою. По суті лише декілька ознак стосуються саме даного виду відповідальності та їх наявність не формує розуміння того, що юридичну відповідальність за порушення законодавства про працю необхідно виділити в окремий вид.

Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю є специфічним різновидом, тож далеко не кожна із проаналізованих нами ознак є характерною для даного виду. Зокрема, їй притаманні специфічні суб'єкти, особливий процесуальний порядок здійснення, властивий лише їй характер відповідальності. Тому в процесі дослідження даного питання нами були виділені наступні загальноправові ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

- 1) встановлення відповідальності законом й забезпечення засобами державного примусу;

2) встановлення з метою ефективної реалізації принципів правосуддя в державі;

3) застосування на підставі відповідного порушення норм законодавства про працю;

4) вияв у різноманітних специфічних формах, більшість з яких є характерними виключно для даного виду відповідальності, наприклад, догани, звільнення, пониження в посаді чи в чині тощо;

5) двохаспектний характер участі держави у відповідних правовідносинах: з одного боку, держава здійснює свій вплив шляхом прийняття законодавства про працю, з іншого боку, оскільки суддя під час здійснення своїх трудових функцій виступає від імені держави, вона фактично постає у ролі роботодавця в зазначених відносинах;

б) відсутність конкретних складів правопорушень у повному обсязі в законодавстві про працю.

На підставі дослідження поняття та сутності юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю здійснимо виділення її специфічних ознак. Відзначимо, що дана проблема не знайшла свого висвітлення у науковій літературі, оскільки питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на сьогоднішній день ще не розглядалось у такій площині. У процесі дослідження нами були виділені наступні характерні риси даного виду відповідальності.

1. Віднесення до юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю дисциплінарного та матеріального видів відповідальності.

Щодо першого аспекту відповідальності, він є більше дослідженим у вітчизняній науці. Питанню дисциплінарної відповідальності суддів присвячено безліч наукових статей [101, 102, 103], монографій та інших різноманітних наукових розвідок. Більше того, врегулювання даного питання здійснюється окремим розділом Закону України «Про судоустрій і статус

суддів» [104]. Тобто, загалом дана категорія є дослідженою належним чином у науковому сенсі і їй приділяється належна увага з боку законодавця. Проте її комплексний аналіз разом із матеріальною відповідальністю судді в рамках розгляду питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є новим для вітчизняної науки, адже до сьогоденішнього дня його виділення в окремий вид не здійснювалось.

Виникнення дисциплінарної відповідальності передусім пов'язане із порушенням трудової дисципліни, тобто із невиконанням чи неналежним виконанням працівником своїх трудових обов'язків [105, с. 14-15]. З точки зору С.В. Подкопаєва, дисциплінарна відповідальність судді як вид юридичної відповідальності є накладенням на порушника суддівської дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру та є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки суддів професійним стандартам (суддівської дисципліни) [105, с. 16]. Загалом дана дефініція цілком відповідає сутності дисциплінарної відповідальності з урахуванням специфіки суддівської діяльності. На її основі можливо виділити суттєві риси дисциплінарної відповідальності судді. До них віднесено наступні:

- 1) вона є специфічним видом юридичної відповідальності;
- 2) спричиняє настання для порушника негативних наслідків;
- 3) позбавлення порушника мають форму морального, матеріального чи організаційного характеру;
- 4) застосовується з метою забезпечення відповідності діяльності і поведінки суддів професійним стандартам.

Одразу привертають увагу такі фактори як особливість форм негативних наслідків для порушника та виділення необхідності забезпечення відповідності поведінки суддів високим суддівським професійним стандартам. Порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності дійсно має свою специфіку, суттєво відмінну від аналогічних процесів стосовно працівників інших професій. Передусім особливими є види

дисциплінарних стягнень, провадження щодо накладення дисциплінарного стягнення, перелік суб'єктів, уповноважених здійснювати накладення дисциплінарного стягнення, підстави його накладення тощо.

Згідно з пунктом 22 статті 92 Конституції України відповідальність за вчинення дисциплінарного правопорушення визначається виключно законами України [106]. Питання дисциплінарної відповідальності суддів врегульовується розділом VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [104]. На сьогоднішній день Законом закріплюється розгорнутий та вичерпний перелік підстав застосування до суддів дисциплінарної відповідальності. До таких підстав, залежно від сутності порушення трудової дисципліни, зокрема належать:

1) умисне або внаслідок недбалості істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасникам судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду; порушення засад гласності і відкритості судового процесу; порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; порушення правил щодо відводу (самовідводу) тощо;

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, тобто по суті навмисне нехтування виконанням покладених на суддю трудових функцій;

3) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ чи іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

4) недоброчесна поведінка, що передусім полягає у здійсненні витрат, що перевищують доходи судді та доходи членів його сім'ї, що, в свою чергу, стало наслідком недобросовісного виконання трудових функцій, а саме вчинення корупційних дій із використанням службового становища тощо;

5) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання тощо [104].

Загалом, статтею 106 Закону передбачено дев'ятнадцять підстав, проте не кожна з них в повній мірі стосується порушення законодавства про працю. У даному контексті варто відмітити, що кожен дисциплінарний проступок, закріплений Законом, є винним діянням. Іншими словами, дисциплінарна відповідальність суддів за порушення законодавства про працю виключає можливість її застосування за вчинення помилки. Недарма законодавець у зазначеному переліку вжив терміни «умисний», «безпідставний», «систематичний». Це є свідченням того, що процедура дисциплінарного провадження не є простою і потребує належної аргументації, що, з одного боку, забезпечує дотримання принципу незалежності суддів, а з іншого – відповідність характеру проступку його шкідливим наслідкам.

Отже, ознаками дисциплінарної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є:

1) притягнення суддів до відповідальності шляхом застосування норм спеціального законодавства, а саме розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

2) наявність спеціального органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарні провадження щодо суддів, – Вищої ради правосуддя;

3) наявність розгорнутого та вичерпного переліку підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

4) настання відповідальності не лише безпосередньо за порушення законодавства про працю, а й за порушення правил етики під час виконання трудових функцій;

5) застосування до судді більш широкого переліку стягнень, ніж при встановленні юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю для інших категорій працівників, хоча так історично склалося, що до суддів застосовувався лише один вид дисциплінарних стягнень – догана.

Другим елементом юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю є матеріальна відповідальність. Аналіз даного питання в контексті вчинення відповідних проступків суддями засвідчив, що і в даному аспекті відповідальність суддів є специфічною та суттєво відрізняється від стягнень у інших видах професійної діяльності.

Важливо відмітити, що Закон ніяким чином не врегульовує питання матеріальної відповідальності, яку повинен нести суддя за вчинення злочину, дисциплінарного проступку, порушення присяги судді. І.Є. Марочкін у даному контексті відзначає, що відповідальність за порушення закону цілком конкретних суддів держава бере на себе з двох причин:

1) держава є гарантом відшкодування шкоди;

2) судді виконують свої трудові функції від імені держави, а не у власних інтересах [107, с. 108]. Тож численні науковці (І.Є. Марочкін, О.В. Гончаренко та інші) наголошують на необхідності закріплення права держави на пред'явлення регресних вимог до суддів, з вини яких у процесі виконання трудових функцій було заподіяно майнову шкоду фізичним або юридичним особам.

Дана пропозиція є об'єктивною необхідністю, оскільки цілком відповідає пункту 5.2 Європейської хартії про закон «Про статус суддів», згідно з яким у Законі може бути передбачено право держави вимагати від судді в судовому порядку відшкодування таких витрат, але не більше

встановлених розмірів, в разі грубого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків [108]. Тобто, регресні вимоги необхідно застосовувати виключно за умови серйозного нехтування обов'язками, явних зловживань, грубої недбалості чи злочину в процесі виконання трудових функцій, інакше такий вплив на діяльність судді може розцінюватись як порушення принципів незалежності та недоторканності. Очевидно, що регресний порядок відшкодування шкоди дозволить забезпечити подальший розвиток механізму юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та сприятиме змінам дефініцій на законодавчому рівні, закріпивши дане поняття як основне.

Отже, ознаки матеріальної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є наступними:

1) відповідальність держави на підставах та в порядку, встановлених законом, за шкоду завдану судом, оскільки під час здійснення трудових функцій суддя виступає від її імені;

2) настання матеріальної відповідальності держави у випадку, коли справа була закрита з реабілітуючих підстав;

3) зв'язок такого порядку із необхідністю дотримання принципів незалежності та недоторканності суддів;

4) існування необхідності встановлення регресного порядку відшкодування шкоди, за якого держава зможе вимагати від судді відшкодування в разі грубого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків.

2. Особлива система стягнень за порушення суддями законодавства про працю.

У законодавстві про працю передбачено два види дисциплінарних стягнень – догана і звільнення. Проте дисциплінарна відповідальність суддів і в даному аспекті має свої відмінності. Так, до недавнього часу дисциплінарна відповідальність судді застосовувалась виключно у формі

догани, звільнення ж з посади відносилось до іншого виду відповідальності – конституційної, і могло мати місце лише за умови неодноразового вчинення дисциплінарних проступків [109, с. 80]. Проте на сьогоднішній день в рамках судової реформи законодавцем було приділено серйозну увагу питанню відповідальності суддів, а також її форм. Таким чином, статтею 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було закріплено принципово новий та розширений перелік дисциплінарних стягнень, до яких віднесено:

- 1) попередження;
- 2) догану;
- 3) сувору догану;
- 4) подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, тимчасове відсторонення;
- 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) подання про звільнення судді з посади [104]. Дійсно, звільнення як окремий вид дисциплінарної відповідальності Законом не виділяється, хоча у новій редакції Закону з'явився новий вид дисциплінарної відповідальності – подання про звільнення судді з посади. Це означає, що рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя у порядку, встановленому чинним законодавством. Іншими словами, звільнення є дисциплінарним стягненням за наявності двох умов:

- а) наявності подання до Вищої ради правосуддя стосовно звільнення судді з посади;
- б) прийняття відповідного рішення Вищою радою правосуддя.

Р.О. Куйбіда та М.Л. Серeda у своєму дослідженні відзначили, що у період 2010-2012 років Вищою радою юстиції було здійснено звільнення кількох десятків суддів переважно за порушення присяги та вчинення дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів [110, с. 36]. Тобто, незважаючи на те, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» такий вид відповідальності за дисциплінарні

проступки окремо не закріплювався, компетентні органи приймали рішення на підставі тих справ, що потрапляли до їх відання. На сьогоднішній день така процедура прямо передбачена зазначеним нами Законом, проте в процесі аналізу її формулювання можна зробити висновок про її складний процесуальний порядок.

Якщо говорити про матеріальні стягнення судді за порушення законодавства про працю, то згідно з частиною 11 статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за шкоду, завдану судом, відповідає держава на підставах та в порядку, встановлених законом [104]. Іншими словами, матеріальну відповідальність за шкоду, спричинену внаслідок проступку, який вчинив суддя у процесі здійснення трудових функцій, несе держава. Разом з тим, варто враховувати, що вона настає виключно у випадках серйозного нехтування суддями обов'язками, їх явних зловживань чи грубої професійної недбалості.

Матеріальна відповідальність держави настає також у випадку, коли справа була закрита з реабілітуючих підстав. Даний момент підтверджується частиною 4 статті 62 Конституції України, згідно з якою при скасуванні вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [106]. У даному контексті прослідковується зв'язок між здійсненням відшкодувань державою та питаннями імунітету та незалежності судді. Чинне законодавство, зокрема частина 11 статті 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пояснює відсутність зобов'язання суддів відшкодовувати шкоду як гарантію їх недоторканності, тому даний обов'язок покладено на саму державу.

3. Здійснення провадження щодо притягнення суддів до відповідальності за порушення законодавства про працю спеціальним органом.

В Україні провадження щодо судді в світлі внесення останніх змін до законодавства у частині правосуддя здійснює новоутворений орган – Вища рада правосуддя [104]. Зазначена особливість зумовлена специфікою самої

суддівської професії, а також особливостями призначення на посаду судді. На науковому рівні вже не один рік обговорювалась необхідність формування спеціального органу з принципово новим статусом в системі правосуддя, тобто головного органу, який би вирішував питання суддівської кар'єри, притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності судді, але при цьому відігравав би важливу роль у забезпеченні незалежності судової влади.

У порівнянні із правами Вищої ради юстиції, яка і була реорганізованою в новоутворений орган, законодавець суттєво розширив перелік його повноважень, додавши при цьому деякі правомочності, які до цього належали Вищій кваліфікаційній комісії суддів. Відповідно до проекту Закону України «Про Вищу раду правосуддя» до її повноважень, зокрема, віднесено:

- 1) ухвалення рішення стосовно порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 2) розгляд скарг на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді;
- 3) ухвалення рішень про звільнення судді з посади;
- 4) ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 6) ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого [111]. До прийняття відповідних змін питання дисциплінарних проваджень стосовно суддів місцевих та апеляційних судів та прийняття рішень за результатами дисциплінарного провадження відносились до компетенції Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Щодо повноважень новоутвореної Вищої ради правосуддя у порівнянні з правомочностями Вищої ради юстиції, то умови звільнення судді з посади зазнали змін. Так, статтею 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» закріплено звільнення судді з посади за наявності підстав, передбачених

пунктами 4-6 ст. 126 Конституції України (порушення суддею вимог щодо несумісності та порушення суддею присяги) [112]. Проте у новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя може бути звільнений з посади виключно з підстав, визначених всією частиною шість статті 126 Конституції України, хоча в контексті юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю принципів змін не відбулось. Разом з тим, відповіді на запитання, до якого саме виду юридичної відповідальності воно відноситься, в повній мірі так і не знайшлось. Однак, враховуючи, що законодавством опосередковано встановлена можливість звільнення судді з посади за умови подання щодо даного питання, констатуємо, що у даному випадку воно є можливим внаслідок притягнення до відповідальності за порушення законодавства про працю.

Таким чином, досліджуючи питання поняття, сутності та ознак юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, ми мали на меті вирішити одразу декілька задач.

По-перше, саме виділення даного виду відповідальності є досить спірним у вітчизняній науці, переважна більшість науковців його ігнорують та пропонують вичерпні класифікації, у яких місце відвідодять дещо іншим типам. У процесі дослідження встановлено, що існують усі підстави для виділення даного виду юридичної відповідальності у самостійну категорію, було також запропоновано її дефініцію і виділено характерні ознаки.

По-друге, перед нами постало завдання проаналізувати сутність та основні компоненти юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю як самостійного виду юридичної відповідальності. Дослідження даного питання засвідчило недостатню увагу до нього з боку науковців і наявність необхідності законодавчих доопрацювань у його врегулюванні. З одного боку, відмітимо важливу роль даного інституту у підвищенні ефективності діяльності суддів та забезпеченні належного виконання суддями покладених на них обов'язків. З іншого боку, звернемо увагу на те, що існують спекулятивні, на нашу думку, тенденції щодо

неприпустимості зловживання застосування даного інституту на практиці. Таким чином, на сьогоднішній день є звичними ситуації, за яких держава несе матеріальну відповідальність за проступки суддів у процесі здійснення трудових функцій. Під приводом неприпустимості посягання на суддівську незалежність та недоторканність, саме держава відповідає за порушення законодавства про працю замість осіб, які діють від її імені і власне вчиняють такі порушення.

Тому, погоджуючись із необхідністю обґрунтування притягнення суддів до відповідальності неухильним додержанням гарантій справедливого та обґрунтованого застосування заходів дисциплінарного впливу, водночас необхідно зазначити, що на сьогодні все ж існує необхідність у закріпленні права вимоги держави від судді відшкодувань в якості компенсації за збитки, яких зазнала держава внаслідок вчинення таких проступків.

1.2 Генезис юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю

Розвиток норм сучасного законодавства про юридичну відповідальність суддів є неможливим без дослідження історії права, що надає можливість законодавцю та дослідникам враховувати позитивний і негативний досвід попередників, використовувати його у цілях якісних змін. Аналіз процесів становлення відповідних правових категорій дозволяє здійснювати пошук відповідей на питання теорії та практики. Розуміння сучасних правових явищ прямо пов'язане із формуванням необхідного масиву знань про етапи їх розвитку. Тому одним із важливих напрямків наукової діяльності є пізнання історичних процесів, їх детальний розгляд та встановлення співвідношень із нинішнім станом.

У процесі розвитку суспільства питання забезпечення справедливого правосуддя постало з усією гостротою. На кожному історичному етапі відбувалось поступове підвищення ролі та статусу судді в функціонуванні державної системи, у зв'язку з чим з'явилась необхідність встановлення контролю та охорони об'єктивного судочинства, одним із інструментів якого стало закріплення відповідальності судді за суспільно небезпечні діяння у процесі здійснення правосуддя. Разом з тим, на сьогодні в Україні не проведено спеціальних історичних досліджень про порушення суддями законодавства про працю, а отже, оскільки на суддівську діяльність поширюються норми законодавства про працю та є підстави для аналізу даного виду юридичної відповідальності суддів, дослідження питання генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є актуальним.

За часів незалежності України окремі аспекти питання розвитку та становлення юридичної відповідальності суддів досліджувались у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, проте тематика історичної обумовленості юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є новою для сучасної української науки. Серед науковців, які у своїй науковій діяльності приділяли деяку увагу даному питанню, ми виділимо як вітчизняних, так і російських вчених, адже тривалий час частина українських земель перебувала під владою Російської держави і на них поширювалась дія норм російського законодавства. Отже, до даного переліку ми віднесемо таких дослідників як: Д.В. Володіна, С.Є. Дідик, П.А. Дунюшкін, І.С. Кузнецова, А.В. Малярєнко, О.М. Овчаренко, О.Л. Польовий, М.О. Сапунова та ін. Проте наразі в Україні не проведено спеціальних досліджень історії становлення інституту відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, а загальна кількість робіт, присвячених саме нашій державі, є незначною. Досвід наукового дослідження вищезазначених вчених безумовно має вплив на сучасне розуміння даного

питання, однак його розгляд не мав комплексного характеру, що свідчить про необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу.

Звертаючись до чинних на сьогодні концепцій щодо періодизації розвитку юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, відмічаємо, що генезис даного явища є новим для вітчизняної науки, тому підходи щодо етапізації варто розглядати через призму аналізу еволюції інституту юридичної відповідальності суддів. Нормативно-правові зміни в регулюванні даної категорії безумовно мали вплив і на явище, яке розглядається нами.

Проаналізувавши наявні у вітчизняній науковій літературі позиції, відмічаємо фактичну відсутність повноцінних концепцій періодизації не лише питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, а й ширшої та дослідженішої правової категорії юридичної відповідальності суддів та її складових елементів. Наприклад, О.Л. Польовий, здійснюючи дослідження генезису юридичної відповідальності суддів, взагалі не виділив етапів становлення даного явища. Вчений здійснив аналіз на основі головних подій в історії юридичної відповідальності суддів [113, с. 133-138]. Даний підхід є найпоширенішим у дослідженнях зазначеної тематики, адже вважається, що інститут юридичної відповідальності суддів зародився ще в прадавні часи. Згідно з різноманітними позиціями витоки законодавства про відповідальність суддів пов'язуються із Київською Руссю чи Запорізькою Січчю.

А.В. Маляренко у своєму дослідженні підстав юридичної відповідальності суддів виділив три основних етапи становлення інституту юридичної відповідальності суддів в Україні:

- 1) початок зародження інституту на теренах України – період існування Запорізької Січі;
- 2) початок практичного існування інституту – прийняття в 1992 році Концепції судово-правової реформи та прийняття в 1996 році Конституції України;

3) подальший розвиток інституту відповідальності суддів в Україні – від моменту прийняття у 2010 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI до нинішнього часу [114, с. 7]. Аналізуючи дану позицію, погоджуємось із виділенням даних етапів, проте не в повній мірі підтримуємо хронологію. Як демонструють дослідження авторів зазначеного питання, даний інститут об'єктивно існував вже у XIX-XX століттях. Період від початку незалежності України – це, швидше, сучасний етап функціонування інституту юридичної відповідальності суддів, адже саме в цей час він набув чіткого окреслення та відповідності суспільним відносинам, які забезпечує. Проте початок його практичного існування пов'язується з подіями, які відбулись задовго до цього моменту.

Більш вдалою видається позиція С.Є. Дідика, який розрізняє наступні етапи «охорони правосуддя від незаконних діянь судді в Україні»:

1) XVI – початок XIX ст. – етап зародження кримінально-правової охорони правосуддя від незаконних діянь судді;

2) початок XIX – початок XX ст. – етап становлення кримінально-правової охорони правосуддя від незаконних діянь судді;

3) початок XX ст. – до цього часу – сучасний етап кримінально-правової охорони правосуддя від незаконних діянь судді [115, с. 51]. Юридична відповідальність суддів, у тому числі і за порушення законодавства про працю, є одним із засобів охорони правосуддя, оскільки термін «охорона» у широкому розумінні є системою заходів, спрямованих на запобігання, обмеження і ліквідацію негативних наслідків [99, с. 870]. Отже, є всі підстави для віднесення юридичної відповідальності до заходів охорони правосуддя від незаконних діянь судді. Якщо повернутись до позиції С.Є. Дідика з досліджуваного питання, то до першого етапу вченим віднесений час, впродовж якого мали місце перші випадки встановлення відповідальності суддів на українських землях, зафіксовані у правових пам'ятках гетьманської доби. До другого етапу вченим віднесено подальші спроби законодавців щодо розробки на українських землях відповідних

правових норм, деякі з яких є актуальними і сьогодні. Третій етап пов'язаний з подіями від початку минулого століття і до сьогоднішніх днів [115, с. 32-52]. Незважаючи на дещо розмите формулювання, відмінне від досліджуваного нами, віднесемо дану концепцію етапізації до однієї із найбільш вдалих з наразі наявних.

У даному контексті актуальним є звернення до праць російських вчених, адже тривалий період історії на українських землях діяли норми російського права, тому більшою мірою періоди генезису юридичної відповідальності суддів в обох державах є тотожними. Д.В. Володіна виділяє вісім етапів, причому шість з них хронологічно відносяться до часу здобуття Україною незалежності, за якого в нашій державі розпочався сучасний етап, пов'язаний із формуванням інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні в рамках вітчизняної системи права. Періодизація, запропонована науковцем, виглядає наступним чином:

1) кінець XIV століття – середина XVI століття – встановлення нормативної заборони суддям брати хабарі; закріплення заходів дисциплінарної та особистої майнової відповідальності суддів за заподіяння шкоди при здійсненні правосуддя;

2) середина XVI століття – початок XVIII століття – впровадження заходів цивільної та дисциплінарної відповідальності суддів;

3) початок XVIII століття – 1864 рік (запровадження судової реформи) – посилення кримінальних покарань, розвиток положень цивільної відповідальності суддів за заподіяння шкоди при здійсненні правосуддя, розширення системи заходів дисциплінарної відповідальності суддів;

4) 1864 – 1917 роки – детальна регламентація правових і організаційних аспектів дисциплінарної, цивільної та кримінальної відповідальності суддів при здійсненні правосуддя;

5) 1917 – 1989 роки – ліквідація дореволюційної системи юридичної відповідальності суддів при здійсненні правосуддя, поступове закріплення положень дисциплінарної та кримінальної відповідальності суддів при

здійсненні правосуддя; введення елементів процесуальної відповідальності суддів без нормативного визначення такої;

б) 1989 – 1992 роки – закріплення правових і процедурних аспектів дисциплінарної та кримінальної відповідальності суддів при здійсненні правосуддя в законодавстві про статус суддів; наявність елементів процесуальної відповідальності суддів при здійсненні правосуддя в галузевому процесуальному законодавстві [116, с. 11]. Щодо даної позиції, варто зазначити її детальну регламентацію, що передусім пов'язано із виділенням у окремі етапи не в повній мірі значущих в історичному ракурсі подій, пов'язаних із розвитком даного інституту. Також зазначимо, що дана концепція, як і попередні розглянуті нами, стосується широкого аспекту юридичної відповідальності суддів. Разом з тим, питанню юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю приділена лише часткова увага.

Отже, в процесі аналізу позицій вчених щодо періодизації процесу становлення та розвитку юридичної відповідальності суддів встановлено, що питання генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю недостатньо досліджене в юридичній науці, концепції щодо формування етапів його розвитку відсутні. Базуючись на наявних позиціях щодо етапізації становлення інституту юридичної відповідальності суддів, виділяємо наступні етапи еволюції явища, що нами досліджується:

1) етап створення передумов юридичної відповідальності суддів (XVI – початок XIX ст.) – юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю на українських землях як окремий правовий інститут ще існує, проте в актах тогочасного законодавства з'являються окремі елементи, що місять ознаки даної категорії у сучасному розумінні;

2) етап зародження юридичної відповідальності суддів (початок XIX – друга половина XX ст.) – становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях;

3) етап формування юридичної відповідальності суддів (друга половина ХХ ст. – 1991 рік) – інститут юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях був об'єктивно сформованим у фактично тому ж вигляді, у якому він існує і по сьогоднішній день;

4) сучасний етап (триває з 1991 року) – формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні в рамках вітчизняної системи права.

Виділення саме такої концепції пояснюється наступним чином. Загалом погоджуючись із авторськими позиціями, ми не в повній мірі поділяємо його точку зору щодо хронологічних рамок вищезазначених етапів. Передусім необхідним є виділення етапу розвитку даного інституту за часів незалежності України. По-перше, у даний період було прийнято низку нормативно-правових актів, які на сьогодні відіграють ключову роль у функціонуванні даного інституту. По-друге, варто розрізнити етапи зародження та формування у сучасному вигляді. У загальному розумінні весь період до ХХ століття є періодом зародження. Це пов'язано з тим, що українські землі перебували одразу в складі кількох держав і на той момент ще не йшлося про створення та окреслення повноцінних правових інститутів. Прийняття законодавчих актів за радянських часів і часів незалежності України відповідно і є епохою формування, за якої інститут набув сучасних рис. Таким чином, перейдімо до аналізу кожного з етапів.

Початок першого етапу – створення передумов для зародження інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях, є досить спірним. Аналізуючи питання відповідальності суддів, деякі вчені звертаються до часів Київської Русі, і певна логіка в цьому прослідковується. Так, у Х столітті формується писане право і уже в ХІ столітті приймається «Руська правда». Аналіз її правових норм дозволяє стверджувати, що відповідальність суддів за правопорушення, вчинені під час виконання ними трудових обов'язків, даним нормативно-

правовим актом не встановлювалась. Але, разом з тим, вперше було закріплено відповідальність за неправомірні дії щодо суддів [117, с. 150]. Тобто, у зазначений період проходив захист виключно суддів у процесі виконання ними трудових функцій, проте охорона процесу здійснення правосуддя від недобросовісного ставлення з боку осіб, наділених судовими функціями, все ще не здійснювалась. Тому момент зародження інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях дійсно має бути датований більш пізньою датою.

Наступною подією, з якою більшість дослідників генезису пов'язують виникнення інституту юридичної відповідальності суддів, є прийняття Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років та поширення їх дії на ті землі, які перебували під владою Великого князівства Литовського. Так, зокрема, стверджується про те, що даним нормативно-правовим актом дійсно вперше було встановлено юридичну відповідальність суддів, окрім відповідальності за злочинні посягання на правосуддя у процесі виконання трудових функцій. В окремих статутах передбачалась відповідальність за побиття суддею (артикул 20 розділу 4 Литовського Статуту 1529 року), несправедливе вирішення справи (артикул 13 розділу 1 Литовського Статуту 1529 року), отримання винагороди та вирішення справи по дружбі (артикул 39 розділу 3 Литовського Статуту 1566 року) [118, с. 61-63]. Незважаючи на те, що характер зазначених нами проступків не в повній мірі відповідає сутності юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, в загальних рисах є можливим виділити ознаки правопорушень, несумісні із нормами суддівської етики, та ознаки дисциплінарних проступків, які, в свою чергу, відносяться до досліджуваного нами виду відповідальності. Отже, у нас є всі підстави погодитися з тими дослідниками, які датують зародження інституту юридичної відповідальності суддів на українських землях початком XVI століття. Разом з тим, можливим є формулювання на даному етапі моменту зародження передумов для існування даного явища у контексті законодавства про працю.

Щодо правового регулювання діяльності суддів на західноукраїнських землях, приєднаних до Польщі, С.Є. Дідик відзначає такий нормативно-правовий акт як Вислоцький статут 1347 року, у першій частині якого йдеться про усунення недоліків і помилок судочинства [115, с. 36]. Проте на той момент про відповідальність суддів за вчинення таких помилок у цьому документі ще не йшлося, тому Литовські статuti є першим нормативно-правовим актом, який закріплював елементи юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Середина XVII століття вважається періодом, коли, з одного боку, відбувається формування Української держави – Гетьманщини, та встановлення українських законів, а з іншого – у цей час не відбувається ніяких змін у питанні встановлення юридичної відповідальності суддів. Тогочасне право було похідним від козацького звичаєвого, проте з ліквідацією панування польських магнатів і шляхти стало загальнонаціональним та набуло форм загального. Саме у цей час було сформовано розуміння відповідальності суддів за посягання ними зсередини на судочинство, оскільки в момент вчинення відповідного проступку вони здійснювали трудові функції. Соборним уложенням 1649 року передбачалось встановлення відповідальності за винесення несправедливого рішення у справі через помилку судді, неправильне тлумачення законів чи непорозуміння у процесі здійснення судочинства [113, с. 135]. Разом з тим, після поразки українського війська гетьмана Івана Мазепи у Полтавській битві відбулось посилення втручання царської влади у внутрішні справи України, що, у тому числі, мало вияв у поширенні на території України російського законодавства та судової системи Московської держави. До середини XVIII століття даний вплив істотно посилювався.

У 1716 році було прийнято Військовий статут Петра I, одним із додатків до якого, що мав назву «Краткое изображение процессов или судебных тяжёб», передбачались наступні положення:

- 1) відповідальність суддів за винесення неправомірних рішень;

- 2) відповідальність суддів за умисне застосування катування;
- 3) відповідальність суддів за надмірне катування, що спричинило смерть;
- 4) відповідальність за хабарництво, казнокрадство та інші службові злочини [113, с. 135]. Прийняття даного нормативно-правового акта є свідченням того, що на той період відбувалось поступове формування юридичної відповідальності суддів та її оформлення в окремий інститут. Оскільки поява трудового права як окремої галузі датована серединою XIX століття, зрозумілим є те, що мова про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю ще не йшла. Разом з тим, поява в нормах відповідальності суддів за службові правопорушення є черговим свідченням того, що відбувалась поступова поява необхідних передумов для його формування.

У зв'язку з посиленням уваги російського уряду до становища правосуддя на українських землях у період Гетьманщини й поширенням на її територію дії російських законодавчих актів, збільшенням кількості апеляцій на рішення судів та скарг на неправомірні дії суддів керівництво Української держави також приймало різноманітні підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, в «Інструкції українським судам» гетьмана Данила Апостола 1730 року було встановлено відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення, за що судді піддавались різним видам покарань, а також штрафувались у разі доведення їхньої необ'єктивності [119, с. 156]. Якщо покарання можна віднести до видів кримінальної відповідальності суддів, то накладення штрафів є одним із різновидів матеріальної відповідальності, яка, в свою чергу, виступає елементом відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Таким чином, застосування штрафів стало однією з передумов формування категорії, яка нами досліджується.

Ще одним підтвердженням цього є Інструкція Колегії іноземних справ 1732 року, яка зобов'язувала міністра при гетьмані здійснювати нагляд за

«судьями генеральними великоросійськими», щоб вони судили по правді, без зволікання, не брали хабарів і були прикладом для суддів українського походження. У разі виявлення вчинення процесуальної несправедливості до сторін судового засідання, судьям виносилась догана і про цей факт повідомлявся гетьман [119, с. 157]. Оскільки догана у сучасному розумінні є стягненням за порушення трудової дисципліни, дана інструкція – це перший із досліджених нами актів, що закріплював покарання для суддів, передбачене за порушення законодавства про працю.

В Ордері гетьмана Кирила Розумовського від 16 квітня 1751 року про заборону вживати в Лівобережній Україні «суд по формі», а судити за «малоросійськими правами», встановлювались штрафи для суддів на користь тих осіб, з приводу яких були винесені несправедливі рішення [119, с. 345-346]. У даному випадку також відбувалось покладення на суддів матеріальної відповідальності. Отже, можемо констатувати, що до середини XVIII століття у різноманітних правових актах як Російської імперії, дія яких поширювалась на українські землі, так і Гетьманщини, було встановлено такі види відповідальності для суддів, що є характерними і для сучасної юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. У даному контексті судова реформа 1760-1763 років позначилась на досліджуваній нами правовій категорії незначним чином. Відбулось відмежування судових функцій від адміністративних та була сформована нова система загальних судів, проте в частині покарання суддів принципових змін не відбулось. Так, встановлювалась відповідальність за неприбуття до суду і затягування вирішення справи, хоча, як відмічає Е.Ю. Соловйов, до цього вдавалися рідко [120, с. 240]. Разом із тим, наявність у законодавстві відповідальності за таке порушення трудових обов'язків привертає увагу в контексті теми нашого дослідження.

Після другого та третього поділу Речі Посполитої в 1793 та 1795 роках українські землі були поділені між Московською державою та Австрією, що призвело до чергового руйнування української державності. Внаслідок

цього майже на усій території України починає діяти російське законодавство. Характеризуючи даний період з точки зору правового регулювання відповідних питань, можемо зазначити, що тогочасне законодавство розвивалось шляхом видання величезної кількості указів, у тому числі секретних, що значною мірою спричиняло невизначеність у судовій практиці. Разом з тим, приблизно в цей період відбулось завершення першого етапу розвитку інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях – створення передумов для його зародження. Вищезазначений факт пояснюється наявністю наступних факторів:

1) внаслідок відміни кріпосного права відбувається бурхливий розвиток промисловості, який, в свою чергу, спричинив різке підвищення попиту на найману працю. Відповідно, виникла необхідність у виділенні нової галузі права – трудового;

2) внаслідок появи нової галузі відбулась деталізація законодавчого регулювання усіх відносин, пов'язаних з нею;

3) в середині XIX століття відбулось підвищення рівня охорони правосуддя, відповідно, тенденції щодо встановлення юридичної відповідальності суддів змінились в бік її посилення;

4) на українських землях, які перебували в складі двох держав (Росії та Австрії), було скасовано кріпосне право, що також значною мірою вплинуло на подальший розвиток законодавства про працю.

А отже, до головних особливостей першого етапу становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях віднесемо наступні:

1) відсутність у даний період законодавства про працю та трудового права як галузі правової системи;

2) наявність величезного масиву законів та підзаконних нормативно-правових актів, що вносило невизначеність у судову практику;

3) поява перших форм юридичної відповідальності суддів, характерних саме для порушення законодавства про працю, таких як догана та штраф;

4) перебування українських земель у складі різних держав, що спричинило наявність відмінностей у підходах до покарання суддів.

Тому умовним початком другого етапу зародження та становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях обрано початок XIX століття. Аналізуючи даний період з огляду на появу революційних змін чи чіткого окреслення меж правового інституту, відмічаємо, що на зазначеному етапі нічого суттєвого не відбулось. Дані межі обрані, виходячи з остаточного формування трудового права як галузі. За цієї обставини з'явилась можливість говорити про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю як окремий і повноцінний вид юридичної відповідальності.

Щодо законодавчих актів, що відносяться до зазначеного періоду, в 1845 році було видано Уложення про покарання кримінальне і виправне, яке стало основним джерелом кримінального права як у Росії, так і на тій частині території України, яка перебувала під її владою. Як і раніше, охорона правосуддя в даному законодавчому акті здійснювалась «зсередини» та «ззовні». Зрозумілим є те, що Уложенням передбачалась переважно кримінальна відповідальність, виходячи із сутності норм закону, хоча аналіз його статей свідчить про те, що деякі з порушень все ж мають ознаки недодержання норм законодавства про працю, наприклад, винесення несправедливого рішення у справі через помилку судді чи неправильне тлумачення законів або непорозуміння, особливо якщо такі дії були вчинені навмисно. Надалі відповідальність суддів була закріплена у ст. 678 Зводу законів 1851 року, згідно з якою навмисне чи з необережності або неухважності винесення вироку, внаслідок якого поніс покарання невинний, не лише підлягало покаранню, визначеному законом, але й передбачало зобов'язання судді повернути неправильно засудженого своїм коштом з

місце висилки чи ув'язнення і заплатити покараному штраф [121, с. 274-276]. Таким чином, хоч на даному етапі дисциплінарна відповідальність суддів не отримала належного розвитку, матеріальна відповідальність набула чітких меж та належного закріплення. Оскільки держава, на відміну від сьогоднішнього стану, не брала на себе такої відповідальності, судді повинні були нести особисту відповідальність за шкоду, завдану їхніми службовими діями у випадку завдання шкоди у відповідних правовідносинах [113, с. 135]. Запровадження даного досвіду є актуальним і сьогодні та широко обговорюється на науковому рівні.

Щодо дисциплінарної відповідальності, в Судових статутах 1864 року з метою підтримання внутрішньої дисципліни допускалось покладення відповідальності на посадових осіб судового відомства в порядку дисциплінарного провадження з метою «виконання кожним суддею своїх обов'язків, ні в чому не відступати і не відхилятися від встановлених правил та слугування надійнішою запорукою міцного порядку» [122, с. 183]. Даний момент є по суті першим в історії вітчизняного права законодавчим закріпленням дисциплінарної відповідальності суддів і свідченням того, що своєрідні правила суддівської етики існували вже на той момент, про що свідчить заборона відхилення «від встановлених правил». Оскільки юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю становлять передусім дисциплінарний та матеріальний види відповідальності, даний момент є дуже важливим у процесі еволюції досліджуваної правової категорії.

Отже, прийняті на даному етапі нормативно-правові акти характеризуються більшою кількістю норм, що передбачали відповідальність суддів за злочини під час виконання службових обов'язків. Також доцільно відмітити, що тогочасні норми характеризуються значно вищим рівнем деталізації у порівнянні з попереднім етапом та збереженням актуальності до наших днів. Саме у даний період відбувається усвідомлення законодавцем небезпечності порушення закону при виконанні трудових функцій і визнання

важливості дотримання органами державної влади принципів законності та правопорядку.

Наступними нормативно-правовими актами, що розглядаються вітчизняними науковцями у контексті генезису юридичної відповідальності суддів на даному етапі, є Кримінальне уложення 1903 року та перші кримінальні кодекси радянської епохи. Разом з тим, в частині відповідальності суддів за порушення законодавства про працю ніяких змін не відбулось. Так, Кримінальним уложенням від 22 березня 1903 року було продовжено тенденцію до посилення охорони процесу здійснення правосуддя шляхом встановлення відповідальності як для суддів, так і присяжних засідателів [123, с. 278–339]. Аналіз норм даного нормативно-правового акта засвідчив його переважне спрямування на зрівнювання відповідальності суддів та засідателів, оскільки на початку ХХ ст. почали формуватися і діяти народні суди. Разом з тим, ні правопорушення, які закріплювались в нормах даного акта, ні покарання за них не містили ознак трудових.

Період від початку до середини ХХ століття ознаменувався Жовтневим переворотом 1917 року та двома світовими війнами. Зрозумілим є те, що за таких умов вся державна система, у тому числі і судова, була перебудована для якомога більшої ефективності у боротьбі з ворогом. Як відзначає О.Л. Польовий, даний період характеризується вжиттям суворіших заходів відповідальності за порушення трудової дисципліни та недбалість при здійсненні трудових обов'язків [113, с. 136]. Разом з тим, немає ніяких свідчень щодо встановлення конкретних заходів у даному контексті відносно суддів. Трудове законодавство, що приймалось у зазначений період (Кодекс Законів про працю РРФСР 1918 року, Кодекс законів про працю УСРР 1922 року тощо), врегульовувало виключно відносини найманої праці у промисловості, яка почала набувати максимального рівня розвитку. Переважна більшість змін, які вносились у довоєнне та післявоєнне законодавство з питань юридичної відповідальності суддів, стосувались

галузі кримінального права, відповідно, здійснювалось посилення кримінальної відповідальності суддів.

Отже, другий етап зародження та становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях було завершено до середини ХХ століття. Встановлення його хронологічних меж ми можемо обґрунтувати наступними факторами:

1) на початку ХІХ – у другій половині ХХ ст. відбулось встановлення як нових форм юридичної відповідальності, які сьогодні кваліфікуються як дисциплінарна та матеріальна відповідальність суддів за проступки під час виконання трудових функцій;

2) в даний період українські землі перебували у складі різних держав, проте наприкінці даного етапу відбулось їх фактичне возз'єднання.

Отже, до головних особливостей другого етапу становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях віднесемо наступні:

1) наявність величезного масиву законів та підзаконних нормативно-правових актів, що вносило невизначеність у судову практику, які з часом еволюціонували в повноцінні правові інститути та галузі;

2) перебування українських земель у складі декількох держав на початку етапу, що позначилось на врегулюванні одних і тих самих питань законодавствами різних країн;

3) закріплення та розвиток таких форм юридичної відповідальності суддів як догана та штраф, характерних саме для порушення законодавства про працю;

4) можливість та необхідність використання тогочасного досвіду і сьогодні, особливо в частині штрафів.

Початок третього етапу формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях у сучасному вигляді датований другою половиною ХХ століття. Його основна особливість полягає у прийнятті союзного та

вітчизняного законодавства про судоустрій та статус суддів, яке лягло в основу чинного законодавства та врегулювало усі питання, пов'язані з відповідальністю суддів.

У 1958 році прийнято «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій в СРСР», на основі якого 30 червня 1960 року був прийнятий Закон «Про судоустрій Української РСР». У даному нормативно-правовому акті, як і в прийнятому в 1981 році Законі Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про судоустрій України», закріплювалась стаття, присвячена дисциплінарній відповідальності суддів [124]. Разом з тим, законами встановлювався нагляд за діяльністю судів та суддів з боку Верховного Суду СРСР та органів прокуратури. Тобто, з одного боку, чинний на той момент перелік стягнень та умов їх покладення не був жорстким, оскільки карались переважно навмисні дії судді, а іншої – наявність контролю свідчила про відсутність у суддів права на проступок.

Статтею 18 Закону СРСР «Про статус суддів СРСР» від 04.08.1989 року № 328-І встановлювались наступні підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності: за порушення законності при розгляді судових справ; за вчинення іншого службового проступку; за вчинення поступку, що його порочить [125]. Таке врегулювання питання притягнення судів до дисциплінарної відповідальності вже було наближеним до сучасного стану, тому на той момент були підстави стверджувати про об'єктивне існування юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Щодо другого елементу даного явища – матеріальної відповідальності суддів, то на той момент його врегулювання вже здійснювалось способом, аналогічним нині діючому. 18 травня 1981 року Президією Верховної Ради СРСР було прийнято Указ «Про відшкодування збитків, завданих громадянину незаконними діями державних і громадських організацій, а також посадових осіб при виконанні ними службових обов'язків», який був затвердженим V сесією X скликання Верховної Ради СРСР. Згідно з Указом

шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу взяття під варту, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі, незалежно від вини судді в порядку, встановленому законом [126]. Отже, на відміну від попередніх етапів становлення та розвитку даної правової категорії, матеріальну відповідальність внаслідок вчинення процесуальних помилок несли держава, а не суддя. Подібним чином дане питання врегульовується і сьогодні.

Таким чином, закінчення третього етапу генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях у сучасному вигляді логічно пов'яжемо із проголошенням незалежності України. Саме такі межі даного етапу зумовлюються наступними причинами:

1) до 1991 року відбулось формування інституту фактично у тому вигляді, у якому він і існує по сьогоднішній день;

2) у зазначений період відповідні правовідносини в Україні регулювались радянським законодавством, відповідним чином адаптованим до особливостей нашої держави;

3) після 1991 року розпочалось формування національної системи права;

4) не останню роль відіграло і саме проголошення незалежності як історична подія, адже навіть з еволюційної позиції має місце розподіл історії України на періоди до та після здобуття самостійності.

Отже, третій етап генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю характеризується наступними ознаками:

1) в даний період було прийнято союзне та вітчизняне законодавство про судоустрій та статус суддів;

2) відбулось остаточне формування концепцій дисциплінарної та матеріальної відповідальності як елементів юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

3) дисциплінарна відповідальність судді постала у вигляді сукупності заходів, які застосовуються у вичерпному переліку випадків;

4) матеріальна відповідальність судді перед особою, щодо якої було вчинене порушення у процесі здійснення судочинства, була покладена на державу;

5) відбулось об'єднання всіх норм, що врегульовували питання юридичної відповідальності суддів, в рамках галузевих законодавств у відповідності до характеру проступку.

З проголошенням незалежності України розпочалась поступова еволюція інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю з урахуванням вимог часу та європейських стандартів. 15 грудня 1992 року була прийнята нова редакція Закону України «Про статус суддів» № 2862-ХІІ, якою вперше був закріплений розширений вичерпний перелік підстав відповідальності та класифікація видів дисциплінарних стягнень. Так, згідно із статтею 31 Закону суддя притягувався до дисциплінарної відповідальності при розгляді судових справ за порушення встановлених законом вимог до особи судді та невиконання обов'язків, покладених на нього законом. Відповідно, до заходів дисциплінарного стягнення відносились догана, пониження кваліфікаційного класу та звільнення з посади [127]. Відмітимо, що довгий період звільнення судді не розглядалось як засіб дисциплінарного стягнення і після чергових змін до Закону у 2000 році даний перелік заходів був знову скороченим. Сьогодні до інституту дисциплінарної відповідальності віднесено звільнення судді з посади як один із можливих наслідків, коли поведінка особи є несумісною із посадою судді. Оскільки сутність дисциплінарної відповідальності полягає в очищенні суддівського корпусу від осіб, які дискредитували себе та престиж посади судді, даний процес є неможливим

без віднесення звільнення судді до виду дисциплінарних стягнень. Отже, повернення інституту звільнення до зазначеного переліку внаслідок нинішньої судової реформи є дійсно важливим і прогресивним рішенням.

28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України – Основний Закон держави. Значення даної події для інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю передусім виявилась у наступних аспектах:

1) у статті 126 Конституції закріплено перелік підстав звільнення суддів з посади, причому дві з них – порушення суддею вимог щодо несумісності та порушення суддею присяги, мають безпосереднє відношення до дисциплінарних проступків;

2) у статті 62 встановлено порядок матеріальної відповідальності суддів, згідно з яким у разі скасування вироку як неправосудного, держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням;

3) пунктом 22 статті 92 Конституції України встановлено, що відповідальність за вчинення дисциплінарного правопорушення визначається виключно законами України, тобто на той момент Законом України «Про статус суддів» № 2862-ХІІ [106]. Дане положення було надзвичайно важливим у контексті законодавчого встановлення меж інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. По-перше, згідно із нормами Основного Закону до суддів застосовувалась відповідальність як за несумлінність у реалізації своїх трудових обов'язків, так і за хибність обраної поведінки. По-друге, нормами Конституції встановлювалась гранична межа покарання суддів, якою є їхнє звільнення з посади у разі, коли важкість проступку судді у процесі виконання трудових обов'язків є несумісною із зайняттям відповідної посади. По-третє, обов'язок матеріального та морального відшкодування за неправомірні дії, вчинені у процесі правосуддя, було покладено на державу, оскільки суддя у процесі виконання трудових обов'язків діє та приймає рішення від її імені.

Таким чином, попри суб'єктивний характер багатьох помилок, суддя не ніс відповідальності своїми коштами та майном, що значним чином нівелювало виховний характер даного виду відповідальності.

Отже, із прийняттям Основного Закону закінчилось формування основ інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Так, даний вид відповідальності є дійсно особливим, адже його регулювання здійснює не Кодекс законів про працю України та не Закон України «Про державну службу», а передусім Конституція України та спеціальні закони, такі як «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду юстиції». Також величезну роль відіграла інтеграція у вітчизняну правову систему такого акта європейського законодавства як Європейська хартія про закон «Про статус суддів», яка впорядковує питання відповідальності в разі грубого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків [108].

У 2010 році відбулась зміна системи відповідальності суддів. Цей момент пов'язується із прийняттям 07 липня нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI. Відповідно до нього питаннями притягнення суддів місцевих та апеляційних судів до дисциплінарної відповідальності почала опікуватися єдина Вища кваліфікаційна комісія суддів. Щодо притягнення до відповідальності суддів вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України, то даними повноваженнями була наділена Вища рада юстиції. Кожній фізичній та юридичній особі надавалось право звернення до дисциплінарного органу та оскарження неналежної поведінки судді, оскільки до цього право ініціювання питання дисциплінарної відповідальності судді належало обмеженому колу органів та посадових осіб [128]. У законодавстві було прописано перелік підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади за порушення присяги. Зазначений перелік дисциплінарних стягнень був ще більш скорочений, його складала виключно догани [110, с. 5]. Прийняття даного Закону було сприйнято неоднозначно в наукових колах і щодо нього довгий

час точились суперечки. Безумовними перевагами стосовно питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю стало наближення до європейських стандартів та підвищення рівня доступності оскарження дій судді. Безперечно негативним явищем постало зменшення кількості заходів дисциплінарного стягнення та запровадження занадто складних механізмів, які, в свою чергу, спричиняли затягування проваджень щодо відповідальності суддів.

Сьогодні в Україні знову триває судова реформа. В частині новел юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю згідно з новою редакцією Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII можна виділити наступні:

1) розширення переліку підстав застосування до суддів дисциплінарної відповідальності (істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя; безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; недоброчесна поведінка; непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України тощо);

2) закріплення нового переліку дисциплінарних стягнень, до яких віднесено: а) попередження; б) догану; в) сувору догану; г) подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, тимчасове відсторонення; г) подання про переведення судді до суду нижчого рівня; д) подання про звільнення судді з посади;

3) утворення Вищої ради правосуддя для здійснення проваджень щодо суддів [104].

Отже, аналізуючи зазначені зміни, варто акцентувати увагу на загальну тенденцію до посилення відповідальності судді та до обмеження його імунітету здійсненням правосуддя. Також важливим моментом є проведення чіткого розподілу повноважень між органами, які забезпечують суддівську діяльність. Зокрема дисциплінарну функцію покладено на Вищу раду

правосуддя, а Вища кваліфікаційна комісія суддів наділена відтепер виключно кваліфікаційними повноваженнями, оскільки двохінстанційна система негативно впливла на оперативність розгляду справ та створювала проблеми щодо дублювання проваджень. При цьому Вища рада правосуддя у порівнянні з попередницею – Вищою радою юстиції, отримала ширше коло повноважень, пов'язаних із притягненням суддів до відповідальності. Так, новоутворений орган отримав право відстороняти, переводити, звільняти суддів, давати згоду на їх затримання та арешт.

Оскільки однією з підстав настання дисциплінарної відповідальності для суддів є допущення недоброчесної поведінки, яка виявляється у здійсненні суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, встановленні факту невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам чи непідтвердженні суддею законності джерела походження майна, однією з новел нового Закону стало введення моніторингу способу життя судді та новий трирівневий порядок подання декларації: декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декларація родинних зв'язків та декларація доброчесності [104]. Проаналізувавши дані новели, можна зробити наступні висновки щодо ролі прийняття нового закону для розвитку інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

1) відповідальність суддів посилено, розширено перелік як підстав, так і заходів стягнення;

2) посилено контроль за суддями для запобігання вчинення деяких із видів дисциплінарних проступків;

3) створено окремий орган для здійснення проваджень щодо суддів. Таким чином, прийняття Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII являє собою останньою на сьогодні значною подією на сучасному етапі генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Разом з тим, дані процеси безумовно

покликані спричинити якісні зміни в судовій владі і є черговим еволюційним моментом в багаторічній історії існування досліджуваного нами інституту.

Отже, сучасний етап формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні характеризується наступними ознаками:

1) еволюцією законодавства, наближенням його до європейських стандартів;

2) посиленням відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні шляхом розширення підстав щодо їх притягнення та переліку засобів стягнення;

3) незмінністю інституту матеріальної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

4) постійним реформуванням судової системи, що, в свою чергу, стосується і питання складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

5) запланованим продовженням судової реформи, що безумовно відобразиться і на інституті юридичної відповідальності суддів.

Таким чином, у процесі дослідження нами встановлено, що інститут юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю має порівняно недовгу історію. На перших етапах розвитку галузь трудового права ще не була сформована у правовій системі держави. Більш того, тривале перебування українських земель у складі інших держав спричиняло існування різних підходів до розуміння відповідальності суддів, призводило до видання величезного масиву законодавчих актів, що вносили невизначеність у судову практику. Проте, разом з тим, найпростіші форми дисциплінарної та матеріальної відповідальності все ж застосовувались до суддів.

З розвитком законодавства про працю та трудового права як галузі правової системи відбувся розвиток особливих форм юридичної

відповідальності суддів, однак відсутність власної державності перешкоджала формуванню відповідних інститутів у вітчизняній правовій системі. Разом з тим, із прийняттям союзного та вітчизняного законодавства про судоустрій та статус суддів відбулось остаточне формування концепцій дисциплінарної та матеріальної відповідальності як елементів юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та об'єднання всіх норм, що врегульовували питання юридичної відповідальності суддів, в рамках галузевих законодавств у відповідності із характером проступку.

Отже, на сьогодні формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні стрімко наближається до європейських стандартів. Відповідальність суддів за порушення законодавства про працю в Україні посилюється, заплановані майбутні суттєві зміни.

Дослідження генезису юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю продемонструвало, що досвід попередніх етапів може бути корисним у процесі подальшого реформування досліджуваного інституту трудового права. Таким чином, законодавцю варто врахувати позитивний та негативний досвід попередників та використати його з метою якісних змін.

Висновки до розділу 1

1. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю – це обов'язок посадової особи, наділеної виключними повноваженнями на здійснення правосуддя, понести несприятливі наслідки у специфічних формах, спричинені порушенням законодавства про працю чи правил етики під час виконання трудових функцій, що здійснюється Вищою

радою правосуддя із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків.

2. Ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

1) встановлення відповідальності законом й забезпечення засобами державного примусу;

2) встановлення з метою ефективної реалізації принципів правосуддя в державі;

3) застосування на підставі відповідного порушення норм законодавства про працю;

4) вияв у різноманітних специфічних формах, більшість з яких є характерними виключно для даного виду відповідальності (догана, звільнення, пониження в посаді чи в чині тощо);

5) двохаспектний характер участі держави у відповідних правовідносинах: з одного боку, держава здійснює свій вплив шляхом прийняття законодавства про працю, з іншого боку, оскільки суддя під час здійснення своїх трудових функцій виступає від імені держави, вона фактично постає у ролі роботодавця в зазначених відносинах;

6) відсутність вичерпних конкретних складів правопорушень у законодавстві про працю.

3. Виділено наступні етапи становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

1) етап створення передумов (XVI – початок XIX ст.) – юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю на українських землях як окремий правовий інститут ще не існує, проте в актах тогочасного законодавства з'являються окремі елементи, що місять ознаки даної категорії у сучасному розумінні;

2) етап зародження (початок XIX – друга половина XX ст.) – становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях;

3) етап формування (друга половина XX ст. – 1991 рік) – інститут юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на українських землях був об'єктивно сформованим у фактично тому ж вигляді, у якому він і існує по сьогоднішній день;

4) сучасний етап (розпочався у 1991 році) – формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні в рамках вітчизняної системи права.

РОЗДІЛ 2

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

2.1 Види юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю

Будь-який різновид юридичної відповідальності передусім являє собою систему, без якої є неможливим забезпечення формування правомірної поведінки суб'єктів відповідних правовідносин. Системний характер і є свідченням того, що види юридичної відповідальності переважно взаємопов'язані. Специфіка правовідносин, у яких беруть участь судді, визначає необхідність існування різноманіття видів відповідальності та їх чіткого розмежування.

Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю є одним із найефективніших засобів забезпечення їх належної поведінки. Проте значний масив законодавчих норм, закріплених у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104], при відсутності чіткої законодавчої регламентації юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та її видів сприяє зловживанню судьями своїми правами та обов'язками. Ґрунтовне дослідження кожного виду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є необхідним, оскільки дане питання – одне із центральних у суддівській діяльності, а сам процес притягнення суддів до відповідальності втрачає сенс без належного механізму забезпечення реалізації та виконання кожного з видів.

Поділ юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на окремі види за відповідними ознаками класифікації спрямований на вирішення найрізноманітніших завдань, пов'язаних із

забезпеченням суддівської дисципліни та станом дотримання суддівської етики. У юридичній літературі фактично не зустрічаються групування видів юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, тому даний важливий інститут судоустрою на сьогодні у цілому залишається поза увагою. Це зумовлює необхідність дослідження кожного із видів, які якнайповніше відобразатимуть та характеризуватимуть різні сторони юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Варто відзначити, що питання юридичної відповідальності суддів характеризується низкою неточностей та недоопрацювань чинного законодавства. Зважаючи на це, дана ситуація вимагає активізації діяльності законодавця шляхом розробки правових норм, які дадуть змогу звести до мінімуму кількість правопорушень у сфері праці, що вчиняються суддями. Поділ юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на види дозволить детальніше підійти до розробки необхідних норм та встановлення тих прогалин, які наразі існують на теоретичному та нормативному рівні.

Вищезазначений процес потребує також активної участі науковців, що на сьогодні не спостерігається, оскільки дане питання є малодослідженим у вітчизняній науці. Окремим аспектам дослідження видів юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю приділяли увагу такі вчені: Г.О. Барабаш, В.К. Аулов, В.М. Василенко, Л.Є. Виноградова, Д.В. Володіна, О.В. Гончаренко, М.В. Данилова, І.І. Ішутін, І.В. Новосельська, О.М. Овчаренко, С.В. Подкопаєв, Ю.В. Полтавець, М.О. Сапунова та інші. В той же час, жоден із зазначених науковців не розглядав дане питання комплексно, а зроблені дослідження здійснювались поза рамками інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, що, в свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу зазначеного питання.

Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю є специфічним різновидом трудо-правової відповідальності (іншими словами – відповідальності за порушення законодавства про працю). Тому її класифікація та належне дослідження кожного із видів потребує звернення до підходів науковців щодо здійснення такої варіації у загальноправовому контексті.

28.12.2014 року було прийнято Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», згідно з яким стаття 265 Кодексу законів про працю України отримала нову редакцію [129]. Законодавцем встановлено, що відповідальність за порушення законодавства про працю несуть посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, замість попереднього розуміння, відповідно до якого суб'єктами відповідальності виступали «особи, винні в порушенні законодавства про працю» [130]. Проте такий підхід не є вдалим, оскільки суб'єктами трудових правовідносин виступають дві сторони: працівник та роботодавець. Відповідно, у разі, якщо ними допущено порушення, відповідати доводиться обом сторонам, в залежності від природи проступку, суб'єктивних та об'єктивних обставин.

Перелік порушень трудового законодавства є значним – сюди варто віднести і несвоєчасну виплату заробітної плати, і незаконне звільнення працівників, і незаконну відмову у прийнятті на роботу, порушення правил охорони праці тощо [130]. Тобто, до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю може бути притягнуто і працівників (наприклад, за порушення правил охорони праці), і роботодавців (за всі перераховані нами проступки та інші, закріплені нормами Кодексу законів про працю України). Аналізуючи види юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, варто враховувати, що норми статті 265 Кодексу законів про працю України у теперішній редакції можуть ввести

в оману та створити хибне враження відносно того, що трудо-правова відповідальність застосовується виключно до роботодавців, проте аналіз правової доктрини свідчить про протилежне. Тому, досліджуючи види юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, необхідно відштовхуватись від того, що суддівській відповідальності можуть бути притаманні виключно ті різновиди, які у теорії трудового права є характерними для працівників, оскільки особи, наділені суддівською владою, не можуть виступати у відповідних правовідносинах в якості роботодавців. Для детальнішого роз'яснення даного питання актуальним є звернення до наукових джерел з метою встановлення того, яким саме чином здійснюється класифікація видів юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю у цілому.

Аналіз робіт дослідників з даного питання засвідчив, що у загальному розумінні як у вітчизняній науці, так і чинному законодавстві передбачено наступні види відповідальності: дисциплінарну, матеріальну, адміністративну та кримінальну [92, с. 210]. Також розповсюдженими є концепції, згідно з якими трудо-правову відповідальність становлять лише дисциплінарна та матеріальна відповідальність [131, с. 419-420; 132, с. 112-123; 133, с. 577]. Тож розглянемо кожен із варіантів для встановлення найдоцільнішої класифікації у контексті дослідження юридичної відповідальності носіїв судової влади за порушення законодавства про працю.

І.В. Новосельська у рамках відповідальності за порушення трудового законодавства виділяє відповідальність за порушення трудового законодавства та юридичну відповідальність у межах трудового права. У першому випадку дану класифікацію формує відповідальність за порушення трудового законодавства, а саме: дисциплінарна, адміністративна та кримінальна. Причому у якості основних критеріїв розмежування виступають:

- 1) характер правопорушення та його суспільна небезпека;

- 2) суб'єкт відповідальності;
- 3) порядок застосування відповідальності;
- 4) санкції.

У свою чергу, у межах трудового права виділено дисциплінарну та матеріальну відповідальність [92, с. 210]. Відмінність даних критеріїв можливо пояснити наступним чином. По-перше, аналіз вітчизняного законодавства свідчить, що деякі порушення у межах трудових правовідносин можуть тягнути за собою, наприклад, застосування адміністративної відповідальності чи кримінальної відповідальності, оскільки відповідні норми закріплено Кримінальним кодексом України [134] та Кодексом України про адміністративні правопорушення [135]. У даному контексті доцільно відзначити, що це стосується не лише роботодавців, а й найманих працівників, що в черговий раз доводить факт застосування даного виду юридичної відповідальності до будь-яких осіб, винних у порушенні законодавства про працю. По-друге, аналіз вітчизняного законодавства засвідчив, що кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення трудового законодавства застосовується, у першу чергу, до роботодавців і лише в окремих випадках – до працівників, у той час як дисциплінарна переважно, а матеріальна – виключно до працівників.

У цілому ж з-поміж існуючих класифікацій найдоцільнішою у контексті предмета нашого дослідження є розподіл видів відповідальності за суб'єктним складом. У такому разі існуючі види будуть поділятися на дві групи: юридична відповідальність працівників та юридична відповідальність роботодавців. Щодо самого видового складу, то вітчизняні дослідники та законодавець у цілому не є одностайними – у складі юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю варто виділяти кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну або ж лише останніх дві. Стосовно того, яка із концепцій є коректнішою, необхідним є аналіз кожного із видів відповідальності.

Нормами Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за порушення обов'язків передусім посадовими особами, у тому числі за грубі порушення законодавства про працю та угоди про працю, примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку, невиконання заробітної плати, чи інших установлених законом виплат, незаконне звільнення працівника з роботи або невиконання рішення суду про поновлення на роботі з особистих мотивів, інше грубе порушення законодавства про працю, порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці тощо [134]. Тобто, здійснюючи узагальнення, зазначимо, що підставою притягнення до кримінальної відповідальності за порушення законодавства про працю є передусім здійснення роботодавцем дій, які погіршують умови праці та порушують права й інтереси працівника. А отже, винними особами є посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Тому ознаками кримінальної відповідальності за порушення законодавства про працю є наступні:

- 1) врегульовується нормами Кримінального кодексу України;
- 2) застосовується виключно до роботодавців за погіршення умов праці й порушення прав та інтересів працівника;
- 3) передбачена санкціями статей Кримінального кодексу України за порушення законодавства про працю у вигляді штрафів, позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Судді у трудових відносинах можуть виступати виключно у якості працівників, тому даний вид відповідальності не є характерним для них та для правопорушень, які вони можуть здійснити під час трудової діяльності. Проте адміністративна відповідальність за порушення законодавства про працю має свою специфіку, тож не варто її ототожнювати із кримінальною.

Нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено застосування адміністративної відповідальності у таких

випадках: за порушення вимог законодавства про працю та охорону здоров'я на виробництві; ухилення від участі в переговорах щодо укладення колективного договору, угоди; порушення чи невиконання колективного договору, угоди; ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод, порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм тощо [135]. Звернімо увагу, що у якості підстав накладення даного виду відповідальності переважно виступають порушення працівників і роботодавців у сфері охорони праці та забезпечення працівників належними умовами для трудової діяльності. Зазначений вид відповідальності передбачає застосування до працівників заходів адміністративного впливу у вигляді штрафів, а також покладення обов'язку усунення порушень [135]. Щодо суб'єктів притягнення до даного виду відповідальності, то аналіз норм Кодексу України про адміністративні правопорушення засвідчив, що ними є власники підприємств, керівники, інші посадові особи, в першу чергу ті, що відповідають за дотримання законодавства про працю на підприємстві, а також самі працівники. Причому у даному контексті важливо відзначити, що адміністративну відповідальність несуть конкретно ті особи, які винні у порушенні законодавства про працю. Іншими словами, керівник не нестиме відповідальності за відповідне порушення у тому випадку, коли на підприємстві передбачена відповідна посада, до повноважень якої віднесено контроль та дотримання відповідних трудових норм. Так само працівник нестиме адміністративну відповідальність лише за той проступок, у якому наявна лише його вина.

Тому ознаками адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства про працю є такі:

- 1) врегульовується нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- 2) застосовується до власників підприємств, керівників, інших посадових осіб та працівників;

3) передбачає санкції у вигляді штрафів, а також обов'язку усунення порушень;

4) застосовується для притягнення до адміністративної відповідальності конкретно тих осіб, які винні у порушенні законодавства про працю.

Разом з тим, як і у випадку з кримінальною відповідальністю, нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення не передбачено застосування даного виду відповідальності до носіїв суддівської влади. Специфіка порушень законодавства про працю, закріплена нормами адміністративного законодавства, свідчить про те, що судді у своїй діяльності не можуть вчинити жодного із зазначених порушень.

Дисциплінарна та матеріальна відповідальність також існують і в інших галузях права, зокрема адміністративному. І.В. Новосельська влучно відзначає, що матеріальною відповідальністю є майнова відповідальність за ті дисциплінарні правопорушення, наслідками яких стала майнова шкода [92, с. 210]. Тобто, обидва види є спорідненими та доволі близькими, проте їм, очевидно, властиві й суттєві відмінності.

Н.Б. Болотіна визначає дисциплінарну відповідальність як обов'язок працівника відповісти перед власником або уповноваженим ним органом за скоєний дисциплінарний проступок та понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права [136, с. 538; 137, с. 432; 138, с. 113]. Іншими словами, головними особливостями дисциплінарної відповідальності згідно з даною дефініцією є наступні:

1) на передньому плані у даному виді відповідальності перебувають власники або уповноважені ними органи;

2) працівники несуть відповідальність не перед державою, а безпосередньо перед роботодавцем;

3) відповідальність встановлюється нормами трудового права, а не інших галузей.

Проаналізуємо зміст поняття «обов'язок працівника відповісти перед власником». З нашої точки зору, воно означає, що до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства України про працю можуть бути притягнуті будь-які наймані працівники, у тому числі й посадові особи підприємств та керівники. По суті, будь-яка особа, яка укладає трудовий договір, потрапляє у підлегле становище до власника, а отже, з цього моменту роботодавець отримує право у разі виникнення необхідності притягати працівника до дисциплінарної відповідальності. Таким чином, правовою основою існування дисциплінарної відповідальності є правила внутрішнього трудового розпорядку та норми законодавства про працю.

Дисциплінарною відповідальністю передбачено накладення на винну особу дисциплінарних стягнень, якими у вітчизняному трудовому праві вважаються догана та звільнення. Догана є найменш суворим видом стягнення, оскільки для її оголошення необхідна наявність лише факту незначного порушення законодавства про працю. В той же час, звільнення – найсуворіше покарання, яке застосовується у крайніх випадках, наприклад у разі систематичного невиконання працівниками без поважних причин обов'язків, покладених на них трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, за умови, що до них раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення [130]. Тобто будь-який працівник, у тому числі і керівник, може бути звільнений у тому випадку, коли догана як захід дисциплінарного стягнення не мав очікуваного позитивного впливу на поведінку працівника. Окрім того, Кодексом законів про працю України закріплено перелік випадків, за яких працівника може бути звільнено за одноразове грубе порушення законодавства про працю (стаття 41 Кодексу законів про працю України) [130]. Також звернемо увагу на те, що дисциплінарні стягнення застосовуються безпосередньо після виявлення проступку, проте не пізніше одного місяця з дня його виявлення [130]. Це є свідченням того, що законодавством мінімізовано можливість зловживання власниками правом

застосовувати дисциплінарні стягнення на власний розсуд. Існує чітка процедура, якої варто дотримуватись, а нехтування даними правилами надає можливість працівнику оскаржити неправомірне притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю.

Р.І. Обручков у залежності від обсягу та специфіки впливу на порушників трудової дисципліни, порядку настання дисциплінарної відповідальності, а також особливостей правового статусу конкретного працівника (роду діяльності, кваліфікації, посади, об'єктивних умов виконуваної трудової функції тощо) поділяє дисциплінарну відповідальність на два види: загальну та спеціальну. Загальною є така відповідальність, що може наставати на підставі норм Кодексу законів про працю України та застосовуватись до будь-якого працівника, незалежно від виду, характеру виконуваної трудової функції, виду підприємства, установи, організації. Спеціальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі окремих статутів і положень про дисципліну або спеціальних нормативно-правових актів та може бути застосована виключно до окремих працівників, визначених статутами та положеннями про дисципліну із використанням особливих процедур і спеціальних стягнень. Особливістю спеціальної дисциплінарної відповідальності є те, що правопорушення, які підпадають під сферу даного виду відповідальності, є теж специфічними, тобто зумовленими особливим характером трудової діяльності особи [133, с. 598]. Даний момент є важливим у контексті дослідження юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Аналіз норм Кодексу законів про працю України засвідчив, що там відсутні норми, які встановлюють відповідальність за порушення під час здійснення суддівської діяльності. Так само більшість диспозицій статей важко адаптувати до можливих порушень судді як сторони трудових відносин, виходячи із специфіки суддівської діяльності. Тому при аналізі дисциплінарної відповідальності суддів важливим є звернення до спеціального нормативно-правового акта, який врегульовує питання організації судової влади та

здійснення правосуддя в Україні – Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104]. Наявність у даному Законі розділу «Дисциплінарна відповідальність суддів» є свідченням того, що за вчинення носіями суддівської влади дисциплінарних проступків дійсно передбачається спеціальна дисциплінарна відповідальність.

Отже, підсумовуючи дослідження дисциплінарної відповідальності працівників як різновиду юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, виділимо характерні риси даного правового явища:

- 1) врегульовується нормами Кодексу законів про працю України та спеціальними нормативно-правовими актами;
- 2) застосовується до найманих працівників, у тому числі керівників підприємств;
- 3) виступає засобом взаємного впливу учасників правовідносин;
- 4) передбачає відповідальність працівників не перед державою, а безпосередньо перед роботодавцем;
- 5) містить санкції двох видів: догану та звільнення;
- 6) її правові засади спонукають працівника дотримуватись правил, встановлених роботодавцем та законодавством про працю.

Питання дисциплінарної відповідальності суддів постійно перебуває у якості об'єкта дискусій серед працівників суддівського корпусу та науковців, тому йому присвячено велику кількість наукових праць. Незважаючи на це, воно й досі залишається актуальним, особливо в світлі судової реформи, яка триває на сьогоднішній день. За таких умов особлива увага законодавця та науковців до даного питання є необхідною, адже стан дисципліни та рівень суддівської культури й етики безпосередньо мають вплив на зміцнення законності у діяльності судових органів, а дотримання трудової дисципліни відноситься до основних обов'язків судді.

Оскільки об'єктом дисциплінарних проступків є трудова дисципліна та внутрішні правила і встановлений порядок, визначені законами, статутами та положеннями, об'єктом дисциплінарної відповідальності суддів виступає

суддівська дисципліна. Дисциплінарна відповідальність суддів носить спеціальний характер, тож суддівська дисципліна також є спеціальною, так як пов'язана із професійною діяльністю осіб, наділених судовою владою.

У правовій науці суддівська дисципліна тлумачиться як сукупність спеціальних правил поведінки суддів та їх реалізація [96, с. 39]. Тобто, за будь-яке порушення цих правил чи їх нереалізацію до судді застосовується дисциплінарна відповідальність. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII не містить поняття суддівської дисципліни, проте частиною 1 статті 106 цього Закону закріплено вичерпний перелік підстав дисциплінарної відповідальності судді [104]. Зокрема з усього переліку необхідно виділити ті, які відносяться до сфери порушень законодавства про працю:

1) умисне або внаслідок недбалості істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасникам судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду; порушення засад гласності і відкритості судового процесу; порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; порушення правил щодо відводу (самовідводу) тощо;

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, тобто по суті навмисне нехтування виконанням покладених на суддю трудових функцій;

3) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ чи іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

4) недобросовісна поведінка, що передусім полягає у здійсненні витрат, що перевищують доходи судді та доходи членів його сім'ї, що, в свою чергу, стало наслідком недобросовісного виконання трудових функцій, а саме вчинення корупційних дій із використанням службового становища тощо;

5) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання тощо [104]. Тобто кожна із зазначених підстав за своєю сутністю є порушенням суддівської дисципліни і за своєю правовою природою є окремим правилом, якого кожен суддя повинен дотримуватись у професійній діяльності. Особливий статус судді ставить перед ним низку вимог, у тому числі й щодо контролю за власною поведінкою. У свою чергу, на державу покладено обов'язок здійснювати регулювання даного контролю, оскільки судді у своїй діяльності вчиняють дії від імені держави. Тому в даному контексті дисциплінарна відповідальність суддів є адекватною реакцією держави на дії судді, які компрометують його та суддівський корпус у цілому, причому немає різниці, чи були ці дії учинені безпосередньо в суді, чи поза ним. Відмінність дисциплінарної відповідальності суддів у рамках відповідальності порушення законодавства про працю від інших категорій працівників полягає у тому, що вона поширюється не лише на проступки, вчинені безпосередньо на робочому місці. Особливий статус судді у даному випадку вимагає гідної поведінки у будь-яких ситуаціях. Отже, і поза робочим місцем суддя фактично залишається при виконанні своїх трудових обов'язків.

С.В. Подкопаєв відзначає, що дисциплінарна відповідальність судді є накладенням на порушника суддівської дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру та

виступає одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки судді професійним стандартам (суддівської дисципліни) [105, с. 14-16]. Звернімо увагу на перелік дисциплінарних стягнень, адже в законодавстві про працю їх передбачено лише два – догана та звільнення. У даному випадку науковець умовно розподілив їх на три групи: моральні, матеріальні та організаційні. Не погодимось із віднесенням до дисциплінарних стягнень матеріальної санкції, адже нами встановлено, що матеріальна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю. Проте щодо моральних та організаційних санкцій частиною 1 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачено можливість застосування дисциплінарного стягнення у вигляді:

- 1) попередження;
- 2) догани;
- 3) суворої догани;
- 4) подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя;
- 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) подання про звільнення судді з посади [104].

У даному випадку до моральних санкцій віднесено попередження, догану та сувору догану, а до організаційних – всі інші стягнення. Також варто відзначити, що у зазначеному переліку відсутня дисциплінарна санкція звільнення з посади, на відміну від норми Кодексу законів про працю України, яка поширюється на всіх інших найманих працівників. Специфіка статусу судді зумовила функціонування даної правової категорії поза межами інституту дисциплінарної відповідальності суддів. Таким чином, на підставі вищерозглянутого сформулюємо дефініцію поняття «дисциплінарна відповідальність суддів» як вид юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Дисциплінарна відповідальність суддів – це вид юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, який полягає

в обов'язку судді понести негативні наслідки у вигляді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення, переведення судді до суду нижчого рівня чи звільнення судді з посади за порушення правил поведінки суддів чи їх нереалізацію.

Також, керуючись проведеним дослідженням, виділимо наступні характерні риси дисциплінарної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

1) застосовується на підставі норм спеціального законодавства, а саме розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104];

2) здійснюється спеціальним органом – Вищою радою правосуддя;

3) передбачає відповідальність судді, на відміну від усіх інших категорій працівників, саме перед державою;

4) містить розширений перелік санкцій, які умовно можна розподілити на моральні та організаційні: а) попередження; б) догана; в) сувора догана; г) подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя; г) подання про переведення судді до суду нижчого рівня; д) подання про звільнення судді з посади;

5) передбачає настання не лише безпосередньо за порушення законодавства про працю, а й за порушення правил етики під час здійснення суддівських повноважень чи у повсякденному житті.

Таким чином, дисциплінарна відповідальність суддів є самостійним видом їх відповідальності за порушення законодавства про працю, причому їй характерні ознаки загальної відповідальності. Законодавче закріплення дисциплінарної відповідальності суддів є важливим у контексті забезпечення належного виконання ними своїх трудових обов'язків, ефективності діяльності та дотримання правил суддівської етики, вимог присяги судді та сприяння запобіганню нових проступків. Незважаючи на високий рівень наукової дослідженості, на сьогодні даний різновид дисциплінарної відповідальності все ще перебуває на науковому та законодавчому рівні поза

межами відповідальності за порушення законодавства про працю, хоча загальнотеоретично її віднесено саме до зазначеного виду юридичної відповідальності. Проте наше дослідження засвідчило, що хоч дисциплінарна відповідальність суддів і має свою яскраву специфіку, зумовлену особливою правовою природою суддівської діяльності, вона виступає елементом відповідальності осіб, наділених суддівською владою, за порушення законодавства про працю.

Матеріальною відповідальністю є різновид юридичної відповідальності, який становить взаємний обов'язок обох сторін трудового договору – працівника, власника чи уповноваженого ним органу – відшкодувати збитки, нанесені внаслідок винного, протиправного невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі й порядку [139, с. 244]. Отже, трудове законодавство передбачає існування такого виду відповідальності, за якого на осіб покладаються передусім фінансові санкції, причому він покликаний захистити і працівників, і роботодавців від неправомірної шкоди їх правам та майновим інтересам.

Норми чинного Кодексу законів про працю України не містять визначення матеріальної відповідальності. Проте аналіз статті 130 даного нормативно-правового акта дає можливість сформулювати дефініцію поняття матеріальної відповідальності як обов'язку однієї сторони трудового договору відшкодувати шкоду іншій стороні, вчинену у процесі реалізації трудових правовідносин [130]. Тобто, і законодавче, і доктринальне розуміння даного питання загалом сходяться, що дає нам можливість сформулювати єдине розуміння матеріальної відповідальності як взаємної відповідальності працівників та роботодавців, яка полягає у відшкодуванні нанесених у процесі реалізації трудових правовідносин збитків працівником підприємству, установі чи організації, а роботодавцем, за умови нанесення шкоди, – працівнику.

Аналізуючи норму статті 130 Кодексу законів про працю України, відзначаємо, що притягнення до матеріальної відповідальності є можливим за наступних умов:

- 1) збитки підприємству, установі чи організації були завдані працівником у процесі виконання трудових обов'язків;
- 2) причиною збитків є порушення встановлених правил внаслідок протиправних дій чи бездіяльності працівника;
- 3) існування причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та шкідливими для власника наслідками.

Також при тлумаченні статті 130 можна дійти до висновку, що матеріальну відповідальність несуть виключно працівники за шкоду, завдану роботодавцеві, проте варто пам'ятати, що керівники різних рівнів також є найманими працівниками, а отже, їм також притаманний даний обов'язок.

Розглядаючи матеріальну відповідальність у контексті дослідження юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, відмічаємо, що вона має спільні риси із дисциплінарним видом відповідальності. Аналіз положень Кодексу законів про працю України засвідчив, що матеріальна відповідальність особливих категорій працівників застосовується на підставі норм спеціальних нормативно-правових актів. Тобто дослідження матеріальної відповідальності суддів, як і у випадку із дисциплінарною, потребує звернення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104].

Таким чином, характерними рисами матеріальної відповідальності у трудовому праві є:

- 1) врегульовується нормами Кодексу законів про працю України та спеціальними нормативно-правовими актами;
- 2) відзначається двосторонністю, що має вияв у застосуванні як до найманих працівників, так і до роботодавців;

3) виступає в якості обов'язку роботодавця щодо здійснення компенсації працівнику за завдану шкоду або ж працівника перед роботодавцем за вчинені збитки у процесі трудової діяльності;

4) застосовується як до працівників, так і роботодавців;

5) передбачає у якості санкції накладення компенсації за завдані збитки;

б) її засади спонукають працівника до необхідності дотримуватись правил, встановлених роботодавцем та законодавством про працю, а роботодавця – до забезпечення належних умов праці та її охорони.

Матеріальна відповідальність суддів та її проблематика, на відміну від дисциплінарної, перебуває поза увагою як вітчизняних науковців, так і законодавця. Ні галузеве, ні спеціальне законодавства не містить норми, що врегульовують питання матеріальної відповідальності, яку повинен нести суддя за вчинення злочину, дисциплінарного проступку чи порушення присяги судді.

Згідно з пунктом 11 статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII за шкоду, завдану судом, відповідає держава на підставах та в порядку, встановлених законом [104]. Виходячи із сутності матеріальної відповідальності у загальному розумінні, держава несе відповідальність за шкоду, завдану судом, оскільки судді при виконанні службових обов'язків діють від імені держави. За цих обставин держава змушена відповідати за негативні наслідки суддівських дисциплінарних проступків. Проте дана норма є вкрай неприйнятною, адже такі проступки цілком можуть бути дисциплінарними, тобто вчиненими суддями порушеннями встановлених правил. У даній роботі ми відзначали, що відповідальність суддів є адекватною реакцією держави на компрометуючі дії судді, тому не зовсім зрозуміло, чому в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII відсутня норма, яка б встановлювала майнову відповідальність суддів перед судом та державою за дисциплінарні проступки.

Деякі науковці (І.Є. Марочкін [107, с. 108], О.В. Гончаренко [109, с. 87] та інші) наголошують на необхідності закріплення права держави на пред'явлення регресних вимог до суддів, з вини яких у процесі виконання трудових функцій було заподіяно майнову шкоду фізичним або юридичним особам. Дана пропозиція заслуговує на увагу, адже пунктом 5.2 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» передбачено право держави вимагати від судді в судовому порядку відшкодування таких витрат, але не більше встановлених розмірів, в разі грубого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків [108]. Формулювання «грубе порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків» цілком відповідає сутності дисциплінарного проступку, а отже, вітчизняний законодавець міг би інтегрувати дану норму в Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104]. Проте такий висновок може бути доволі дискусійним, адже питання матеріальної відповідальності належить до сфери недоторканості та імунітету судді. І все ж ми переконані, що чинне законодавство потребує запровадження даної норми, зважаючи на загальну сутність матеріальної відповідальності та застосування таких норм до усіх інших категорій працівників. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити статтю 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII пунктом 12 такого змісту: «У разі відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями суду, держава має право притягнути обвинуваченого у дисциплінарному правопорушенні суддю до матеріальної відповідальності у порядку регресу. Розмір відшкодування встановлюється у повному чи обмеженому обсязі, в залежності від ступеня вини обвинуваченого судді».

Однак на даний момент ми мусимо константувати, що до прийняття відповідних змін до вітчизняного законодавства матеріальна відповідальність судді за порушення законодавства про працю фактично не існуватиме ні на законодавчому, ні на науковому рівні. Отже, ретроспективно матеріальною відповідальністю судді є вид юридичної відповідальності за порушення ним

законодавства про працю, яка має регресний характер та полягає в обов'язку судді відшкодувати державі шкоду, завдану громадянинові незаконними діями суду внаслідок вчинення дисциплінарного правопорушення. Проте на сьогодні матеріальною відповідальністю є вид юридичної відповідальності, яку несе держава за шкоду, завдану судом, на підставах та в порядку, встановлених законом.

Отже, характерними рисами матеріальної відповідальності суддів як виду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є наступні:

- 1) врегульовується нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 № 1402-VIII [104];
- 2) встановлюється як відповідальність держави за шкоду, завдану судом, на підставах та в порядку, встановлених законом;
- 3) характеризується санкціями, які носять виключно матеріальний характер;
- 4) є виключно основою даного інституту, остаточне формування якого можливе за умови внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства.

Аналіз кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення законодавства про працю дозволяє зробити висновок щодо неможливості застосування відносно суддів чотирьохелементної системи видів юридичної відповідальності: адміністративної, кримінальної, матеріальної та дисциплінарної відповідальності. Її ознаками є:

- 1) розмежування відповідальності за порушення трудового законодавства та юридичної відповідальності у межах трудового права;
- 2) вона накладається переважно на посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а лише в окремих випадках – на найманих працівників;
- 3) кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення трудового законодавства застосовується, у першу чергу, до роботодавців, а дисциплінарна та матеріальна – переважно до працівників.

У цілому дана концепція є вдалою, оскільки розглядає юридичну відповідальність за порушення законодавства про працю у загальноправовому контексті, що є доцільним, так як окремі елементи трудових правовідносин врегульовуються законодавством інших галузей права. Проте щодо дослідження юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю така класифікація все ж є неактуальною, зважаючи на специфіку суддівської діяльності та особливості їх відносин із «роботодавцем». Кримінальна та адміністративна відповідальність, незважаючи на дискусійність щодо виділення у складі трудо-правової відповідальності, застосовується переважно до роботодавців, а отже не може бути використана до осіб, наділених суддівською владою. Більше того, аналіз норм кримінального та адміністративного законодавства засвідчив відсутність відповідних норм у галузевих нормативно-правових актах.

Другою концепцією є двохелементна концепція, згідно з якою до юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю віднесено дисциплінарний та матеріальний її види. Дисциплінарна та матеріальна відповідальність застосовується переважно до працівників, при цьому лише матеріальний її різновид передбачає можливість застосування до роботодавців. Тому, розглядаючи питання видів юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, варто звернутись виключно до аналізу зазначених двох видів. Проте матеріальна відповідальність суддів на сьогодні не є сформованим правовим інститутом і потребує звернення уваги законодавця до даного питання.

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що, незважаючи на наявність високого рівня дослідженості питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, дане питання у контексті осіб, які здійснюють суддівську діяльність, є новим для вітчизняної науки. Зокрема, нами виділено наступні особливості даного питання у правовій доктрині:

1) дослідниками та законодавцем розглядається кримінальна та адміністративна відповідальність суддів, проте зазначені види відповідальності при порушенні законодавства про працю не встановлюються;

2) належну увагу приділено виключно дисциплінарній відповідальності;

3) матеріальна відповідальність, яка об'єктивно існує у якості різновиду трудо-правової відповідальності, до суддів не застосовується, оскільки відповідальність за шкоду, завдану судом, на підставах та в порядку, встановлених законом, несе держава. При цьому лише незначна кількість вчених наголошує на необхідності встановлення матеріальної відповідальності суддів, переважна ж їх більшість взагалі ігнорує дане питання.

Застосування юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю має на меті відновлення порушених відносин та запобігання негативним наслідкам учиненого проступку, захист законності та захист присяги судді, але незважаючи на це, увага дослідників до її проблематики на сьогодні відсутня. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що розгляд у даній роботі актуальних питань класифікації юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю засвідчив необхідність подальшого наукового дослідження даної сфери, а також необхідність законодавчих змін. На сьогодні судова реформа перебуває на активній стадії, а отже, негативні явища у державно-службовій діяльності суддів можливо подолати у найкоротші строки. Проте для цього необхідним є законодавче та наукове розуміння існуючих проблем, чого на сьогодні не спостерігається.

2.2 Особливості притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю

Випадки необґрунтованого притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю чи уникнення ними покарання привернули увагу вчених до питання особливостей даної процедури, в результаті чого його віднесено до переліку найважливіших у контексті ефективності та життєздатності судової системи України, оскільки існування у законодавстві та у теорії даного процесу безпосередньо впливає на забезпечення права на справедливий суд.

Нормами Основного Закону [106] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104] визначено, що судді є носіями судової влади та їх правовому статусу приаманні незалежність і недоторканність. Гарантування принципу незалежності суддів здійснено законодавцем шляхом розробки та закріплення особливої процедури їх притягнення до юридичної відповідальності, відмінної від усіх інших категорій працівників, у тому числі і за вчинення порушень законодавства про працю. На сьогодні кожній людині та юридичній особі надано право звернення до компетентного органу з метою оскарження неналежної поведінки судді, тобто порушення ним законодавства про працю [104]. Проте система відповідальності суддів останніх декілька років зазнає постійних змін і хоча питанням відповідальності суддів присвячено низку наукових досліджень, процедура притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю загалом залишається поза увагою як широких мас, так і правознавців. У контексті реформованого законодавства актуальним є детальний аналіз кожної із стадій для встановлення існуючих прогалин та формування розуміння того, наскільки ефективними можуть бути нові механізми.

Специфіка правового статусу судді обумовлює притаманні лише даній процедурі особливості, тож дане питання постійно перебуває у полі зору

вітчизняних науковців. Проте увагу привертають, у першу чергу, загальні аспекти притягнення суддів до юридичної відповідальності, такі як ефективність даного механізму, скарги щодо суддів, динаміка зростання їх кількості тощо. У контексті порушення суддями законодавства про працю дане питання наразі ще не розглядалось. Серед науковців, які досліджували окремі аспекти даного питання, виділимо таких як: Г.О. Барабаш, В.М. Василенко, Л.Є. Виноградова, Д.В. Володіна, О.В. Гончаренко, В.О. Гринюк, М.В. Данилова, І.І. Ішутін, Р.О. Куйбіда, О.М. Овчаренко, М.А. Погорецький, С.В. Подкопаєв, К.Б. Пусан, М.О. Сапунова, О.С. Удовиченко та інші. Все це у комплексі зумовлює актуальність детального аналізу особливостей притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю.

Процедура притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю є новим питанням для вітчизняної правової доктрини, хоча окремі її елементи належним чином досліджено українськими науковцями. Зокрема процедура притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності була передбачена ще нормами першої редакції Закону України «Про статус суддів» від 15.12.1992 № 2862-ХІІ [127]. Однак у правовій доктрині даний вид відповідальності розглядався як самостійний. Тому фактично протягом останніх двох десятиліть притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю зводилось виключно до аналізу її дисциплінарного виду. У процесі законодавчого розвитку даної процедури вона набула рис трудо-правової відповідальності, таких як забезпечення державним примусом, зумовленість необхідністю забезпечення ефективності суддівської діяльності, спрямування на захист інтересів держави та громадян, наявність встановленого процесуального порядку тощо. Тому важливим є детальний аналіз даної процедури саме у контексті порушення суддями законодавства про працю.

Оскільки основним призначенням відповідальності суддів у соціальному аспекті є охорона та захист суспільних відносин від будь-яких

незаконних порушень у процесі здійснення професійної діяльності, для початку доцільним видається аналіз особливостей притягнення усіх категорій працівників до досліджуваного виду відповідальності.

Правова підстава застосування заходів відповідальності – вчинення трудового правопорушення, а саме винного протиправного невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків або зловживання суб'єктом наданими йому правами [133, с. 577]. Отже, для початку процедури притягнення до відповідальності за порушення законодавства про працю необхідна наявність наступних умов:

- 1) протиправний характер діяння працівника;
- 2) наявність шкоди правам та інтересам роботодавця;
- 3) протиправне діяння та шкода мають перебувати у причинно-наслідковому зв'язку, тобто наявні негативні наслідки повинні виникнути безпосередньо внаслідок протиправних дій працівника;
- 4) наявність вини працівника, який заподіяв шкоду, у формі умислу або необережності, що підтверджується закріпленням у нормах Кодексу законів про працю України її меж – повної або обмеженої матеріальної відповідальності [130]. Іншими словами, вся процедура притягнення суддів до даного виду відповідальності пов'язана із встановленням зазначених обставин, тому зробимо висновок, що вона в силу своєї комплексності потребує детального розгляду в залежності від видової класифікації.

Як нами вже було встановлено, чинним законодавством про працю України передбачено два основних види відповідальності, які безпосередньо можна віднести до правопорушень під час здійснення суддівської діяльності – матеріальна та дисциплінарна відповідальність за порушення законодавства про працю. Розпочнімо із аналізу процедури притягнення працівників до матеріальної відповідальності.

Основними питаннями, які вирішуються при застосуванні до працівників матеріальної відповідальності, є встановлення підстав та умов її настання, а також суворе дотримання процедури. Як і будь-який подібний

процес, притягнення працівників до матеріальної відповідальності можливо розподілити на етапи.

Аналіз статей 135-3 – 137 глави IX Кодексу законів про працю України засвідчив, що основними діями у процедурі притягнення працівників до матеріальної відповідальності є визначення розміру шкоди, порядку покриття шкоди та визначення обставин, які підлягають врахуванню при визначенні розміру відшкодування [130]. Проте даний перелік не є алгоритмом у широкому розумінні, адже у ньому не враховано суттєві обставини, які мали б встановлюватись роботодавцем під час відповідного провадження. Наприклад, специфіка трудових правовідносин свідчить про те, що на одному із початкових етапів варто встановити особу, яка вчинила проступок, внаслідок якого була нанесена шкода установі, підприємству, організації. Можливі ситуації, за яких необхідне встановлення форми, ступеня та обсягу провини конкретної особи, тож дану специфіку варто враховувати при формулюванні етапізації притягнення працівників до матеріальної відповідальності. Окрім того, матеріальна відповідальність працівника згідно з частиною 2 статті 130 Кодексу законів про працю України має особистий характер [130]. А отже, враховуючи те, що кожен працівник зобов'язаний виконувати свої обов'язки особисто, матеріальна відповідальність не може бути застосована до працівника, який не спричиняв своїми діями чи бездіяльністю шкоди.

Р.І. Обручков у рамках даної сукупності дій виділяє три етапи:

- 1) порядок визначення розміру завданої шкоди;
 - 2) порядок притягнення працівників до матеріальної відповідальності;
 - 3) порядок відшкодування завданої шкоди [133, с. 586].
- Погодимось із вдалістю позиції зазначеного дослідника, проте аналіз норм Кодексу законів про працю України засвідчив, що їх необхідно дещо розширити. Наприклад, норми статті 138 Кодексу свідчать про те, що важливим етапом даного процесу є доказування наявності умов для покладення матеріальної відповідальності на працівника, оскільки для роботодавця важливо не лише

встановити винну особу, а й наявність обставин, які доводять вину даного працівника [130]. Тому більш доцільним є розподіл етапу притягнення працівників до матеріальної відповідальності на дві складові: встановлення винної особи та встановлення обставин. Окрім того, стаття 136 Кодексу законів про працю України встановлює можливість застосування роботодавцем наказового або судового порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності, тому даний аспект також варто враховувати при дослідженні даної процедури.

Тож в підсумку зупинимось на доцільності встановлення п'ятиетапної процедури притягнення працівників до матеріальної відповідальності за порушення законодавства про працю:

- 1 етап – визначення розміру збитків;
- 2 етап – встановлення винних осіб;
- 3 етап – встановлення обставин, які підтверджують вину працівників;
- 4 етап – вибір порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності;
- 5 етап – відшкодування завданої шкоди.

Сутність першого етапу загалом можна пояснити як розрахунок безпосереднього розміру «прямої дійсної шкоди, в межах і порядку, передбачених законодавством, за умови, коли така шкода заподіяна підприємству, установі, організації винними протиправними діями (бездіяльністю) працівника» (стаття 130 Кодексу законів про працю України) [130]. Тобто, роботодавцем встановлюється вартість пошкодженого майна чи грошового еквівалента нанесених збитків на підставі даних бухгалтерського обліку, виходячи з балансової вартості (собівартості) матеріальних цінностей за вирахуванням зносу згідно з установленими нормами. Дана норма дозволяє в певній мірі попередити можливість свавілля роботодавців у процесі розрахунків, оскільки весь процес притягнення до матеріальної відповідальності на початкових етапах у цілому повністю покладено на роботодавця, тож сума стягнень повинна бути підтверджена документально і

застосовуватись лише у випадку їх відповідності фактичним даним бухгалтерського обліку.

У результаті розрахунків роботодавцями встановлюється вид матеріальної відповідальності. Вона може бути обмеженою, тобто в рамках середньомісячного заробітку працівника, або ж повною – у розмірі завданих збитків [130]. Основними критеріями при визначенні виду є наявність договору з працівником про матеріальну відповідальність, психологічний стан працівника, наявність умислу тощо. Деякі з цих обставин можуть бути встановлені вже на першому етапі провадження.

Отже, перший етап притягнення до матеріальної відповідальності працівників характеризується наступними ознаками:

- 1) його реалізація роботодавцем;
- 2) покладення на роботодавця обов'язку при визначенні розміру стягнення керуватись виключно балансовою вартістю матеріальних цінностей та встановленими нормами.

Також доцільно відзначити, що процес притягнення працівника до матеріальної відповідальності може бути завершено вже на першому етапі, у випадку, якщо він визнає вину та добровільно покриє шкоду повністю або частково, у всіх інших випадках відбудеться настання другого етапу – встановлення винних осіб.

Аналіз статті 130 Кодексу законів про працю України дозволяє виділити наступні вимоги до роботодавця у процесі встановлення винної особи:

- 1) шкода, нанесена особою, має бути прямою та дійсною;
- 2) необхідно встановити форму, ступінь та обсяг провини конкретної особи (наприклад, працівники можуть працювати в окремих бригадах, тому встановленню підлягає ступінь та обсяг вини кожної особи);
- 3) зробимо припущення, що на даному етапі важливим є також встановлення співвідношення нанесеної шкоди та середньомісячної

заробітної плати працівника з метою подальшого визначення виду матеріальної відповідальності [130].

На наступному етапі встановлюються конкретні обставини завдання шкоди, а саме, які дії працівника нанесли збитки. Законодавством про працю передбачено наступні гарантії для працівників щодо попередження свавілля роботодавців:

- 1) врахування ступеня вини працівника та обставин, за яких шкоду було заподіяно;
- 2) встановлення робочих умов працівника, що забезпечують збереження матеріальних цінностей;
- 3) можливість зменшення розміру матеріальних стягнень.

Отже, підсумовуючи другий та третій етапи процедури притягнення працівників до матеріальної відповідальності, відзначимо, що вони мали підготовчий характер, оскільки їх реалізація пов'язується із встановленням тих елементів порушення норм законодавства про працю, які дозволять роботодавцю належним чином виконати усі вимоги законодавця для відшкодування нанесеної йому шкоди. Тобто, перших три етапи у цілому характеризуються встановлення юридичних фактів, а два останніх – власне пов'язуються із самим провадженням щодо застосування до працівника заходів матеріальної відповідальності.

Четвертий етап отримав назву вибору порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності, що вже в певній мірі роз'яснює ті дії, які на ньому реалізуються. Так, статтею 136 Кодексу законів про працю України передбачено можливість застосування роботодавцем наказового або судового порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності [130]. Наказовий полягає у виданні роботодавцем наказу чи розпорядження по підприємству, установі чи організації, згідно з яким він покладає обов'язок відшкодування встановленої шкоди на конкретного працівника, встановленого на другому етапі провадження, за умови, якщо його відповідальність є обмеженою, тобто розмір шкоди не перевищує

середньомісячної заробітної плати зазначеного працівника. У такому випадку наказ має бути виданий не пізніше двох календарних тижнів з календарного дня, коли роботодавець дізнався або повинен був дізнатися про завдання йому шкоди. Після видання наказу працівник має ознайомитись із його змістом під розписку і таким чином може відбутись перехід до наступного етапу провадження. Проте законом передбачено наявність іншого порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності. Окрім видання наказів, роботодавця наділено правом звернутись до суду із позовною заявою про стягнення з працівника завданої шкоди [130]. Такий порядок використовується обов'язково у тому випадку, коли розмір шкоди перевищує середньомісячний розмір заробітної плати працівника або ж коли з якихось причин роботодавець не видав наказ у встановлений законом строк. Тобто, можливість судового порядку може виступати у якості як права, так і обов'язку роботодавця, в залежності від обставин дисциплінарної справи.

Отже, четвертий етап характеризується наступними особливостями:

- 1) суворою законодавчою регламентацією;
- 2) наявністю можливості вибору роботодавцем порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності;
- 3) можливістю вирішення зазначеної проблеми не лише внутрішньоорганізаційним способом, а й загальноправовим;
- 4) в основі зазначеного вибору лежать співвідношення шкоди та середньомісячної заробітної плати працівника, бажання роботодавця та дотримання ним усіх законодавчих приписів щодо даної процедури.

Таким чином, здійснений вибір порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності зумовлює перехід до останнього етапу – відшкодування завданої ним шкоди. Аналіз чинного законодавства та наукової літератури засвідчив, що даний процес може здійснюватись добровільно чи примусово [133, с. 589]. Щодо першого випадку, то в даній роботі частково було здійснено звернення до зазначеного питання, адже чинним законодавством передбачено можливість працівника вже на

початкових етапах добровільно покрити повністю чи частково завдану шкоду. Окрім того, працівник та роботодавець можуть самостійно дійти згоди стосовно ступеня вини працівника та завданих ним збитків. У такому випадку проаналізована нами процедура застосовуватиметься не в повному обсязі, оскільки її перебіг та результати влаштовуватимуть обидві сторони.

Можливість звернення до примусового характеру передбачена пунктом 3 частини 2 статті 127 Кодексу законів про працю України згідно з нормами якої при відшкодуванні шкоди, завданої з вини працівника підприємству, установі, організації за наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу, можуть здійснюватись відрахування із заробітної плати працівників для покриття їх заборгованості підприємству, установі і організації до моменту повного виконання обов'язку працівника щодо несення матеріальної відповідальності [130]. Іншими словами, роботодавцю надано право самостійно здійснити відшкодування завданої шкоди за рахунок заробітної плати працівника, проте його дії на попередніх етапах провадження щодо притягнення працівника до матеріальної відповідальності мають повністю відповідати проаналізованим нами законодавчим приписам, оскільки відрахування із заробітної плати можуть провадитись тільки у випадках, передбачених законодавством України. Отже, для застосування примусового характеру роботодавець повинен уважно підійти до виконання усіх законодавчо встановлених умов.

Таким чином, п'ятий етап провадження щодо притягнення працівника до матеріальної відповідальності характеризується наступними ознаками:

- 1) наявність добровільної та примусової можливості застосування;
- 2) розмір стягнення може бути переглянутий за домовленості сторін;
- 3) дія стягнення припиняється у момент повного виконання обов'язку працівника щодо несення матеріальної відповідальності.

У цілому, підсумовуючи дослідження матеріальної відповідальності працівників, відзначимо, що розглянуту етапізацію процедури не можна застосувати до спеціальної категорії працівників, серед яких варто виділити

суддів. В основі даного виду відповідальності лежать правові відносини між працівниками і роботодавцями, які не є характерними для суддівської діяльності. Тому, досліджуючи особливості притягнення суддів до матеріальної відповідальності за порушення законодавства про працю, варто відштовхуватись від специфіки даної діяльності та спеціального законодавства про судоустрій.

Як і поняття матеріальної відповідальності суддів, проблематика її процесуальної сторони також перебуває поза увагою вітчизняних науковців та законодавця. Ні законодавство про працю, ні про судоустрій і статус суддів не містять норми, присвячені врегулюванню притягнення суддів до матеріальної відповідальності. У них відсутній перелік санкцій, які повинні застосовуватися до судді за вчинення злочину, дисциплінарного проступку чи порушення присяги судді.

Звертаючись до норм профільного законодавства, зазначимо, що пунктом 11 статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII закріплено, що шкода, завдана судом, відшкодовується державою на підставах та в порядку, встановлених законом [104]. Тобто, розглядаючи процес накладення на суддів матеріальних санкцій, варто враховувати, що суддя при виконанні службових обов'язків діє від імені держави, а отже, держава несе відповідальність за негативні наслідки суддівських дисциплінарних проступків. У цілому ж питання відшкодування шкоди, завданої фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення, якщо при цьому суддею вчинено дисциплінарний проступок чи порушено присягу судді, залишається поза межами правового регулювання.

З іншого боку, держава завжди виступає гарантом відшкодування шкоди, тому, розглядаючи дану процедуру, варто звернутись до норм Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від

01.12.1994 № 266/94-ВР, який у тому числі регулює порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину діями суду. Постановлення виправдувального вироку суду гарантує громадянину відшкодування заробітку та інших грошових доходів, які він втратив внаслідок незаконних дій; майна; штрафів, стягнутих на виконання вироку суду, судових витрат та інших витрат, сплачених громадянином; сум, сплачених громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги чи моральної шкоди [140]. Наявність у вітчизняному законодавстві такого нормативно-правового акта є свідченням того, що законодавець все ж гарантує надання компенсацій особам, які постраждали від грубого порушення суддею законодавства про працю.

З іншого боку, впливу на права та інтереси судді у такому випадку ніяким чином не відбувається. Функціями матеріальної відповідальності, які мають бути реалізовані на етапах процедури притягнення судді до матеріальної відповідальності за порушення законодавства про працю, у таких справах повинні виступати:

- 1) каральна, тобто настання для порушника негативних наслідків;
- 2) правовідновлювальна, а саме поновлення суспільних відносин, порушених неправомірною поведінкою, діями чи бездіяльністю судді, та стягнення заподіяних збитків із порушника;
- 3) привентивна, яка матиме на меті перевиховання порушника та демонстрування іншим суддям наслідків вчинення шкідливих діянь. На практиці має місце ситуація, за якої у процесі притягнення суддів до матеріальної відповідальності за порушення законодавства про працю реалізовується лише одна функція, причому не в повному обсязі.

Каральна функція має місце лише відносно держави, яка водночас є гарантом відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями, а також суб'єктом такого провадження, адже будь-яка діяльність судді: і позитивна, і негативна – здійснюється ним від імені держави. Відсутність процедури настання для судді негативних наслідків є серйозним недоліком чинного законодавства, адже фактично держава, окрім зобов'язань

компенсації витрат, бере на себе відповідальність за дії чи бездіяльність судді, які мають деструктивний вплив на правосуддя у цілому.

Правовідновлювальна функція реалізовується у даному процесі лише частково, адже суспільні відносини, порушені неправомірною поведінкою, поновлюються, збитки компенсуються, проте їх стягнення із порушника не відбувається. Суддя, вчинивши порушення законодавства про працю, фактично перекладає свою відповідальність на державу і не несе негативних наслідків від поновлення постраждалих у їх майнових правах та інтересах.

Проте найбільшою проблемою є відсутність виконання на етапах процедури притягнення судді до матеріальної відповідальності за порушення законодавства про працю превентивної функції. Виховним характером даної процедури повністю знехтувано, адже суддя не позбавляється навіть заробітної плати, незважаючи на несумлінне виконання трудових обов'язків. Спеціальний характер правового статусу судді надає йому значні переваги у порівнянні з іншими категоріями працівників.

Аналіз норм Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 № 266/94-ВР [140] засвідчив, що притягнення до матеріальної відповідальності за порушення суддею законодавства про працю відбувається на наступних етапах:

1 етап – подання заяви про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями суду, за місцем його проживання або за місцезнаходженням відповідного органу;

2 етап – судовий розгляд даної заяви та винесення судового рішення;

3 етап – виконання рішення шляхом матеріальної компенсації державою шкоди, завданої порушенням суддею законодавства про працю.

На першому етапі відбувається подання заяви щодо оскарження постанови про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судді за місцем проживання особи чи за місцезнаходженням відповідного суду. Право

на звернення має будь-яка особа, яка понесла шкоду від незаконних дій суду. Щодо самої заяви, то вкажемо, що законодавцем не встановлено чітких вимог, проте зробимо припущення, що необхідними умовами є зазначення сутності проступку судді, обставин, за яких він був вчинений, та надання доказів причинно-наслідкового зв'язку між діями судді та негативними наслідками для особи. Також необхідно зазначити, що сторони таких справ звільняються від сплати судових витрат.

Отже, приводом для порушення провадження щодо судді, а також для початку першого етапу процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю є подання заяви про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судді, за місцем його проживання або за місцезнаходженням відповідного органу. Відповідно, для даного етапу характерні такі ознаки:

- 1) подання заяви особою, чії права були порушені, а майнове становище погіршене, внаслідок негативних дій судді;
- 2) відсутність законодавчо встановлених вимог до форми заяви;
- 3) звільнення позивача від сплати судових витрат.

На другому етапі відбувається судовий розгляд даної заяви та винесення судового рішення. Сам судовий процес Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 № 266/94-ВР [140] не регламентовано, тож зробимо висновок, що він відбувається за правилами розгляду справ у судах загальної юрисдикції. Це означає, що позивач надає докази та пояснення стосовно суті вимог, в результаті чого суд може прийняти рішення про відшкодування шкоди, або ж про відмову у відшкодуванні.

Таким чином, до особливостей другого етапу віднесемо наступні:

- 1) процес із процедурної точки зору відповідає розгляду справ у судах загальної юрисдикції;

2) суд приймає одне із двох рішень – про відшкодування шкоди або ж про відмову у її відшкодуванні.

На завершальному етапі відбувається виконання рішення шляхом матеріальної компенсації державою шкоди, завданої порушенням суддею законодавства про працю. Ознаками цього етапу є:

- 1) обов'язковість виконання рішення суду;
- 2) сума відшкодування має відповідати рішенням суду.

Отже, відсутність у вітчизняному праві інституту матеріальної відповідальності суддів зумовлює наявність особливостей процедури відшкодувань за вчинення суддями порушень законодавства про працю. По-перше, відмітимо, що у цілому вона не має спільних рис із матеріальною відповідальністю інших категорій працівників. По-друге, несформованість самого інституту не дає можливості існування такої процедури у цілому. Тобто, у даному випадку мова йде не про процес накладення на суддю матеріальної відповідальності за шкоду, вчинену внаслідок порушення законодавства про працю, а про відшкодування шкоди, завданої суддею, шляхом вчинення трудового правопорушення. А тому виділимо наступні ознаки даного явища:

- 1) відсутність законодавчо закріпленої процедури;
- 2) суддя несе відповідальність не своїм майном чи заробітною платнею;
- 3) розмір відшкодувань встановлюється судом;
- 4) підставою для початку провадження є подання заяви про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями суду.

Іншим різновидом юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю є дисциплінарна відповідальність. У науковій літературі роз'яснюється, що специфіка процедури притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю зумовлена, в першу чергу, наявністю двох її видів: загальної дисциплінарної відповідальності, яка настає на підставі статей 147-152 Кодексу законів про працю України та яка може застосовуватися до будь-якого працівника [130]

та спеціальної дисциплінарної відповідальності, що настає на підставі спеціальних нормативно-правових актів та пов'язується із особливим характером трудової діяльності. До таких категорій працівників відносяться, зокрема, і судді [133, с. 598]. Таким чином, розглядаючи процедуру притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності, варто врахувати, що їх по існує значна кількість: загальна дисциплінарна відповідальність із вичерпним переліком дисциплінарних стягнень, та спеціальні види дисциплінарної відповідальності, які передбачають застосування особливих процедур, спеціальних стягнень та до якої притягуються за специфічні види правопорушень, що не є порушеннями трудових обов'язків у загальному розумінні, а швидше службово-трудовами, причому відповідальність поширюється не лише на правопорушення, вчинені безпосередньо на робочому місці. Також необхідно врахувати, що законом не виключається можливість застосування до окремих категорій працівників норм загальної дисциплінарної відповідальності, проте в такому разі варто розмежовувати порушення норм законодавства про працю та зазначених нами службово-трудових обов'язків, за які може бути застосована до працівників виключно спеціальна відповідальність.

Аналіз глави X Кодексу законів про працю України [130] засвідчив, що загальний процес притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю включає три етапи:

1 етап – надання письмових пояснень порушником трудової дисципліни;

2 етап – аналіз відомих роботодавцю обставин дисциплінарного проступку та вибір заходу стягнення;

3 етап – оформлення застосування дисциплінарного стягнення наказом або розпорядженням та оголошення його працівнику персонально під розписку.

На підставі викладеного видно, що початковим етапом процедури притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності у загальному

порядку є письмові пояснення порушника трудової дисципліни. Згідно з частиною 1 статті 149 Кодексу законів про працю України порушник трудової дисципліни зобов'язаний їх надати до застосування дисциплінарного стягнення [130]. Проте за певних обставин початковий етап притягнення порушника до відповідальності може мати принципову відмінність від традиційного. Це трапляється тоді, коли порушник трудової дисципліни і вчинене ним діяння встановлені, конкретні фінансові збитки переважно відсутні, а у роботодавця немає вибору процедур притягнення працівника до відповідальності. У цьому випадку перевіряються виключно обставини вчинення правопорушення.

Отже, на першому етапі до видання наказу обов'язком роботодавця або уповноваженого ним органу є встановлення обставин вчинення працівником проступку. У разі відмови працівника надати письмові пояснення, автори Науково-практичного коментаря до законодавства України про працю пропонують роботодавцю скласти акт простої протокольної форми із підписами свідків, яким буде підтверджено факт вимоги письмових пояснень та відмови працівника у їх наданні [141, с. 629]. Даний момент є важливим, адже письмові пояснення є обов'язковою вимогою до роботодавця. Законодавець у даному аспекті в нормі статті 149 Кодексу законів про працю України вживає термін «повинен», що свідчить про обов'язковість даної процедури. Окрім того, враховуючи негативні наслідки застосування до працівника передбачених законом заходів стягнення, в таких поясненнях повинні міститись обставини, на підставі яких буде обрано міру покарання, а без письмових пояснень працівника дисциплінарне стягнення може бути визнане недійсним, з огляду на його обов'язковий характер.

На початку процедури дисциплінарного провадження роботодавцю варто мати на увазі, що згідно зі статтею 148 Кодексу законів про працю України дисциплінарне стягнення застосовується до працівника не пізніше одного місяця з дня виявлення дисциплінарного проступку [130]. Тобто моментом виявлення проступку є день, коли роботодавець вияв або повинен

був виявити порушення його прав. Аналізуючи норми Кодексу, доходимо до висновку, що у будь-якому разі стягнення не може бути накладене на працівника пізніше шести місяців з дня вчинення дисциплінарного проступку, тому сама процедура в інтересах роботодавця також не повинна хронологічно перевищувати зазначений термін.

Підсумовуючи, зазначаємо, що перший етап загальної процедури притягнення працівника до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю характеризується наступними ознаками:

- 1) обов'язковістю дій, передбачених законодавством на даному етапі;
- 2) встановленням тих обставин, які матимуть значення при обранні заходу покарання;
- 3) можливістю оскарження рішення роботодавця за умови пропуску даного етапу.

Після отримання письмових пояснень роботодавець або уповноважений ним орган здійснює вибір виду стягнення із урахуванням ступеня тяжкості вчиненого проступку і заподіяної ним шкоди, обставин, за яких вчинено проступок, і попередньої роботи працівника. На сьогодні законодавством про працю передбачено лише два заходи стягнення: догану та звільнення [130], проте у рамках спеціальної дисциплінарної відповідальності можливе суттєве розширення даного переліку. Застосування дисциплінарного стягнення вимагає урахування ступеня тяжкості проступку, обсягу шкоди, пояснень працівника, обставин вчинення та загальної характеристики працівника. Отже, другим етапом є аналіз відомих роботодавцю обставин дисциплінарного проступку та вибір заходу стягнення. Відповідно, до ознак даного періоду віднесемо:

- 1) необхідність урахування низки факторів, таких як ступінь тяжкості проступку та шкоди, обставини вчинення проступку та оцінка особи порушника;
- 2) вибір роботодавцем одного з двох можливих заходів стягнення – догани чи звільнення.

На третьому етапі роботодавець оформляє застосування дисциплінарного стягнення наказом або розпорядженням по підприємству, установі, організації, згідно з вимогами статті 149 Кодексу законів про працю України [130]. Такий наказ оголошується працівнику персонально під розписку, а при його оформленні варто врахувати, що дисциплінарні стягнення не записуються до трудової книжки працівника, оскільки якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення [133, с. 598]. Таким чином, оголошення наказу чи розпорядження працівнику під розписку є моментом застосування дисциплінарного стягнення, а отже, даний етап вважається завершальним.

Продовжуючи дослідження, варто зауважити, що загальна процедура притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю не є характерною для суддів, оскільки в рамках спеціальної дисциплінарної відповідальності Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104] передбачена наявність специфічного суб'єктного складу, видів стягнень, кола осіб, уповноважених притягувати до дисциплінарної відповідальності та накладати дисциплінарні стягнення, підстав і порядку накладення й оскарження дисциплінарних стягнень.

Специфіка дисциплінарного провадження судді зумовлена закріпленням у нормах Конституції України [106] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104] принципів незалежності та недоторканності, тому трансформували норми статей 107 та 108 зазначеного Закону, визначимо дисциплінарне провадження як процедуру розгляду звернення з дисциплінарною скаргою щодо судді, що здійснюється дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя.

Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII встановлено, що етапами дисциплінарного провадження щодо суддів є:

- 1) попереднє вивчення та перевірка дисциплінарної скарги;
- 2) відкриття дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або відмову в такому притягненні [142].

Проте не в повній мірі погодимось із позицією законодавця. Аналіз чинного законодавства засвідчив, що даний перелік зазначених етапів потребує розширення. По-перше, варто звернути увагу на процес подання дисциплінарної скарги. Йому притаманні суттєві особливості, які мають безпосередній вплив на все дисциплінарне провадження. По-друге, розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення варто розподілити на два окремих етапи, адже для кожного із них характерні особливі процеси, а отже, варто розглянути кожен із етапів окремо.

Таким чином, до етапів дисциплінарного провадження щодо суддів нами віднесено наступні:

1 етап – подання до спеціального органу, уповноваженого займатись питаннями суддівської дисципліни, заяви стосовно негативної поведінки судді;

2 етап – попереднє вивчення та перевірка дисциплінарної скарги;

3 етап – відкриття дисциплінарної справи;

4 етап – розгляд дисциплінарної скарги;

5 етап – ухвалення рішення про притягнення судді або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності

Отже, початковим етапом дисциплінарного провадження є подання до спеціального органу, уповноваженого займатись питаннями суддівської дисципліни, заяви стосовно негативної поведінки судді. Відмітимо, що право на таке подання має будь-яка особа, проте законодавцем встановлено чіткі вимоги до такої заяви, серед яких особливе місце займає наявність ознак дисциплінарного проступку судді, а також ідентифікація суб'єкта подання скарги. У ній також звернено ретельну увагу на недопущення зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне

провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх на те підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя [104]. На підставі зазначеного можна зробити висновок про неможливість порушення дисциплінарної справи щодо судді за заявою чи повідомленням, що не містять відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді, а також за анонімними заявами та повідомленнями. Це є однією із гарантій незалежності судді та запобігання законодавцем випадків притягнення судді до дисциплінарної відповідальності без наявних на те підстав.

Принципова відмінність від загального порядку дисциплінарного провадження полягає у тому, що суб'єктом його ініціювання є будь-яка особа. Як і у випадку із матеріальною відповідальністю, суддя за свої дії є відповідальним, у першу чергу, перед народом України та перед особами, щодо яких було вчинено порушення законодавства про працю, а не перед роботодавцем чи уповноваженим ним органом.

Таким чином, приводом для порушення дисциплінарного провадження щодо судді, а також для початку першого етапу процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю є заява чи скарга ідентифікованих фізичних або юридичних осіб, яка містить відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи дотримання присяги. Ознаками даного етапу є:

- 1) необхідність ідентифікації особи, що подає заяву;
- 2) відповідність заяви, встановленим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII реквізітам [104];
- 3) недопущення зловживання правом звернення.

Дисциплінарним провадженням щодо судді передбачено здійснення вивчення дисциплінарної скарги, перевірки її відповідності вимогам закону та наявності підстав для залишення без розгляду чи відмови у відкритті дисциплінарного провадження, перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, вивчення скарги

тощо [142]. У такий спосіб відбувається реалізація на практиці другого етапу дисциплінарного провадження – попереднього вивчення та перевірки дисциплінарної скарги.

Дисциплінарною палатою виділяється член комісії, який здійснює попередню перевірку скарги та робить відповідний висновок, який разом із дисциплінарною скаргою та зібраними у процесі попередньої перевірки матеріалами передається на розгляд Дисциплінарної палати [142]. Отже, другий етап носить виключно аналітичний характер, оскільки на ньому не приймаються жодні рішення. Зі складу Дисциплінарної палати виділяється особа, призначена детально вивчити обставини справи та донести свою думку до інших членів. Проте остаточне рішення приймається колегіально, що зменшує вірогідність суб'єктивного підходу у даній діяльності.

Отже, другий етап притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю характеризується наступними особливостями:

- 1) попереднє вивчення та перевірку дисциплінарної скарги фактично здійснює одна особа;
- 2) розгляд зробленого висновку здійснюється колегіально;
- 3) недопущення до такого провадження судді та особи, що подала скаргу;

На третьому етапі відбувається відкриття дисциплінарної справи. Висновок та додані матеріали розглядаються без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, та за результатами ухвалюється рішення про відкриття дисциплінарної справи, або ж про відмову у її відкритті, яке не може бути оскарженим [142]. Остання правова норма є позитивною лише в контексті зменшення навантаження на даний орган, проте неприпустимою з точки зору встановлення істини. На таких засіданнях не заслуховується суддя та особа, яка подала дисциплінарну скаргу, тож колегія керується виключно висновком свого колеги та документами, доданими до нього. У разі відмови у відкритті дисциплінарної справи, особа, яка подала скаргу позбавляється

можливості особисто роз'яснити факти, на які вона посилалась. Проте у випадку позитивного рішення, його копія не пізніше як через три дні з дня ухвалення надсилається судді, щодо якого подано дисциплінарну скаргу, та особі, яка подала дисциплінарну скаргу, і розпочинається підготовка дисциплінарної справи до розгляду.

Третій етап є ключовим, оскільки на ньому вирішується, чи буде прийнята скарга до розгляду. Тобто у разі відмови дисциплінарне провадження щодо судді вважається таким, що не відбулось, а сам порушник законодавства про працю уникає покарання. Таким чином, висновок уповноваженого здійснити перевірку хоч і має суттєве значення для прийняття рішення про розгляд дисциплінарної справи, проте потребує колегіального схвалення.

Отже, до особливостей даного етапу віднесемо наступні:

- 1) рішення, прийняті на даному етапі, не оскаржуються;
- 2) на зазначеному етапі вирішується подальша доля дисциплінарної справи;
- 3) можливість прийняття двох видів рішень – відкриття дисциплінарної справи чи відмова у відкритті.

У разі прийняття колегією позитивного рішення, відбувається перехід до четвертого етапу провадження щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю – етапу розгляду дисциплінарної скарги.

Розгляд дисциплінарної справи здійснюється у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, хоча у окремих випадках передбачена можливість закритих засідань. Участь у розгляді беруть суддя, скаржник, їх представники, які заслуховуються як і свідки, та інші особи, що були викликані для участі у засіданні. Учасники мають право надавати докази, пояснення, заявляти клопотання про виклик свідків, ставити запитання учасникам дисциплінарної справи, висловлювати заперечення, заявляти інші клопотання або відводи, ознайомлюватись з матеріалами справи тощо. Для

ознайомлення можуть надаватися матеріали, які безпосередньо пов'язані зі скаргою, із дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних щодо знеособлення персональних даних, сам перебіг розгляду фіксується технічними засобами [142]. Тобто у цілому весь процес розгляду дисциплінарної справи щодо судді містить ознаки розгляду справ у судах загальної юрисдикції.

Таким чином, до особливостей четвертого етапу віднесемо наступні:

- 1) відкритість процесу розгляду дисциплінарної справи;
- 2) процес із процедурної точки зору є наближеним до розгляду справ у судах загальної юрисдикції;
- 3) на відміну від попереднього етапу, повноцінними учасниками процесу є суддя, скаржник та свідки.

На п'ятому, завершальному, етапі відбувається ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня, подання про звільнення судді з посади [104]. Тому на даному етапі Дисциплінарною палатою обговорюються результати розгляду справи та ухвалюється рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді із вибором одного із зазначених нами стягнень або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді. Відзначимо, що у процесі провадження до судді може бути застосоване лише одне із даних дисциплінарних стягнень.

Ознаками завершального етапу притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю є:

- 1) суворе законодавче регламентація;
- 2) наявність вибору Дисциплінарною палатою між застосуванням одного із передбачених стягнень та відхилення дисциплінарної скарги;

- 3) ухвалення рішення шляхом обговорення у нарадчій кімнаті;
- 4) в основі зазначеного вибору лежать встановлені на попередньому етапі дійсні обставини справи.

Таким чином, на підставі здійсненого аналізу можна виділити такі особливості процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю:

- 1) регламентація підстав та порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів України спеціальним законодавством – Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104] та Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII [142];

- 2) закріплення у спеціальному законодавстві особливого порядку здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді за порушення законодавства про працю;

- 3) наявність спеціального органу – Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя, якому надано повноваження здійснювати дисциплінарне провадження щодо судді;

- 4) до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня, подання про звільнення судді з посади.

Отже, підсумовуючи сказане, зазначимо, що, незважаючи на високий рівень дослідженості питання процедури притягнення суддів до юридичної відповідальності, дане питання у контексті законодавства про працю є новим для вітчизняної науки. Прийняття нового спеціального законодавства – Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 02.06.2016 № 1402-VIII [104] та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII [142] – внесло значні зміни до зазначеного процесу, які на сьогодні не є належним чином досліджені у правовій доктрині через незначні хронологічні

рамки, пов'язані із моментом їх прийняття. Нами виділено наступні особливості даного питання, які характеризують його на сьогоднішній день:

1) законодавцем передбачено виключно процедуру матеріального відшкодування держави за порушення, вчинені суддями під час здійснення професійної діяльності;

2) Вища рада правосуддя є новоствореним органом, тож процедура притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності перебуває на етапі становлення;

3) на доктринальному рівні належна увага приділена виключно процедурі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, проте згідно із законодавством, що втратило чинність.

Таким чином, закріплення на законодавчому рівні такого специфічного виду відповідальності суддів, як за порушення законодавства про працю, є, безумовно, позитивним для забезпечення виконання суддями покладених на них обов'язків. Проте існуючі наразі процедури спрямовані передусім на мінімізацію можливості порушення принципу суддівської незалежності, а вже у другу чергу – на забезпечення дотримання суддями у професійній діяльності трудової дисципліни. Зважаючи на те, що одним із пріоритетних напрямків судової реформи є відновлення довіри до судової влади в Україні, зазначимо, що даний процес є неможливим без удосконалення процедури притягнення судді до відповідальності. Удосконалення процедури притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю повинно стати одним із найголовніших кроків реалізації даного напрямку.

Тому у цілому розгляд особливостей притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю засвідчив необхідність подальшого наукового дослідження даної сфери, а також законодавчих змін. Суспільство потребує підвищення дієвості судової системи, а захист верховенства права та прав і свобод людини є неможливим

без ефективного реагування на порушення осіб, на яких покладено даний обов'язок.

Висновки до розділу 2

1. Дисциплінарна відповідальність суддів – це вид юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, який полягає у обов'язку судді понести негативні наслідки у вигляді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, переведення судді до суду нижчого рівня чи звільнення судді з посади за порушення правил поведінки суддів чи їх нереалізацію.

2. Виділено наступні характерні риси дисциплінарної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю:

1) притягнення суддів до відповідальності шляхом застосування норм спеціального законодавства, а саме розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII;

2) притягнення суддів до відповідальності спеціальним органом – Вищою радою правосуддя;

3) судді, на відміну від усіх інших категорій працівників, несуть відповідальність саме перед державою;

4) розширений перелік санкцій, які умовно можна розподілити на моральні та організаційні, до яких відноситься:

а) попередження;

б) догана;

в) суворі догани;

г) подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя;

г) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;

д) подання про звільнення судді з посади;

5) відповідальність настає не лише безпосередньо за порушення законодавства про працю, а й за порушення правил етики під час здійснення суддівських повноважень чи у повсякденному житті.

3. Характерними рисами матеріальної відповідальності суддів як виду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є наступні:

1) врегульовується нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 № 1402-VIII»;

2) встановлюється у вигляді відповідальності держави за шкоду, завдану судом, на підставах та в порядку, встановлених законом;

3) її санкції носять виключно матеріальний характер;

4) являє собою виключно основи даного інституту, остаточне формування якого потребує внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства.

4. Процедура притягнення судді до матеріальної відповідальності за порушення суддею законодавства про працю включає наступні етапи:

1 етап – подання заяви про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями суду за місцем проживання судді або за місцезнаходженням відповідного органу;

2 етап – судовий розгляд даної заяви та винесення судового рішення;

3 етап – виконання рішення шляхом матеріальної компенсації державою шкоди, завданої порушенням суддею законодавства про працю.

5. До етапів дисциплінарного провадження щодо суддів нами віднесено:

1 етап – подання до спеціального органу, уповноваженого займатись питаннями суддівської дисципліни, заяви стосовно негативної поведінки судді;

2 етап – попереднє вивчення та перевірка дисциплінарної скарги;

3 етап – відкриття дисциплінарної справи;

4 етап – розгляд дисциплінарної скарги;

5 етап – ухвалення рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або відмову в його притягненні.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

3.1 Проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та пропозиції щодо їх вирішення

Сучасне трудове законодавство України не є конструктивним щодо осіб, наділених повноваженнями здійснювати правосуддя та виконувати свої обов'язки на професійній основі. Даний момент можна пояснити тим, що переважна більшість актів трудового законодавства ухвалювалися ще за радянських часів, тож були розрахованими на регулювання суспільних відносин, які до сьогоднішнього дня серйозно еволюціонували. За таких умов особливої актуальності набуває дослідження проблем окремих інститутів трудового права.

Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю судді є особливим інститутом, адже її регулювання здійснюється не Кодексом законів про працю України та не Законом України «Про державну службу», а спеціальним законом, який визначає статус судді, – Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104]. Не так багато часу пройшло з моменту його прийняття, причому параметри відповідальності суддів за порушення законодавства про працю представників суддівського корпусу зазнали змін, проте на даний момент є зрозумілим, що низка законодавчих приписів вимагають коригування і в подальшому. Дана проблематика актуалізується також з огляду на те, що, виходячи із хронологічних міркувань, на даний момент у правовій доктрині відсутні комплексні дослідження проблем юридичної відповідальності суддів за новим Законом.

Також варто враховувати, що на сьогодні науковцями фактично так і не було звернено уваги на питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, а отже, при аналізі її проблематики варто знову ж відштовхуватись передусім від проблем дисциплінарної та матеріальної відповідальності суддів як складових юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. У тому числі й від того, наскільки у державі будуть створені умови для притягнення суддів за порушення законодавства про працю, залежить ефективність судової системи загалом.

Тому прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, відсутність аналізу його проблематики у науковій доктрині України, ігнорування науковцями даного виду юридичної відповідальності суддів та застарілість в цілому законодавства про працю нашої держави у комплексі формують актуальність дослідження питання проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та шляхів їх вирішення.

Іншими словами, актуальність даної теми є безпосередньо пов'язаною із неналежною якістю правосуддя, суспільним незадоволенням поточним станом правового регулювання діяльності суддівського апарату та прорахунками законодавця у процесі проведення попередніх судово-правових реформ, та такої, яка відбувається в наші дні.

У той же час, проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю комплексно наразі не досліджувались, і спеціальні монографічні роботи даному питанню не присвячувались. Проблематика відповідальності суддів історично перебувала у полі зору вітчизняних дослідників. Фактично, до аналізу наявних прогалин та недоліків законодавчого регулювання та методів їх подолання в тій чи іншій мірі звертались практично усі дослідники, які вивчали питання відповідальності суддів, проте проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю все ж до сьогодні залишались поза їх увагою. Коло

науковців, які в тій чи іншій мірі у своїй науковій практиці здійснювали дослідження проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, є невеликим. До нього відносяться, передусім, такі дослідники: Л.Є. Виноградова, О.П. Євсєєв, О.С. Захарова, В.П. Кохан, Р.О. Куйбіда, О.Д. Новак, О.М. Овчаренко, О.О. Присяжнюк та інші. Разом з тим, жоден із зазначених науковців не розглядав дане питання комплексно, що, в свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу.

Ефективний аналіз проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та пошук шляхів їх вирішення потребує вдалої класифікації. Класифікація проблем, як і будь-яка інша диференціація, є умовною у значній мірі. Керуючись критерієм сукупності переважаючих рис, вважаємо за необхідне виділення двох видів проблем: теоретичних та практичних. У даному випадку теоретичними є, передусім, проблеми концептуального характеру, тобто визначення та законодавче закріплення понять, керівних для інституту категорій тощо. Практичні проблеми є недоліками процедурного змісту, вони становлять собою прогалини у законодавстві, недосконалість організації провадження щодо суддів, проблеми законодавчого закріплення підстав для відповідальності суддів, недоліки рішень у справах щодо притягнення суддів до відповідальності тощо. Тобто, розгляд проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та пропозицій щодо їх вирішення варто розглядати у двох площинах, причому аналіз теоретичних проблем уже був фактично нами здійснений у даній роботі.

Передусім проблемними в аспекті юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є:

- 1) фактична відсутність у правовій доктрині теоретичного визначення понять: «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», «трудо-правовий проступок судді» або ж «порушення суддею законодавства про працю» тощо;

2) відсутність поняття «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю» у нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Зазначені недоліки є суттєвими, спричиняють неефективність та невизначеність щодо застосування до суддів відповідальності за порушення законодавства про працю та не дозволяють об'єктивно сформуватись у вітчизняній правовій теорії відповідному правовому інституту.

Тож ефективне і об'єктивне функціонування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю потребує законодавчого встановлення фундаментальних понять та формування необхідного теоретичного масиву. Вирішення даних проблем ми бачимо передусім у проведенні ґрунтовних наукових досліджень та приверненні уваги законодавця до існуючих прогалин у закріпленні видів юридичної відповідальності суддів, обумовлених ігноруванням юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

Щодо конкретного вирішення проблеми на даному етапі, то нами запропоновано внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, у тому числі:

1) назву розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII «Дисциплінарна відповідальність судді» змінити на «Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю». Даний момент є важливим з огляду на те, що юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю на сьогодні не закріплена Законом взагалі. Тож положення Закону, присвячені регулюванню дисциплінарної відповідальності суддів, потребують розширення, у тому числі доповнення нормами, що регламентують матеріальну відповідальність суддів як складову юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

2) в рамках розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачити дві глави: главу 1

«Дисциплінарна відповідальність суддів» та главу 2 «Матеріальна відповідальність суддів». Перша глава, присвячена дисциплінарній відповідальності суддів, буде закріплена фактично у тому ж вигляді, у якому вона існує і на сьогодні. Другу главу становитимуть норми, що врегульовуватимуть підстави та розмір матеріальної відповідальності, порядок оскарження дій судді, право судді на оскарження рішення щодо накладення матеріальної відповідальності;

3) доповнити главу 2 розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII статтями 112 «Підстави матеріальної відповідальності судді», 113 «Звернення з матеріальною скаргою щодо судді», 114 «Розмір матеріального стягнення стосовно судді», 115 «Оскарження рішення у матеріальній справі стосовно судді».

Дослідження практичних проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю привертає більшу увагу вітчизняних науковців. Перш за все пов'яжемо цей момент із тим, що регулювання даного виду відповідальності переважно здійснюється нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а він, як і попередні закони, постійно перебуває у колі уваги як науковців, так і громадянського суспільства. Щодо його норм та положень існує наукова дискусія, що і є свідченням наявності проблем. Курс України до євроінтеграції, окрім іншого, передбачає і посилення вимог до осіб, які у своїй діяльності діють від імені держави, тому зазначені інтерес та дискусія будуть лише посилюватись до моменту досягнення вітчизняним законодавством рівня європейських вимог та стандартів.

Проблеми, виділені у роботах різних науковців, переважно перегукуються, проте варто відзначити, що вагома частина їх була вирішена шляхом вдосконалення законодавства про судоустрій та статус суддів.

Наприклад, авторство одного із найгрунтовніших досліджень даного питання у правовій доктрині нашої держави останніх років належить Р.О. Куйбіді та М.Л. Середі [110]. Незважаючи на те, що у своїй праці

дослідники звернули увагу передусім на проблематику дисциплінарної відповідальності суддів, дані положення стосуються і відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Так, усі проблеми були розподілені авторами на 4 групи:

- 1) проблеми підстав для відповідальності суддів;
- 2) проблеми процедури;
- 3) проблеми ухвалення рішень у справах про відповідальність суддів;
- 4) організаційні проблеми [110, с. 43-55].

Зрозумілим є те, що не кожна із виділених проблем має об'єктивний характер. Наприклад, проблема застосування непередбачених законом підстав є проблемою дисциплінарної практики [110, с. 45]. Вчені наводять конкретні випадки із діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів, коли судді притягувались до відповідальності за порушення законодавства про працю з підстав, не передбачених законом. Проте безсумнівним є те, що така проблема може бути характерною і для будь-якого іншого виду відповідальності та носить суб'єктивний характер, адже повністю залежить від волі осіб, уповноважених накладати відповідальність за порушення законодавства про працю суддями. Тож не погодимось із виділенням проблем такого роду. У той же час, дослідниками проаналізовано низку проблемних питань, пов'язаних із наявністю прогалин у законодавстві та в цілому із недосконалістю законодавчого регулювання даного питання.

Серед проблем, до розгляду яких звернулись дослідники та які є актуальними і на сьогодні, ми виділимо в першу чергу наступні:

- 1) дублювання підстав для догани і звільнення та відсутність їх чіткого розмежування;
- 2) відсутність чіткого розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності [110]. Відзначимо, що з усього широкого переліку проблем дисциплінарної відповідальності, проаналізованого науковцями, ми виділили щонайперше ті, які є актуальними і на сьогодні, – щодо усіх інших законодавець реалізував належні зміни. Тобто, відзначаючи вдалість

здійсненого ґрунтовно наукового дослідження, вкажемо також на втрату його актуальності з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII.

Інший науковець, О.О. Присяжнюк, у своїй роботі звертає увагу на такі проблеми:

1) відсутність встановлення у законодавстві ознак дисциплінарного проступку, незважаючи на наявність такого поняття у нормах попереднього Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

2) проблема закритості інформації про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю для пересічних громадян;

3) проблема відповідальності судді за подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей [143, с. 201-210]. Позиція науковця заслуговує уваги, оскільки він також підійшов до даного питання комплексно, виділяючи проблеми як теорії, так і практики. Недоліком даної точки зору є її фактична застарілість. Разом з тим, аналіз окремих прогалин, виділених дослідником, засвідчив їх вирішення не у повному обсязі, тож виділені нами проблеми теж заслуговують на увагу.

Так, однією із проблем, виділеною Р.О. Куйбідою та М.Л. Середою, є дублювання підстав для догани і звільнення та відсутність їх чіткого розмежування [110, с. 44]. Аналіз норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII засвідчив, що в світлі останніх змін до законодавства дана проблема все ж була вирішена шляхом встановлення чітких підстав для звільнення суддів за порушення законодавства про працю. Так, частиною 8 статті 109 Закону встановлено, що ними є вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді, або виявлення його невідповідності займаній посаді, чи порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна [104]. Проте варто врахувати, що чинним Законом суттєво розширено перелік дисциплінарних стягнень, тому на сьогодні варто здійснювати пошук прогалин у

законодавстві саме у даному напрямі. Разом з тим, з моменту прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII пройшло замало часу, що не дозволяє на даному етапі провести повноцінний аналіз практики застосування до суддів кожного з видів відповідальності. Але законодавцю варто було б здійснити чітке закріплення підстав настання кожного виду відповідальності, що не дозволило б допущення вільного трактування норм Закону та позбавило б наявності факторів суб'єктивності у процесі покарання порушників.

Наприклад, частиною 8 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII закріплено підстави для застосування дисциплінарного стягнення у виді подання про звільнення судді з посади [104]. Вирішення низки проблем, пов'язаних із розмежуванням підстав для застосування кожного із видів відповідальності можливе шляхом встановлення подібних норм і щодо попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня.

Таким чином, сама проблема, виділена Р.О. Куйбідою та М.Л. Середою, на сьогодні має дещо інший зміст – відсутність чіткого розмежування підстав для застосування стягнень у виді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня. Вирішення даної проблеми можливо здійснити наступним шляхом:

1) внести зміни до частини 3 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII і закріпити її у наступному вигляді: «Дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 1 частини першої цієї статті, застосовується у разі вчинення суддею проступків, визначених пунктами 1, 2, 4-9 та 13 частини першої статті 106 цього Закону»;

2) встановити, у яких випадках до судді застосовується стягнення у вигляді догани, а коли – суворої догани. Пропонується розширити норму

статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та доповнити її пунктами 4 та 5: «4. Дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 2 частини першої цієї статті, застосовується у разі вчинення проступків, визначених пунктами 1, 2, 4-9, 13 та 16-18 частини першої статті 106 цього Закону, суддею вперше. 5. Дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 3 частини першої цієї статті, застосовується у разі вчинення проступків, визначених пунктами 1, 2, 4-9, 13 та 16-18 частини першої статті 106 цього Закону, суддею, який має не зняте дисциплінарне стягнення, передбачене пунктом 2 частини першої цієї статті»;

3) внести зміни до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII, доповнивши її пунктом 6: «6. Дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 4 частини першої цієї статті, застосовується у разі вчинення суддею проступків, визначених частиною 1 цього Закону. При умові ухвалення рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення, що не дозволяє йому здійснювати правосуддя у відповідному суді, суддя тимчасово відстороняється від здійснення правосуддя у цьому суді з дня ухвалення рішення про застосування до нього дисциплінарного стягнення. Рішення про застосування дисциплінарного стягнення, визначеного пунктом 4 частини першої цієї статті, приймається Вищою радою правосуддя на підставі мотивованого рішення із урахуванням обставин дисциплінарної справи»;

4) внести зміни до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII, доповнивши її пунктом 7: «7. Дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 5 частини першої цієї статті, застосовуються у разі вчинення суддею проступків, визначених частиною 1 цього Закону. Рішення про застосування дисциплінарного стягнення, визначеного пунктом 5 частини першої цієї статті, приймається Вищою радою правосуддя на підставі мотивованого рішення із урахуванням обставин дисциплінарної справи»;

5) привести зміст статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII у відповідність із зробленими змінами;

б) як прийнятний варіант вирішення проблеми відсутності чіткого розмежування підстав для застосування різних видів стягнень, варто розглянути можливість прийняття спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про відповідальності суддів за порушення законодавства про працю», у якому присвятити ретельну увагу деталізації усієї процедури притягнення судді до відповідальності, кожному із видів стягнень та механізмів їх застосування.

Ще одна проблема, розглянута вченими, – відсутність чіткого розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності [110, с. 45]. З аргументацією дослідників погодимось частково через призму сьогоденних умов. З одного боку, варто підтримати позицію вчених у частині, згідно з якою при застосуванні санкцій за етичні порушення є можливим звернення до норм законодавства про судоустрій і статус суддів. Наприклад, відповідно до положень статті 18 Кодексу суддівської етики суддя зобов'язаний бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї [144]. При визначенні міри покарання до судді в залежності від кожного конкретного випадку є можливим застосування норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII, відповідно до якої умисне неподання декларації доброчесності чи декларації родинних зв'язків у встановлені строки або умисне декларування недостовірних тверджень у декларації доброчесності є істотним проступком [104]. З іншого боку, при застосуванні до правопорушника юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю мають враховуватись різноманітні критерії складу проступку, такі як його систематичність, характер, наслідки, ступінь вини, міра нанесення шкоди правосуддю, обставини, які впливають на можливість притягнення судді до відповідальності тощо. Також відзначимо розмитість

формулювання «недоброчесна поведінка судді», закріпленого пунктом 12 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII [104]. Дане визначення охоплює широкий спектр проступків як дисциплінарного, так і етичного характеру. Наприклад, суддя зобов'язаний нести відповідальність за порушення законодавства про працю за вчинення недоброчесної поведінки, яка мала вияв у вчиненні дисциплінарного проступку, наприклад, грубої поведінки у судовому засіданні. Проте прояв недоброчесної поведінки у побуті безсумнівно відноситься до позасудових випадків, а отже, є порушенням правил суддівської етики, за яке суддя не може нести відповідальність як за порушення законодавства про працю. Погоджуючись з точкою зору О.О. Присяжнюка, доцільно відзначити, що моральні норми є загальними, оціночними та досить невизначеними, у зв'язку з чим вони не можуть трансформуватись у правові без наявності додаткових, конкретизуючих ознак, пов'язаних з особливим характером та умовами професійної діяльності судді [143, с. 206]. Тому, враховуючи, що згідно із статтею 4 Кодексу суддівської етики порушення правил етичної поведінки не можуть самі по собі застосовуватись як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини, варто відштовхуватись від сутності проступку, чи містять вони ознаки порушення законодавства про працю [144]. Тобто, юридична відповідальність може бути застосована до порушника лише у тому випадку, коли ознаки порушення містяться у нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Саме тому застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю не може бути універсальним наслідком порушення правил суддівської етики.

Таким чином, розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності у вітчизняному законодавстві присутнє, проте потребує удосконалення. Вбачаємо, що у якості поліпшення необхідно:

1) у межах Вищої ради правосуддя створити Комісію з питань етики, яка займатиметься виключно питаннями притягнення до відповідальності суддів за порушення суддівської етики;

2) у Законі України «Про Вищу раду правосуддя» регламентувати діяльність Комісії з питань етики, зокрема щодо складу комісії, дисциплінарного провадження з питань порушення суддівської етики – при формуванні складу Комісії з питань етики рекомендуємо керуватись тими ж принципами, які присутні при формуванні Вищої ради правосуддя, а раніше – Вищої ради юстиції. Так, згідно з проектом Закону України «Про вищу раду правосуддя», внесеного Президентом України, Вищу раду правосуддя складають члени, обрані з'їздом суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, Президентом України, Верховною Радою України, з'їздом адвокатів України, всеукраїнською конференцією прокурорів, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ у відповідних квотах [145]. У зв'язку з цим нами пропонується формувати склад Комісії з питань етики шляхом делегування кожним із зазначених суб'єктів по одному члену. В результаті склад Комісії становитиме 6 членів.

У цілому на підставі аналізу юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, проведеного у своїй праці Р.О. Куйбідою та М.Л. Середою, відзначимо, що переважна більшість проблем, які існували у досліджуваній сфері, на сьогодні вирішені, а пропозиції у певній мірі відповідають прийнятим законодавцем рішенням. Тобто, на підставі аналізу даної роботи нами встановлено, що шляхом нещодавніх змін у законодавство про судоустрій та статус суддів було зроблено значний внесок у питання оптимізації процесу притягнення суддів до відповідальності. Це позитивна тенденція з огляду на те, що проведення судової реформи є одним із важливих кроків України до інтеграції у Європейське співтовариство.

Проте низка проблем все ж не була вирішена. Так, О.О. Присяжнюк звертає увагу на те, що Закон містить положення, згідно з яким

дисциплінарна справа щодо судді не порушується, якщо в заяві або повідомленні про його проступок не міститься відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку. Разом з тим, ні ознаки, ні склад зазначеного проступку не встановлені [143, с. 205]. У процесі аналізу норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII нами виявлено, що частиною 6 статті 107 закріплено аналогічне положення. Безперечно, даний момент є значним як теоретичним, так і процесуальним недоліком, оскільки у Законі відсутні відповіді на запитання щодо того, чим варто керуватись при прийнятті рішення про порушення дисциплінарної справи чи відмови у її прийнятті. Так, Законом встановлено підстави для настання дисциплінарної відповідальності, проте у нормі, що нами аналізується, мова йде саме про ознаки, які у даному конкретному випадку є абстрактною категорією.

Вирішення даної проблеми вбачається наступними способами:

1) шляхом зміни законодавчого формулювання – частину 6 статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII можливо подати у такому вигляді: «Дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за скаргою, що не відповідає підставам, закріпленим ч. 1 ст. 106 цього Закону, а також за анонімними заявами та повідомленнями»;

2) шляхом закріплення ознак дисциплінарного проступку, наявність яких дозволить порушити дисциплінарну справу. Для аналізу ознак дисциплінарного проступку варто звернутись до наукової літератури. Так, з точки зору В.В. Середи, ознаками дисциплінарного проступку є:

2.1) протиправність дії (бездіяльності), що порушує дисципліну;

2.2) винність особи, яка є суб'єктом трудових відносин;

2.3) наявність шкідливих наслідків у широкому розумінні (соціальних, економічних та інших) для підприємства, колективу, установи, суспільства;

2.4) причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкідливими наслідками;

2.5) дисциплінарна відповідальність у вигляді застосування дисциплінарних санкцій [146, с. 126]. Безперечно, кожна із зазначених ознак характеризує дисциплінарний проступок, проте подібне закріплення у нормах законодавства, по-перше, не є характерним для вітчизняної правової системи, а, по-друге, значним чином ускладнить процедуру дисциплінарного провадження. Тому у даному випадку законодавцю більш доцільно закріпити у нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII більш розгорнутий перелік вимог до дисциплінарної скарги, наприклад, у частині зазначення у ній шкідливих наслідків діяння судді, причинного зв'язку між протиправною дією і шкідливими наслідками. Тож пропонується частину 2 статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII доповнити пунктами 5 та 6: «5) відомості про наявність шкідливих наслідків для особи, колективу, підприємства, установи, організації, суспільства, спричинених протиправними діями судді; 6) зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю судді та шкідливими наслідками»;

3) привести зміст статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII у відповідність із проведеними змінами.

Також О.О. Присяжнюк виділяє у якості проблеми «марність» обов'язку судді декларувати своє майнове становище й доходи та відповідальність за подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей. Дослідник аргументує даний момент тим, що судді зазвичай декларують свої доходи, відштовхуючись від розміру заробітної плати, залишаючи в тіні реальний стан справ. У зв'язку з цим запропоновано закріпити обов'язок декларування не доходів, а витрат, користуючись досвідом зарубіжних країн [146, с. 206]. Не в повній мірі погодимось із позицією автора. Безсумнівно, пропозиція декларування витрат суддів та членів їх сімей є слушною та необхідною, адже розмір заробітної плати суддів не є конфіденційною інформацією.

Більше того, на сьогодні законом передбачено такий механізм, оскільки декларування видатків та правочинів здійснюється суддями, якщо розмір відповідного видатку перевищує 50 мінімальних заробітних плат, встановлених на 01 січня звітного року. Разом з тим, відмова від практики декларування доходів суддів і особливо членів їхніх сімей є неприпустимою. Як показує дійсність, зазвичай задеклароване майно та кошти суддів насправді відповідають рівню їх доходів, чого не можна сказати про майно членів їх сімей. Тобто, жорсткий контроль за доходами і видатками суддів не є дискримінацією, а певною гарантією того, що особа, яка у своїй професійній діяльності вчиняє дії від імені держави, займається нею не з метою неправомірного забезпечення життєвих потреб, а з метою служіння інтересам суспільства.

Для забезпечення таких цілей у новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII було передбачено механізм моніторингу способу життя судді [104]. Моніторингом є перевірка, яка полягає у встановленні відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам. Окрім даного інструменту контролю за майновим становищем судді, є декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декларація родинних зв'язків судді та декларація доброчесності судді. З метою вирішення проблеми «марності» обов'язку судді декларувати своє майнове становище й доходи пропонуємо виділити усі механізми контролю за майновим становищем суддів у окремий розділ глави 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII «Декларації суддів» та доповнити їх окремо декларацією видатків судді, у тому числі і видатків членів їхніх сімей, при цьому зменшивши прив'язку вартості задекларованих видатків, оскільки заробітна плата судді за 12 місяців значно перевищує розмір 50 мінімальних заробітних плат. Логічно було б прив'язати розмір задекларованих видатків та правочинів до 12-кратного розміру прожиткового мінімуму на одну особу в

розрахунку на місяць, встановленого на 01 січня звітного року, оскільки доцільним є порівняння розміру забезпечення життєвих потреб суспільства із потребами особи, метою діяльності якої є служіння його інтересам.

Отже, для вирішення проблеми відповідальності за подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей пропонується:

1) виділити в межах глави 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII новий розділ – «Декларації суддів», у рамках якого закріпити статті: «Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «Декларація родинних зв'язків судді», «Декларація доброчесності судді». Щодо статті «Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» рекомендується продублювати зміст норм статей 45-50 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [147]. Стосовно статей «Декларація родинних зв'язків судді» та «Декларація доброчесності судді» рекомендовано залишити їх у тому ж вигляді, у якому вони закріплені нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII;

2) доповнити розділ «Декларації суддів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII статтею «Декларація видатків судді», виклавши її зміст у наступному вигляді: «1. Суддя зобов'язаний щорічно до 01 лютого подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України декларацію видатків за формою, що визначається Комісією. 2. У Декларації видатків судді зазначаються прізвище, ім'я, по батькові судді, його місце роботи, займана посада, члени сім'ї та дані про: 1) видатки та правочини судді за звітний період; 2) видатки та правочини членів сім'ї судді за звітний період. 3. Під декларування підпадають видатки та правочини, сума яких перевищує 12-кратний розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць, встановленого на 01 січня звітного року.

4. Декларація видатків судді є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 5. За відсутності доказів іншого твердження судді відомості у декларації видатків вважаються достовірними. 6. У разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (в тому числі неповноту) тверджень судді у декларації видатків, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. 7. Неподання, несвоєчасне подання декларації видатків суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень мають наслідком дисциплінарну відповідальність, встановлену цим Законом».

Ще одна проблема, виділена О.О. Присяжнюком, – закритість інформації про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю для пересічних громадян [143, с. 209]. Це пояснюється наступними обставинами. Згідно з пунктом 13 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності оприлюднюється на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя. Вона має містити дані про суддю, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, про накладене дисциплінарне стягнення та копію рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, про накладення такого стягнення [104]. На практиці ж, по-перше, Вища рада правосуддя та її веб-ресурс все ще не створені, по-друге, на офіційному ресурсі Вищої ради юстиції подібної інформації мінімум. Відмітимо, що дана норма містилась і у попередніх законах, але її виконання характеризувалось такою ж самою проблематикою.

Для вирішення даної проблеми необхідно терміново провести такі заходи:

1) у стислі строки сформувати Вищу раду правосуддя та створити її веб-ресурс;

2) встановити відповідальність керівництва Вищої ради правосуддя та судів за неоприлюднення інформації про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, доповнивши статтю 212³ Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення права на інформацію та права на звернення» положенням наступного змісту: «Порушення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині неоприлюднення інформації про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Вибір саме такої санкції обумовлений тим, що на сьогодні аналогічне покарання передбачене за проступок у вигляді ненадання інформації. Відсутність інформації про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя за своєю сутністю також є ненаданням інформації.

Результат втілення на практиці даної законодавчої норми, з одного боку, змусить суддів задуматись над питанням, які їх дії тлумачаться як правомірна поведінка, а які кваліфікуються як правопорушення, а з іншого – надасть постійний цілодобовий доступ громадянам до інформації з приводу того, яким чином держава реагує на порушення суддями законодавства про працю.

Головна проблема матеріальної відповідальності суддів як складової юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю залишилась невиршеною і після прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII. Ні Законом, ні цивільним законодавством нашої держави так і не було врегульовано питання матеріальної відповідальності, яку повинен нести суддя за вчинення злочину, дисциплінарного проступку, порушення присяги судді тощо. Відповідальність за порушення закону конкретних суддів здійснюється

державою, оскільки вона є гарантом відшкодування шкоди, а судді виконують свої функції не у власних інтересах, а від імені держави. На існування даної проблем вказують багато вчених, наприклад І.Є. Марочкін та О.В. Гончаренко. Шляхи її вирішення вчені вбачають у закріпленні права держави на пред'явлення регресних вимог до суддів, з вини яких у процесі виконання трудових функцій було заподіяно майнову шкоду фізичним або юридичним особам [109, с. 81; 107, с. 108]. Дана пропозиція є найвдалішою в контексті ліквідації існуючої проблеми, а її актуальність підкріплюється пунктом 5.2 Європейської хартії про закон «Про статус суддів», згідно з яким у Законі може бути передбачено право держави вимагати від судді в судовому порядку відшкодування таких витрат, але не більше встановлених розмірів, в разі грубого порушення правил, що регулюють виконання суддівських обов'язків [108]. Іншими словами, регресні вимоги, якщо їх буде закріплено у національному законодавстві, мають застосовуватись виключно у разі серйозного нехтування суддею своїми обов'язками, допущення ним явних зловживань, грубої недбалості чи вчинення злочину в процесі. Подальший розвиток механізму юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю потребує юридичної регламентації матеріальної відповідальності суддів, а вітчизняні науковці повинні звернути ретельнішу увагу на існування даної проблеми у правовій теорії.

Таким чином, вирішити дану проблему пропонується шляхом реалізації наступних заходів:

1) передбачити у вітчизняному законодавстві про судоустрій і статус суддів право вимагати від судді в судовому порядку відшкодування витрат, якщо з його вини у процесі виконання трудових функцій було заподіяно майнову шкоду фізичним або юридичним особам;

2) внести зміни до розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, виклавши відповідні статті наступним чином:

«Стаття 112. Підстави матеріальної відповідальності судді.

1. Компенсація за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді під час виконання ним своїх обов'язків, гарантується державою.

2. Підставою матеріальної відповідальності судді є грубе і неприпустиме порушення правил, які врегульовують виконання суддівських обов'язків, внаслідок якого було нанесено шкоду учаснику судового процесу.

3. Суддя зобов'язаний відшкодувати витрати за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді.

Стаття 113. Звернення з матеріальною скаргою щодо судді.

1. Право на звернення із матеріальною скаргою щодо судді має особа, якій було завдано шкоду внаслідок рішення або поведінки судді. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників.

Адвокат зобов'язаний перевірити факти, які можуть тягнути за собою матеріальну відповідальність судді, до подання відповідної матеріальної скарги.

2. Матеріальна скарга подається у письмовій формі та повинна містити такі відомості: 1) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) скаржника, його місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку; 2) прізвище, ім'я, по батькові та посада судді (суддів), щодо якого (яких) подано скаргу; 3) конкретні відомості про наявність у поведінці судді ознак проступку, який відповідно до частини першої статті 112 цього Закону може бути підставою для притягнення судді до матеріальної відповідальності; 4) посилання на фактичні дані (свідчення, докази), що підтверджують зазначені скаржником відомості.

Дисциплінарна скарга підписується скаржником із зазначенням дати її підписання.

3. Вища рада правосуддя затверджує та розміщує на офіційному веб-порталі судової влади зразок матеріальної скарги.

4. Не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати матеріальне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

Стаття 114. Розмір матеріального стягнення стосовно судді.

1. Розмір матеріального стягнення не може бути більшим розміру компенсації за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді під час виконання ним своїх обов'язків.

Стаття 115. Оскарження рішення у матеріальній справі стосовно судді.

1. Суддя може оскаржити рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності з підстав та в порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;

3) привести структуру Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII у відповідність із даними положеннями;

4) привести зміст майбутнього Закону України «Про вищу раду правосуддя» у відповідність до запропонованих змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, оскільки перший нормативно-правовий акт на сьогодні ще не прийнятий.

У цілому аналіз існуючих у правовій доктрині концепцій проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю засвідчив позитивні тенденції щодо подолання існуючих у чинному законодавстві прогалин. У процесі дослідження нами встановлено, що шляхом прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII законодавець, якщо і не вирішив всіх наявних проблем, проте в тій чи іншій мірі звернув на них увагу. Тож констатуємо, що на сьогодні переважна більшість праць, присвячених

даному питанню, не є актуальними, адже висвітлена у них проблематика була вирішена.

Також варто відмітити, що існуючі концепції проблематики в цілому не відрізняються одна від одної, загалом виділяючи одні і ті самі проблеми. Це свідчить про те, що у правовій доктрині існувало чітке розуміння того, якою саме має бути судова реформа в Україні та які дії має вчинити законодавець з метою вдосконалення інституту юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю. Враховуючи дані фактори, зазначимо, що на сьогодні є необхідним виділення актуальної концепції існуючих проблем, яка поки що залишається поза межами ґрунтовних досліджень.

Отже, проаналізувавши наявні у правовій доктрині проблеми, назвемо не вирішені на сьогодні питання та внесемо пропозиції щодо їх вирішення.

1. Існування на практиці недосконалості у розмежуванні питань етики та дисциплінарної відповідальності. При застосуванні санкцій за етичні порушення є можливим звернення до норм законодавства про судоустрій і статус суддів. Деякі законодавчі формулювання, такі як «недобросесна поведінка судді», за своєю сутністю можуть охоплювати широкий спектр проступків як дисциплінарного, так і етичного характеру. Не дивлячись на те, що у вітчизняній науці і присутнє розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності, зазначимо, що воно потребує удосконалення.

2. Проблема «марності» обов'язку судді декларувати своє майнове становище й доходи полягає у тому, що з огляду на те, що обов'язок судді декларувати своє майнове становище й доходи не завжди є ефективним, судді, які залишають у тіні свій реальний стан справ, переважно не несуть за це юридичну відповідальність.

3. Проблема закритості інформації про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю для пересічних громадян полягає у тому, що незважаючи на законодавчо обумовлений обов'язок оприлюднення інформації щодо застосування до суддів відповідальності за

порушення законодавства про працю на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя, він на практиці не реалізовується. Вища рада правосуддя та її Інтернет-ресурс все ще не створені, а на офіційному ресурсі Вищої ради юстиції подібної інформації мінімум.

Разом з тим, у процесі дослідження юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю нами виділені проблеми, на які вітчизняні вчені переважно не звертають увагу взагалі. До таких проблем нами віднесено:

1) комплекс проблем наукового та концептуального характеру. Як на науковому, так і законодавчому рівні відсутнє визначення фундаментальних понять «юридична відповідальність суддів», «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», «порушення суддею законодавства про працю, відсутнє закріплення складу законодавчих проступків у сфері порушення судьями законодавства про працю тощо. На сьогодні існування відповідальності суддів за порушення законодавства про працю ігнорується переважною більшістю вчених та не є предметом комплексних досліджень. Зрозуміло, що за умов відсутності теоретичної основи, законодавче регулювання постійно характеризуватиметься недоліками та прогалинами;

2) проблема матеріальної відповідальності суддів. Досліджуючи поняття, сутність та ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, ми звернули увагу на те, що у правовій теорії нашої держави відсутнє врегулювання питання матеріальної відповідальності, яку повинен нести суддя за вчинення злочину, дисциплінарного проступку, порушення присяги судді тощо. Відповідальність конкретних суддів за порушення закону здійснюється державою, оскільки вона є гарантом відшкодування шкоди, а судді виконують свої функції не у власних інтересах, а від імені держави;

3) проблема діяльності Вищої ради правосуддя. Закріплення у правових нормах механізмів, пов'язаних із діяльністю органів, склад яких лише буде сформованим у майбутньому, є не коректним. Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII встановлюються посилання не лише на сам орган, але і на норми Закону України «Про вищу раду правосуддя», який на даний момент існує лише у формі проекту, на офіційний веб-ресурс Вищої ради правосуддя, який об'єктивно не існує на сьогодні, і подібні питання, пов'язані із діяльністю зазначеного органу. Тож усі важливі питання до моменту формування будуть вирішуватись Вищою радою юстиції, про що свідчать і перехідні положення Закону.

Вирішення даної проблеми є швидше ретроспективним. Оскільки на сьогодні новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII вступив у дію, а строки початку функціонування Вищої ради правосуддя є обумовленими, зрозуміло, що зміни до законодавства, які стосуються питання її діяльності, найближчим часом вноситись не будуть. Пропозиція полягає у тому, щоб на майбутнє законодавець відмовився від практики законодавчого закріплення органів та прийняття норм із посиланнями на неіснуючі закони;

4) відсутність чіткого розмежування підстав для застосування стягнень у виді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня.

Таким чином, у процесі дослідження проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю та пропозицій щодо їх вирішення нами встановлено, що сьогоднішній стан законодавчого регулювання даного питання перебуває на етапі свого стрімкого розвитку.

Дослідження продемонструвало, що останні роки характеризуються якісною еволюцією законодавства про судоустрій і статус суддів у напрямку його приведення у відповідність до європейських норм та стандартів. Цілком

можливо, що у процесі підготовки законодавцем були проаналізовані наукові джерела, оскільки у новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII враховано переважну більшість пропозицій учених щодо поліпшення даного інституту.

Некоректним було б ствердження того, що усі проблеми подолано, а законодавцем знайдено ідеальний алгоритм регламентації юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Доцільніше сказати, що ускладнення та деталізація процедури спричинили появу нових проблем, які потребують негайного вирішення у тій же мірі. Разом з тим, чинне законодавство є на порядок якіснішим, а законодавець значно ретельніше підходить до врегулювання кожного з питань.

Щодо наявних проблем, то недостатня увага з боку дослідників до даного питання на сьогодні становить набагато серйознішу загрозу, ніж існування окремих неточностей у закріпленні правових норм. Незважаючи на те, що даний вид відповідальності все частіше аналізується вченими галузі трудового права, віднесення цього інституту до суддівської діяльності все ще залишається прогалиною правової доктрини нашої держави.

У свою чергу, законодавець також не звертає уваги на відсутність у теорії багатьох фундаментальних понять та категорій. Тому проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю мають комплексний характер і потребують такого ж вирішення.

Активна діяльність науковців та аналіз їх надбань законодавцем у сукупності є пріоритетним шляхом вирішення усіх наявних на сьогодні проблем.

3.2 Зарубіжний досвід юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю

На етапі реалізації судової реформи в Україні, одним із важливих напрямів якої є удосконалення правового регулювання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, особливого інтересу набуває питання вивчення зарубіжного досвіду у даній сфері. Важливість моменту зумовлена у першу чергу тим, що на будь-якому етапі розвитку законодавства України про судоустрій і статус суддів практичне застосування його норм сприяло виявленню недоліків правового регулювання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, які потребували термінового усунення. Процес удосконалення законодавства неможливий без застосування порівняльно-правового методу, який дозволяє виявити, як вирішуються проблеми в іноземних правових системах, та зробити відповідні висновки, у якій мірі кожне із рішень є можливим для прийняття у національній правовій системі. З огляду на дані положення зазначимо, що аналіз законодавства зарубіжних країн та практики притягнення суддів до відповідальності за порушення законодавства про працю є вкрай необхідним для нашого дослідження.

Зарубіжний досвід юридичної відповідальності суддів у цілому перебуває у полі зору вітчизняних науковців, оскільки його дослідження є корисним для аналізу подолання існуючих у законодавстві прогалин та недоліків законодавчого регулювання. Пошук методів вирішення проблем даного виду відповідальності є неможливим без аналізу того, наскільки вони є доцільними з огляду на практику більш успішних держав. Особливості правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в зарубіжних державах час від часу ставали предметом вивчення вітчизняних науковців, проте перелік таких авторів у цілому не досить великий. Питання зарубіжного досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є новим для української

науки, оскільки на сьогодні ще не розглядалось у такому розрізі. Серед науковців, які в тій чи іншій мірі у своїй науковій практиці торкалися проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в зарубіжних державах, ми виділимо таких як: С.М. Василенко, Л.Є. Виноградова, О.П. Іщенко, П.В. Казакевич, А.В. Маляренко, Л.М. Нестерчук, О.М. Овчаренко, С.В. Подкопаєв, М.М. Самофал, В.І. Федорович тощо. Проте жоден із них не розглядав дане питання комплексно, що, в свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтовного вивчення та аналізу, а кількість самих робіт є занадто малою, для того щоб назвати питання зарубіжного досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю належним чином дослідженим.

Щодо аналізу досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю у конкретних державах, то слід сказати, що у національних законодавствах він переважно відображений у формі інституту дисциплінарної відповідальності суддів. Зокрема, даний правовий інститут закріплено у законодавствах держав, колишніх учасниць Союзу Радянських Соціалістичних Республік, таких як: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан тощо [148, с. 67]. Щодо інших держав, то його існування є характерним для Греції (стаття 88 Конституції Греції) [149], Іспанії (стаття 122 Конституції Іспанії) [150], Італії (статті 105 та 107 Конституції Італійської Республіки) [151], Литви [152], Угорщини [153], Франції [154], Чеської Республіки [155] та інших європейських [156, с. 130] і не тільки держав.

Аналізуючи досвід юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю у країнах колишнього Радянського Союзу, відзначимо, що практично в усіх з них останніми роками були прийняті спеціальні нормативно-правові акти, що врегульовують питання судоустрою, статусу суддів, а також їх відповідальності за проступки, вчинені під час

службової діяльності. Наприклад, у Молдові таким актом є Закон Республіки Молдова «Про дисциплінарну відповідальність суддів» від 25 липня 2014 року № 178, яким врегульовано усі питання, пов'язані із накладенням дисциплінарної відповідальності на суддів та дисциплінарним провадженням [157]. Аналізуючи його норми щодо співвідношення із законодавчим регулюванням даного питання в Україні, відмітимо схожість положень, проте є моменти, які варто розглянути на предмет інтеграції у правову систему України.

Так, до видів дисциплінарних стягнень молдовським законодавством віднесено, у тому числі, зниження заробітної плати судді. Згідно із статтею 6 зазначеного Закону це стягнення являє собою зниження щомісячної заробітної плати від 15% до 30% на період від 3 місяців до 1 року, яке застосовується, починаючи з календарного місяця, що настає після дати, коли рішення дисциплінарної колегії стало остаточним [157]. У даному положенні варто виділити декілька важливих моментів. По-перше, зниження заробітної плати є дійсно адекватним покаранням за проступок у сфері праці, оскільки:

1) метою будь-якої трудової діяльності людини є задоволення своїх фінансових потреб;

2) заробітна плата сплачується за належне виконання трудових та службових обов'язків, отже, вчинення проступків у їх здійсненні не може фінансово оцінюватись так само, як і зразкова поведінка. По-друге, вагома частина дисциплінарних проступків все ж пов'язана із фінансовою складовою, тож покарання у даному контексті виглядає логічним. По-третє, вітчизняний законодавець у світлі останньої судової реформи підвищив заробітну плату суддів. Вища оплата праці, яка значно перевищує середню по державі, вимагає вищих стандартів у здійсненні діяльності.

Отже, пропонується використати досвід Республіки Молдова щодо закріплення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до судді, шляхом доповнення частини 1 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII додатковим пунктом

такого змісту: «Зниження щомісячної заробітної плати від 15% до 30% на період від 3 місяців до 1 року».

Також позитивним вбачається закріплення в Законі етапів дисциплінарного провадження та чіткої регламентації здійснення кожного із них. Наприклад, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104] характеризується певною хаотичністю норм, в результаті чого регламентація чіткого алгоритму залишилась поза увагою законодавця. Тож даний досвід Республіки Молдова також доречно, на наш погляд, для втілити в Україні. У даному контексті пропонуємо доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII ще однією главою – «Порядок розгляду дисциплінарних справ». У рамках даної глави закріпити наступні положення:

- 1) етапи дисциплінарного провадження:
 - а) подача дисциплінарної скарги;
 - б) перевірка дисциплінарної скарги для прийняття рішення щодо початку дисциплінарного провадження;
 - в) розгляд дисциплінарної справи дисциплінарною колегією;
 - г) прийняття рішення по дисциплінарній справі;
- 2) кожному із етапів присвятити окремий розділ.

Таким чином, на основі вивчення досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю Республіки Молдова як нашого сусіда та історично близької держави пропонуємо провести наступні заходи з метою інтеграції його окремих складових у вітчизняну правову систему:

- 1) прийняти спеціальний нормативно-правовий акт у сфері дисциплінарної відповідальності суддів, наприклад Закон України «Про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», у якому об'єднати всі правові норми, які здійснюють регулювання дисциплінарної та матеріальної відповідальності суддів в Україні, що

дозволить приділити більшу увагу регламентації процесу дисциплінарного провадження щодо судді;

2) доповнити частину 1 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII додатковим пунктом наступного змісту: «Зниження щомісячної заробітної плати від 15% до 30% на період від 3 місяців до 1 року»;

3) доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII ще однією главою – «Порядок розгляду дисциплінарних справ». У рамках даної глави закріпити наступні положення:

3.1) етапи дисциплінарного провадження:

а) подача дисциплінарної скарги;

б) перевірка дисциплінарної скарги з метою прийняття рішення про відкриття дисциплінарного провадження;

в) розгляд дисциплінарної справи дисциплінарною колегією;

г) прийняття рішення по дисциплінарній справі;

3.2) кожному із етапів присвятити окремий розділ. На першому етапі передбачити регламентацію двох питань: порядку подачі дисциплінарної скарги та вимог до дисциплінарної скарги. На другому етапі ключовими питаннями є:

– реєстрація заяви;

– повернення заяви на доопрацювання та її відхилення;

– перевірка заяви;

– строки заяви;

– результати перевірки заяви.

Відносно третього етапу необхідно закріпити такі питання:

– учасники справи;

– підготовка справи до розгляду;

– строки розгляду;

– прийняття рішення за результатами розгляду.

На четвертому етапі пропонується закріпити питання виконання рішення та оскарження рішення.

Щодо інших країн колишнього Радянського Союзу, звернемося до досвіду Білорусі. Вибір даних держав обумовимо тим, що Республіка Молдова стала однією із перших держав колишнього Радянського Союзу, у якій було прийнято спеціальне законодавство про статус суддів та їх дисциплінарну відповідальність. У свою чергу, Білорусь одна з останніх інтегрувала даний інститут до національного законодавства, оскільки прийняття Кодексу Білорусі про судоустрій і статус суддів датоване 2009 роком [158], коли більшість національних законодавств у даній сфері вже були сформованими.

В цілому вважаємо позитивним досвід прийняття єдиного кодифікованого акта, присвяченого судоустрою та статусу суддів, а саме Кодексу Білорусі про судоустрій і статус суддів. Прийняття такого нормативно-правового акта могло б стати альтернативою прийняттю Закону України «Про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», тож законодавцю варто було б розглянути таку можливість.

Аналізуючи норми даного нормативно-правового акта, відмічаємо, що окремі положення є дуже близькими до сутності юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Наприклад, статтею 111 Кодексу з-поміж інших підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, варто особливо підкреслити недотримання судьями правил внутрішнього трудового розпорядку та вчинення іншого службового проступку [158]. Поняття «внутрішній трудовий розпорядок» є правовою категорією трудового права, тому застосування даної підстави є свідченням законодавчого закріплення білоруським законодавцем інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю. Також у даному контексті варто відзначити, що сама підстава, яка аналізується нами, є нехарактерною для вітчизняного права, проте була б доцільною для інтеграції. Створення системи локальних нормативно-правових актів у судах,

що регламентували б встановлення режиму робочого дня та відпочинку, а також визначення взаємних обов'язків керівного апарату суду, суддів та допоміжного персоналу дозволило б підвищити продуктивність праці суддів, домогтися раціонального використання робочого часу та зміцнення трудової дисципліни. Існування даної норми дозволило б також частково передати компетенцію щодо покладення відповідальності судам, що значно розвантажило б Вищу раду правосуддя.

Іншим моментом, який принципово відрізняє вітчизняне законодавство про судоустрій і статус суддів від білоруського, є вагома роль у даному процесі Президента. Так, Президенту Білорусі надано повноваження щодо порушення дисциплінарного провадження та накладення окремих видів дисциплінарних стягнень [158]. Даний досвід є недоцільним для використання в Україні з огляду на верховенство принципу незалежності судової влади. Досвід Білорусі демонструє, що судова гілка влади у цій країні у певній мірі підпорядкована Гаранту Конституції, а отже, не може вважатись незалежною. Надання президенту повноважень щодо порушення проваджень та накладення стягнень на суддів є неприпустимим у демократичній державі, особливо в нинішній Україні, оскільки це може бути одним із засобів узурпації влади в руках однієї особи, що є не найкращим майбутнім для нашої держави в світлі подій останніх років.

Тож, характеризуючи досвід юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю у Білорусі, ми виділили наступну особливість та позитивний досвід, що є корисним для України – визнання законодавцем поширення норм законодавства про працю на суддів шляхом закріплення у правових нормах понять, що містять ознаки інститутів трудового права. З метою запровадження даного досвіду слід доповнити частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII ще однією підставою наступного змісту: «Недотримання суддями правил внутрішнього трудового розпорядку та вчинення іншого службового проступку», а також поширити практику

застосування у законодавстві про судоустрій і статус суддів термінології та основних категорій трудового права України

Поряд з цим, у контексті аналізу білоруського досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю варто врахувати особливості, які не слід використовувати в Україні ні за яких обставин. Мова йде про поширення на судову гілку влади компетенції Президента Білорусі.

Загалом аналіз законодавства про судоустрій і статус суддів країн колишнього Радянського Союзу засвідчив їх законодавчу близькість до України. Зокрема усі законодавчі поняття, підстави, строки, процедури тощо є дуже подібними, тому необхідність використання зарубіжного досвіду в даному випадку є незначною. Разом з тим, аналіз законодавства двох виділених нами країн засвідчив, що все ж в деяких моментах Україна могла б інтегрувати зарубіжні норми у вітчизняне законодавство. Досвід Молдови і Білорусі, як близьких до України держав, може бути корисним у кількох напрямках:

1) у напрямку систематизації законодавства – прийняття спеціального нормативно-правового акта у сфері дисциплінарної відповідальності суддів, або ж кодифікація норм про судоустрій і статус суддів;

2) у теоретичному напрямку – закріплення у вітчизняному законодавстві про судоустрій і статус суддів понять та принципів, характерних для науки трудового права, запровадження зобов'язання судів прийняти правила внутрішнього трудового розпорядку з метою регламентації трудового процесу суддів.

Доцільно відмітити, що напрямок систематизації законодавства підтримується і українськими вченими. Наприклад, М.І. Хавронюк вважає за необхідне в рамках загальної правової реформи здійснити реформу законодавства про юридичну відповідальність, під час якої розробити і прийняти, в тому числі, Кодекс про дисциплінарні правопорушення. Серед іншого, у даному нормативно-правовому акті вченим пропонується

систематизовано визначити засади та особливі підстави дисциплінарної і матеріальної відповідальності та особливі процедури притягнення до них працівників, до яких, безумовно, належать і судді як особи, наділені спеціальним статусом [159, с. 68-69]. Проаналізувавши досвід зарубіжних держав та точку зору вітчизняного науковця, зробимо висновок, що належна та деталізована законодавча регламентація особливостей юридичної відповідальності осіб за порушення законодавства про працю, сконцентрована в одному нормативному акті, забезпечить обґрунтоване та справедливе застосування стягнень із урахуванням специфіки кожної професії, дозволить краще орієнтуватись у нормах законодавства при правозастосовній діяльності.

Звертаючись до досвіду інших держав, територіально та ментально наближених до України, розглянемо особливості юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю на прикладі Литви та Грузії. Вибір даних країн обумовлений, в першу чергу, територіальною близькістю до України та спільним минулим. Окрім того, Литва є успішною в частині євроінтеграційних процесів, що дуже важливо для України, а Грузія вже не перший рік слугує для нашої держави у якості найвдалішого прикладу успішного проведення реформ.

Значний інтерес у цьому плані становить питання притягнення до відповідальності за порушення законодавства про працю суддів Грузії. Останнім часом у даній державі відбулися глибокі позитивні зміни, спрямовані на утвердження верховенства права й демократії. Серед усіх колишніх країн Радянського Союзу Грузія досягла найбільших успіхів у питанні наближення національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Передусім вітчизняному законодавцю слід звернути увагу на нормативне закріплення діяльності Вищої ради юстиції Грузії, незалежного органу, створеного для координації судової системи, підвищення ефективності й незалежності судової влади. Так, в статті 86¹ Основного

Закону Грузії, зокрема, проголошено наступне: «З метою призначення суддів на посаду, звільнення суддів із посад та виконання інших завдань створюється Вища рада юстиції Грузії» [160]. До функцій Вищої ради юстиції Грузії, у тому числі, належить і дисциплінарне провадження щодо суддів, законотворча й аналітична робота, управління якістю відносин із громадськістю, призначення й звільнення суддів тощо [161, с. 19; 160]. Тобто у цілому, якщо даний досвід Грузії і повинен бути врахований, то виключно у контексті незначних процедурних моментів. На сьогодні вітчизняним законодавцем зроблено не менше для регламентації діяльності органу, подібного за функціями – Вищої ради правосуддя.

Звернімо увагу на положення грузинського законодавства, які безпосередньо стосуються теми нашого дослідження. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю в грузинській правовій доктрині та на практиці також окремо не виділяється. Проте статтею 35 Трудового кодексу Грузії [162] та главою XII «Фінансування загальних судів. Гарантії соціального і правового захисту суддів» Закону Грузії «Про загальні суди» [163] встановлено обов'язок держави щодо створення безпечних та здорових умов праці, що мало вияв у здійсненні інтенсивної реконструкції приміщень судів та у створенні безпечних умов праці суддів відповідно до стандартів безпеки праці європейського рівня. Яке відношення даний момент має до юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю? Безпосереднє. Адже вимагаючи від суддів дотримання норм законодавства про працю, держава зобов'язана створити всі необхідні умови для зручності реалізації їх повноважень. Тому дані положення, у тому числі, були спрямовані і на попередження вчинення суддями порушень трудового законодавства.

Аналізуючи відповідальність суддів за порушення законодавства про працю в Грузії, розглядатимемо її через призму її окремого підвиду – дисциплінарної відповідальності. Якщо говорити про підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та перелік дисциплінарних

стягнень, то вони практично не відрізняються від тих, що закріплені новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Тобто маємо ситуацію, за якої законодавець шляхом внесення нещодавніх змін вже врахував досвід інших країн, тому в цій частині його неможливо застосувати в Україні в еволюційних цілях. Разом з тим, цікавим моментом є те, що згідно із статтею 4 Закону Грузії «Про дисциплінарну відповідальність суддів загальних судів Грузії і дисциплінарне судочинство» від 23 лютого 2000 року одним із дисциплінарних стягнень є виключення з резерву суддів загальних судів судді, зарахованого до такого резерву [164]. Тобто, у Грузії дисциплінарна відповідальність може бути застосована навіть до особи, яка ще не приступила до виконання суддівських повноважень.

Серед інших цікавих та відмінних від України рис відзначимо, що в Грузії у якості підстави для початку дисциплінарного провадження може стати поширена засобами масової інформації інформація про вчинення суддею діяння, яке кваліфікується як дисциплінарний проступок [164]. Даний досвід повинен бути втілений в Україні з огляду на те, що в останні роки засоби масової інформації почали відігравати все більшу роль у частині антикорупційної та контролюючої діяльності. Суддям та членам їхніх сімей присвячуються численні сюжети та розслідування, які, втім, так і залишаються виключно інформативними, оскільки в законодавстві відсутні інструменти для притягнення їх до відповідальності на підставі такої інформації. Отже, даний досвід Грузії є корисним для втілення в українському законодавстві. З метою його запровадження пропонуємо доповнити статтю частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII ще однією підставою дисциплінарної відповідальності судді такого змісту: «Поширення засобами масової інформації відомостей про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком».

Також варто підкреслити, що статтею 4 Закону Грузії «Про дисциплінарну відповідальність суддів загальних судів Грузії і

дисциплінарне судочинство» [164] окремо передбачено дисциплінарні стягнення, якими є зауваження, догана, сувора догана, звільнення, виключення із резерву суддів та заходи дисциплінарного впливу: звернення до судді з приватним рекомендаційним листом; звільнення з посади голови суду, першого заступника або заступника голови, голови судової колегії чи палати. Окремим рекомендаційним листом у даному випадку є письмове звернення дисциплінарної колегії до судді, який вчинив дисциплінарне правопорушення, у якому надано негативну оцінку даному факту. Окрім цього, у ньому також містяться поради і настанови дисциплінарної колегії про шляхи і засоби викорінювання порушень, подолання складностей і проблем, пов'язаних із здійсненням обов'язків судді. Важливо відзначити, що зміст такого листа, як і вся процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності, є конфіденційним та надсилається виключно судді, що вчинив дисциплінарний проступок [164]. Інститут заходів дисциплінарного впливу до недавнього часу був характерним і для правової системи України. Так, попереднім Законом України «Про державну службу» від 16.12.1993 № 3723-ХІІ, окрім дисциплінарних стягнень, передбачених законодавством України про працю, було передбачено закріплення таких заходів дисциплінарного впливу: 1) попередження про неповну службову відповідність; 2) затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду [165]. Існування подібної дворівневої системи дисциплінарної відповідальності суддів є важливим, оскільки вона дозволяє за допомогою попередження судді, який вчинив незначний проступок, утримати його від подальших серйозних правопорушень. Тобто, роль заходів дисциплінарного впливу полягає у подачі сигналу судді припинити вчинення протиправної поведінки, інакше до нього можуть бути застосовані серйозніші за юридичною силою наслідки. Тож ми вважаємо, що досвід Грузії в даному питанні буде також корисним. З метою його практичної реалізації пропонуємо внести зміни до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII,

Таким чином, незважаючи на вагомий крок, зроблений Україною у напрямку адаптації вітчизняного законодавства про судоустрій і статус суддів до європейських стандартів, Грузія все ще є країною, яка у вирішенні досліджуваного питання знаходиться на крок попереду нашої держави. Враховуючи цю обставину і незважаючи на очевидну тотожність досліджуваного правового інституту із грузинським аналогом, вважаємо за доцільне запозичити в Україну такі окремі аспекти досвіду Грузії:

1) забезпечення належних і безпечних умов реалізації суддями своїх трудових обов'язків, що сприятиме попередженню вчинення проступків у сфері регулювання законодавством про працю. Реалізація цього напряму потребує не так законодавчого, як фінансового і процедурного удосконалення;

2) застосування у якості підстави для початку провадження щодо судді оприлюднених засобами масової інформації відомостей про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком. З цією метою пропонуємо доповнити статтю частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII ще однією підставою дисциплінарної відповідальності судді наступного змісту: «Поширення засобами масової інформації відомостей про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком»;

3) запровадження поряд з дисциплінарними стягненнями заходів дисциплінарного впливу. Для цього пропонується внести зміни до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, виклавши її у такій редакції: «1. До суддів можуть застосовуватися такі заходи дисциплінарного впливу: 1) попередження; 2) звернення до судді з приватним рекомендаційним листом; 3) звільнення з посади голови суду, першого заступника або заступника голови, голови судової колегії чи палати. 2. До суддів можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення: 1) догана...; 2) сувора догана...; 3) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя ...; 4) подання про

переведення судді до суду нижчого рівня; 5) подання про звільнення судді з посади».

Питання дисциплінарної відповідальності суддів у Литовській Республіці врегульовується Законом Литви «Про судоустрій Литовської Республіки» [152], його окремі процесуальні аспекти деталізуються Правилами Комісії з суддівської етики та дисципліни [166] та Статутом Суду суддівської честі [167].

Окрім власне врегулювання питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю Литви комплексом спеціальних нормативно-правових актів, статтею 83 Закону Литви «Про судоустрій Литовської Республіки» до підстав дисциплінарної відповідальності литовських суддів віднесено, у тому числі, і невиконання визначених законом вимог щодо несумісності трудової і політичної діяльності судді [152]. Даний момент є важливим з двох причин: по-перше, литовський законодавець звертає увагу на порушення суддею законодавства про працю, а по-друге, визначає, що у Литві вимога щодо несумісності відноситься до дисциплінарних проступків. Наприклад, в Україні перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом, у тому числі суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки та не може бути кандидатом на виборні посади [104]. Тобто, на перший погляд, норми щодо несумісності посади судді є нібито тотожними в обох законодавствах, проте порушення даної вимоги у Литві є дисциплінарним проступком, за вчинення якого накладається дисциплінарне стягнення, а в Україні воно кваліфікується як порушенням вимог до особи судді, що у будь-якому випадку призводить до звільнення судді з посади. З нашої точки зору, підхід українських законотворців до вирішення зазначеного питання є коректнішим. Оскільки дисциплінарну відповідальність за загальним правилом становить порушення норм законодавства про працю у частині невиконання чи неналежного

виконання працівником своїх трудових обов'язків, суддя, допустивши протиправне сумісництво не порушить трудових приписів, адже несумісність не є трудовим обов'язком.

Варто відмітити, що на відміну від вітчизняної регламентації, у Литві законодавцем побудовано двоступеневу систему органів притягнення до дисциплінарної відповідальності. Так як у ролі суб'єктів ініціювання дисциплінарного провадження в Литві фактично можуть бути будь-які особи, яким стало відомо про ймовірне вчинення суддею порушення (це і незадоволені сторони процесу, інші учасники процесу тощо), то необхідною є наявність своєрідного інституційного фільтру для перевірки добросовісності і прийнятності заяв. Такою інституцією у Литві виступає Комісія з етики та дисципліни суддів, за допомогою діяльності якої здійснюється розвантаження власне дисциплінарного органу – Суду суддівської честі [168, с. 163]. Як нами вже було відмічено у даній роботі, логічним було б створення такого механізму і в нашій державі, він би забезпечив потрапляння на розгляд до Вищої ради правосуддя виключно добросовісних та належних заяв. Першою пропозицією у даному напрямі була передача частини повноважень керівництву судів, проте модель, застосована в Литві, теж видається вдалою.

Доцільність даної системи підтверджується тим, що у разі малозначності порушень суддівської етики та дисципліни провадження щодо судді може не відкриватись взагалі. Такими незначними порушеннями можуть бути, зокрема, одноразові або дрібні порушення встановлених процесуальних строків, ухилення від розгляду справ без чіткого обґрунтування такого ухилення [168, с. 165]. Важливість даного моменту полягає передусім в економії ресурсів держави, у спрощенні діяльності органу, уповноваженого здійснювати призначення на посаду судді, підготовку матеріалів для звільнення судді та притягнення до дисциплінарної відповідальності судді.

Щодо усіх інших положень Закону Литви «Про судоустрій Литовської Республіки» про регулювання питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, вони видаються цілком відповідними аналогічним у вітчизняному законодавстві. Тож мова не йде про певні «революційні» пропозиції для запровадження в українському праві.

Проте аналіз законодавства Литви дає нам можливість зробити такі висновки щодо шляхів впровадження новел до українського законодавства з питань юридичної відповідальності за порушення суддями законодавства про працю:

1) заслуговує на подальший аналіз литовська практика побудови двоступеневої системи органів притягнення до дисциплінарної відповідальності, у якій на першому рівні розглядається питання щодо можливості відкриття провадження у справі і приймається відповідне рішення, а на другому рівні розглядається справа по суті. З метою запровадження даного досвіду пропонується створити в Україні Комісію з етики, за допомогою діяльності якої здійснюватиметься розвантаження Вищої ради правосуддя. Якщо Вища рада правосуддя буде головним органом в питаннях суддівської кар'єри, матиме право приймати рішення про призначення, звільнення та переведення суддів, даватиме дозволи на їх затримання, арешт, відсторонення тощо, то до компетенції Комісії з етики та дисципліни суддів належатиме перевірка добросовісності і прийнятності заяв щодо притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю;

2) вдалою є ідея щодо закріплення у законодавстві можливості закриття провадження щодо судді у випадку визнання малозначимості його діяння. Для її реалізації пропонуємо закріпити в нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII перелік малозначимих порушень (одноразові або дрібні порушення встановлених процесуальних строків, ухилення від розгляду справ без чіткого обґрунтування такого ухилення тощо), за наявності яких у заяві щодо притягнення суддів до

юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю може бути прийнято рішення про закриття провадження.

Отже, внаслідок дослідження питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в умовно визначеній нами другій групі держав, звернемо увагу на те, що рівень законодавства України серйозно наблизився до рівня країн-членів Європейського Союзу та країни із одним із найвизначніших реформаторських шляхів останніх років – Грузії. Загалом, проаналізувавши особливості національних законодавств Грузії та Литви, ми встановили, що останні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII поставили даний нормативно-правовий акт на один рівень із європейськими аналогами. Щодо можливостей використання зарубіжного досвіду у вітчизняній правовій системі, нами виділено наступні напрямки впровадження новел: 1) нормативний напрямок, який полягає у запозиченні досвіду Грузії щодо окремих моментів правового регулювання органу, який здійснює призначення на посаду судді, підготовку матеріалів для звільнення судді та притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; у запозиченні досвіду Грузії щодо закріплення у якості підстави для початку провадження стосовно судді відомостей, поширених засобами масової інформації, про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком; у запозиченні досвіду Грузії щодо запровадження поряд з дисциплінарними стягненнями заходів дисциплінарного впливу; 2) організаційний напрямок, реалізація якого дозволить запровадити досвід Литви щодо побудови двоступеневої системи органів притягнення до дисциплінарної відповідальності, у якій на першому рівні розглядається питання про можливість відкриття провадження у справі і приймається відповідне рішення, а на другому рівні розглядається справа по суті; досвід Грузії щодо забезпечення належних і безпечних умов реалізації суддями своїх трудових обов'язків; досвід Литви щодо закріплення у законодавстві можливості

закриття дисциплінарного провадження стосовно судді, який здійснив малозначиме правопорушення.

Звертаючись до досвіду інших держав, окрім країн колишнього СРСР, розглянемо їхній досвід у комплексі. Враховуючи специфіку різних правових сімей, не кожен досвід може бути застосованим в Україні у повному обсязі, проте деякі риси все ж можуть бути корисними.

Корисним може бути, зокрема, досвід Федеративної Республіки Німеччини. Особливість структури судової системи даної держави полягає в існуванні розгалуженої системи судів особливої юрисдикції для представників різних професій: чиновників, військовослужбовців, нотаріусів; існують суди честі для адвокатів, патентних повірених, аудиторів, консультантів з податкових справ і довірених з податкових справ, для представників медичних професій. Не є винятком і судді з прокурорами, для яких існують спеціально створені суди дисциплінарної юрисдикції. Систему судів складають дисциплінарні суди земель першої інстанції, дисциплінарні суди земель другої інстанції та Федеральний Верховний суд, тобто Дисциплінарний суд Федерації. Порушення судьями Німеччини своїх обов'язків тягне за собою застосування таких дисциплінарних заходів як оголошення догани, скорочення посадової ставки чи звільнення зі служби. Окрім того, судами з дисциплінарних справ суддів Німеччини розглядаються дисциплінарні справи про відправлення суддів у відставку з причини їх непридатності до служби, наприклад, через тяжке тривале захворювання, а також питання обмеження незалежності суддів внаслідок здійснення певних заходів службового нагляду. При цьому у якості засідателів у роботі дисциплінарних судів беруть участь представники відповідних професій [169, с. 132]. Звичайно, такий досвід буде проблематично застосувати в Україні, проте відмітимо його позитивні моменти:

1) наявність спеціалізованих судів є гарантією кваліфікованого та всестороннього розгляду справ, що є позитивним у контексті захисту інтересів держави;

2) доречним є перелік дисциплінарних стягнень, який хоч і коротший, ніж закріплений у чинному законодавстві України, проте його зміст не може призвести до проблем у розмежуванні підстав для застосування стягнень, оскільки кожне із покарань значно відрізняється від іншого за негативними наслідками.

Відмінності України та Німеччини у адміністративно-територіальному устрої зумовлюють неможливість побудови аналогічної системи судів, оскільки окрім особливостей юрисдикції для представників різних професій, у Німеччині враховується також специфіка федерального устрою держави. Щодо самого переліку дисциплінарних стягнень, він є доречним, проте в цілому всі його елементи вже були проаналізовані нами у даній роботі.

Одним із стратегічних партнерів для України на сьогодні є Польща, тому враховуючи територіальні, економічні та політичні зв'язки наших держав, а також спільну історію, корисно звернутись до аналізу польського законодавства про відповідальність суддів за порушення законодавства про працю.

Порядок юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Польщі врегульовано частиною 3 Закону Республіки Польща «Про організацію судів загальної юрисдикції» від 27 липня 2001 року [170]. Аналіз Закону засвідчив, що його норми є близькими до регламентації даного інституту у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [104]. Зокрема нами виявлено наступні спільні риси:

1) тотожність понять дисциплінарної відповідальності судді та строків позовної давності;

2) у цілому подібність переліку дисциплінарних стягнень (відмінність полягає лише в наявності у нормах Закону України суворої догани як виду стягнення).

Разом з тим, цікавим є досвід Польщі щодо діяльності дисциплінарних судів. Так, згідно з частиною 1 статті 110 Закону Республіки Польща «Про

організацію судів загальної юрисдикції» від 27 липня 2001 року для розгляду дисциплінарних справ щодо суддів створюються такі дисциплінарні суди:

1) у нижчій інстанції – апеляційні суди;

2) у вищій інстанції – Верховний Суд [170]. Кожен дисциплінарний суд, який має юрисдикцію над округом, в якому суддя виконує свої обов'язки, є уповноваженим розглядати справи щодо його дисциплінарних проступків. Провівши відповідне порівняння, ми можемо стверджувати, що більш економічно та організаційно обґрунтованою є саме українська система дисциплінарних судів. Існування єдиного органу, уповноваженого здійснювати розгляд справ про порушення суддями законодавства про працю в нинішніх реаліях, є більш доцільним у контексті сучасного соціально-економічного стану України, оскільки створення розгалуженої системи судів вимагає додаткового фінансування та виконання ряду організаційних дій, у тому числі й прийняття значного масиву нормативно-правових актів. При цьому є сумніви щодо належної завантаженості таких судів справами, адже проваджень стосовно порушень суддями законодавства про працю значно менше у порівнянні з іншими категоріями працівників. Тож у даному контексті більш доцільним є досвід Федеративної Республіки Німеччини щодо створення дисциплінарних судів для суддів та прокурорів. Проте на сьогодні використання даного досвіду в Україні не є першочерговим.

Отже, дослідивши питання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в умовно визначеній нами третій групі держав, звернемо увагу на те, що використання їх досвіду є проблематичним в теперішніх умовах. Стосовно досвіду Німеччини варто відзначити, що судова система даної держави пройшла довгий шлях розвитку, тому негайне втілення їхніх правових інститутів в Україні є неможливим. Якщо говорити про Польщу, то варто звернути увагу, що законодавство цієї країни наближене до вітчизняного і його положення багато в чому тотожні нормам Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016. Значні відмінності існують лише у структурно-організаційних моментах, проте

вважаємо, що вітчизняна організаційна побудова притягнення суддів до відповідальності за порушення законодавства про працю більш вдала у сьогоdnішніх умовах. Тож позитивний досвід розглянутих держав не є першочерговим для втілення в Україні.

Таким чином, для дослідження зарубіжного досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю нами були обрані держави із правовими системами, схожими на українську. Окрім подібності права, усі держави характеризуються спільністю історії, близьким географічним розташуванням та багатьма іншими подібними рисами. Вітчизняний законодавець у процесі проведення останньої судової реформи зробив значний крок щодо зближення законодавства України про судоустрій і статус суддів із європейськими аналогами. У процесі дослідження ми встановили, що діяльність українських законотворців щодо запозичення зарубіжного досвіду може здійснюватись у наступних напрямках:

1) напрямок систематизації законодавства. Законодавство окремих зарубіжних країн характеризується наявністю спеціальних законів, присвячених дисциплінарній відповідальності суддів, чи навіть кодексів. Даний досвід варто застосувати і в нашій державі. Незважаючи на відносну досконалість нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, деякі процедури прописані в ньому недостатньо чітко, у ряді випадків незрозумілим є алгоритм їх провадження. Окрім того, наразі виникла реальна необхідність об'єднання матеріальної відповідальності суддів із дисциплінарною. Тож прийняття Закону України «Про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю» сприяло б вирішенню багатьох наявних проблем;

2) теоретичний напрямок. Законодавство про судоустрій і статус суддів Білорусі та Литви характеризується закріпленням понять та принципів, притаманних науці трудового права. Сама сутність дисциплінарної відповідальності суддів свідчить про її віднесення до переліку інститутів трудового права. Вирішення низки проблем даної правової категорії є

неможливим без законодавчого визнання юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю як окремого виду юридичної відповідальності та закріплення його фундаментальних понять. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що таке встановлення є можливим, проте у досліджуваних державах він не настільки досконалий, щоб його запозичувати в Україну;

3) нормативний напрямок передбачає запозичення в законодавствах інших держав окремих норм, які вдаліше ніж в Україні врегульовують відповідні правовідносини. У цьому контексті запропоновано, зокрема, запозичити досвід Грузії щодо закріплення у якості підстави для початку провадження стосовно судді відомостей, поширених засобами масової інформації, про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком, та щодо запровадження поряд з дисциплінарними стягненнями заходів дисциплінарного впливу. Такий підхід до вирішення досліджуваного питання означає, що хоча норми зарубіжних законодавств в основному і відповідають українським аналогам, проте окремі їх положення все ж відрізняються. Найбільш вдалі з них і мають бути розглянуті вітчизняним законодавцем на предмет подальшого втілення у вітчизняному праві;

4) організаційний напрямок. Незважаючи на схожість процесуальних процедур, доцільним є застосування в Україні досвіду щодо ефективнішої побудови системи органів чи створення належних умов реалізації суддями своїх трудових обов'язків. Даний напрямок є комплексним, адже його реалізація не може бути здійснена лише шляхом внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Проведення заходів в рамках досліджуваного напрямку потребує залучення значних ресурсів, як трудових, так і матеріальних, внесення змін до низки правових актів, причому не виключається можливість виникнення необхідності модифікації норм Основного Закону, створення нових органів, ліквідації старих та зміни процедур. Тобто, організаційний напрямок повинен

здійснюватись паралельно із нормативним, оскільки вони є взаємозалежними.

Отже, в процесі дослідження зарубіжного досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю ми дійшли висновку щодо того, яким чином може здійснюватись подальший розвиток даного інституту. Дослідження законодавства інших держав завжди є корисним з огляду на те, що основні аспекти аналізованих явищ зазвичай різняться в залежності від кожної конкретної країни, її належності до певної правової сім'ї, участі у міжнародних організаціях, визнанні міжнародних стандартів, мірі взяття на себе міжнародно-правових зобов'язань. Даний аналіз засвідчив, що Україна поступово готується до наступного кроку у міжнародно-правових відносинах – європейської інтеграції. Чинне законодавство про судоустрій і статус суддів цілком відповідає міжнародним аналогам, тож у запозиченні зарубіжного досвіду не завжди є нагальна потреба.

Разом з тим, не можна не відмітити те, що простір для змін залишається ще достатньо великим. У ряді теоретичних, організаційних та нормативних моментів Україна все ще перебуває у стані пошуку оптимальних механізмів, тож в таких умовах успішний досвід інших держав є незамінним та найоптимальнішим для запозичення.

Висновки до розділу 3

1. Проблеми юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю розділено на дві групи:

1) проблеми, виділені нами у процесі аналізу правової доктрини нашої держави;

2) проблеми, на які вітчизняні вчені переважно не звертають увагу.

На підставі аналізу наявних у правовій доктрині проблем нами виділено ті, які потребують невідкладного вирішення. До них віднесено наступні:

1) проблему недосконалості розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності. При застосуванні санкцій за етичні порушення є можливим звернення до норм законодавства про судоустрій і статус суддів. Деякі законодавчі формулювання, такі як «недобросовісна поведінка судді», за своєю сутністю можуть охоплювати широкий спектр проступків як дисциплінарного, так і етичного характеру. Тому, хоча у вітчизняній науці і присутнє розмежування питань етики та дисциплінарної відповідальності, проте воно потребує удосконалення;

2) проблему «марності» обов'язку судді декларувати своє майнове становище й доходи. Її суть полягає у тому, що з огляду на те, що обов'язок судді декларувати своє майнове становище й доходи не завжди є ефективним, судді, які залишають в тіні свій реальний стан справ, переважно не несуть за це юридичну відповідальність;

3) проблему закритості інформації про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю для пересічних громадян. Вона полягає у тому, що, незважаючи на законодавчо обумовлений обов'язок оприлюднення інформації щодо застосування до суддів відповідальності за порушення законодавства про працю на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя, він не виконується. Це пов'язано з тим, що Вища рада правосуддя та її Інтернет-ресурс все ще не створені, а на офіційному ресурсі Вищої ради юстиції подібної інформації мінімум.

У процесі дослідження юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю нами виділені проблеми, на які вітчизняні вчені переважно не звертають увагу взагалі. До таких проблем віднесено:

1) комплекс проблем наукового та концептуального характеру. Як на науковому, так і законодавчому рівні відсутнє визначення фундаментальних понять «юридична відповідальність суддів», «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», «порушення суддею законодавства про працю», відсутнє також законодавче закріплення складу проступків у сфері порушення судьями законодавства про працю тощо;

2) проблему матеріальної відповідальності суддів. Досліджуючи поняття, сутність та ознаки юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю, ми звернули увагу на те, що у правовій теорії нашої держави немає норм, які б врегульовували питання матеріальної відповідальності суддів за вчинення злочину, дисциплінарного проступку, порушення присяги судді тощо. Відповідальність за порушення закону конкретних суддів здійснюється державою, оскільки вона є гарантом відшкодування шкоди, а судді виконують свої функції не у власних інтересах, а від імені держави;

3) проблему діяльності Вищої ради правосуддя. Закріплення у правових нормах механізмів, пов'язаних із діяльністю органів, склад яких лише буде сформованим у майбутньому, є некоректним. Так, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII містяться посилання не лише на сам орган, але і на норми Закону України «Про вищу раду правосуддя», який на даний момент існує лише у формі проекту, на офіційний веб-ресурс Вищої ради правосуддя, який взагалі ще не створений, і подібні питання, пов'язані із діяльністю зазначеного органу. За цих обставин усі зазначені важливі питання будуть вирішуватись Вищою радою юстиції, про що свідчать і перехідні положення Закону;

4) проблему відсутності чіткого розмежування підстав для застосування стягнень у вигляді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня.

2. Шляхи вирішення проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства є наступними:

1) вирішення проблеми недосконалості у розмежуванні питань етики та дисциплінарної відповідальності вбачається такими способами:

а) у складі Вищої ради правосуддя створити Комісію з питань етики, яка займатиметься виключно питаннями притягнення до відповідальності суддів за порушення суддівської етики;

б) в Законі України «Про Вищу раду правосуддя» регламентувати діяльність Комісії з питань етики, зокрема питання складу комісії, дисциплінарного провадження з питань порушення суддівської етики. При формуванні складу Комісії з питань етики рекомендуємо керуватись тими ж принципами, які використовувались при створенні Вищої ради правосуддя, а ще раніше – Вищої ради юстиції. У зв'язку з цим запропоновано формувати склад Комісії з питань етики шляхом делегування кожним із зазначених суб'єктів по одному члену. В результаті склад Комісії становитиме 6 членів;

2) з метою вирішення проблеми «марності» обов'язку судді декларувати своє майнове становище й доходи пропонуємо включити до глави 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII новий розділ – «Декларації суддів», у рамках якого закріпити статті «Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «Декларація родинних зв'язків судді», «Декларація доброчесності судді»;

3) вирішення проблеми закритості інформації про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю для пересічних громадян є комплексним. Для її реалізації необхідно провести такі заходи:

а) невідкладно сформувати Вищу раду правосуддя та створити її веб-ресурс;

б) встановити відповідальність керівництва Вищої ради правосуддя та судів за неоприлюднення інформації про притягнення судді до

дисциплінарної відповідальності шляхом доповнення статті 212³ «Порушення права на інформацію та права на звернення» Кодексу України про адміністративні правопорушення положенням наступного змісту: «Порушення Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яке полягає в неоприлюдненні інформації про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Вибір саме такої санкції обумовлений тим, що на сьогодні аналогічна санкція встановлена за проступок у вигляді ненадання інформації. Відсутність інформації про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя, за своєю сутністю також є ненаданням інформації;

4) з метою конкретного вирішення проблем наукового та концептуального характеру на даному етапі нами запропоновано внести наступні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII:

а) назву розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII «Дисциплінарна відповідальність судді» змінити на «Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю». Даний момент є важливим з огляду на те, що юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю на сьогодні не закріплена Законом взагалі. Тож положення Закону, присвячені регулюванню дисциплінарної відповідальності суддів потребують розширення, у тому числі доповнення нормами, що регламентують матеріальну відповідальність суддів як складову юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю;

б) в рамках розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачити дві глави: главу 1 «Дисциплінарна

відповідальність суддів» та главу 2 «Матеріальна відповідальність суддів». Перша з них залишиться закріпленою фактично у тому ж вигляді, у якому вона існує і на сьогодні, а главу другу складатимуть норми, що врегульовуватимуть підстави та розмір матеріальної відповідальності, порядок оскарження дій судді, право судді на оскарження рішення щодо накладення матеріальної відповідальності;

в) доповнити главу 2 розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII статтями 112 «Підстави матеріальної відповідальності судді», 113 «Звернення з матеріальною скаргою щодо судді», 114 «Розмір матеріального стягнення стосовно судді», 115 «Оскарження рішення у матеріальній справі стосовно судді»;

5) вирішити проблему матеріальної відповідальності суддів пропонується наступними способами:

а) передбачити у вітчизняному законодавстві про судоустрій і статус суддів право вимагати від судді в судовому порядку відшкодування витрат, якщо з його вини у процесі виконання трудових функцій було заподіяно майнову шкоду фізичним або юридичним особам;

б) у відповідності із запропонованими нами змінами до розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII закріпити відповідні статті, виклавши їх зміст у такій редакції: «Стаття 112. Підстави матеріальної відповідальності судді. 1. Компенсація за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді під час виконання ним своїх обов'язків, гарантується державою. 2. Підставою матеріальної відповідальності судді є грубе і неприпустиме порушення правил, які врегульовують виконання суддівських обов'язків, внаслідок якого було нанесено шкоду учаснику судового процесу. 3. Суддя зобов'язаний відшкодувати витрати за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді. Стаття 113. Звернення з матеріальною скаргою щодо судді. 1. Право на звернення із матеріальною скаргою щодо судді має особа, якій було завдано шкоду внаслідок рішення

або поведінки судді. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників. Адвокат зобов'язаний перевірити факти, які можуть тягнути за собою матеріальну відповідальність судді, до подання відповідної матеріальної скарги.

2. Матеріальна скарга подається у письмовій формі та повинна містити такі відомості: а) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) скаржника, його місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку; б) прізвище, ім'я, по батькові та посада судді (суддів), щодо якого (яких) подано скаргу; в) конкретні відомості про наявність у поведінці судді ознак проступку, який відповідно до частини першої статті 112 цього Закону може бути підставою для матеріальної відповідальності судді; г) посилання на фактичні дані (свідчення, докази), що підтверджують зазначені скаржником відомості. Дисциплінарна скарга підписується скаржником із зазначенням дати її підписання.

3. Вища рада правосуддя затверджує та розміщує на офіційному веб-порталі судової влади зразок матеріальної скарги.

4. Не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати матеріальне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку із здійсненням ним правосуддя.

Стаття 114. Розмір матеріального стягнення стосовно судді.

1. Розмір матеріального стягнення не може бути більшим розміру компенсації за шкоду, завдану особі неправомірно внаслідок рішення або поведінки судді під час виконання ним своїх обов'язків.

Стаття 115. Оскарження рішення у матеріальній справі стосовно судді.

1. Суддя може оскаржити рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності з підстав та в порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;

в) привести структуру Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII у відповідність із даними положеннями;

г) привести зміст майбутнього Закону України «Про вищу раду правосуддя» у відповідність до запропонованих змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, оскільки перший нормативно-правовий акт на сьогодні ще не прийнятий.

3. Запозичення зарубіжного досвіду запропоновано здійснювати у наступних напрямках:

1) у процесі вивчення досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю Республіки Молдова як нашого сусіда та історично близької держави нами виділено наступні моменти, які доцільно інтегрувати у вітчизняну правову систему України:

а) прийняття спеціального нормативно-правового акта в сфері дисциплінарної відповідальності суддів, наприклад Закону України «Про юридичну відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», у якому об'єднати всі правові норми, які здійснюють регулювання дисциплінарної та матеріальної відповідальності, що дозволило б приділити більшу увагу регламентації процесу дисциплінарного провадження щодо суддів в Україні;

б) доповнити частину 1 статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII додатковим пунктом «зниження щомісячної заробітної плати від 15% до 30% на період від 3 місяців до 1 року»;

в) доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII ще однією главою – «Порядок розгляду дисциплінарних справ». У рамках даної глави закріпити наступні положення:

1. Етапи дисциплінарного провадження: а) подача дисциплінарної скарги; б) перевірка дисциплінарної скарги з метою прийняття рішення про відкриття дисциплінарного провадження; в) розгляд дисциплінарної справи дисциплінарною колегією; г) прийняття рішення по дисциплінарній справі;

2. Кожному із етапів присвятити окремий розділ. На першому етапі передбачити регламентацію двох питань: порядку подачі дисциплінарної

скарги та вимог до дисциплінарної скарги. На другому етапі ключовими питаннями є: реєстрація заяви; повернення заяви на доопрацювання та її відхилення; перевірка заяви; строки заяви; результати перевірки заяви. Відносно третього етапу необхідно закріпити такі питання: учасники справи; підготовка справи до розгляду; строки розгляду; прийняття рішення за результатами розгляду. На четвертому етапі пропонується закріпити питання виконання рішення та оскарження рішення;

2) у процесі вивчення досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю у Білорусі виділено наступний позитивний досвід, що є корисним для України: визнання законодавцем поширення норм законодавства про працю на суддів шляхом закріплення у правових нормах понять, що містять ознаки інститутів трудового права. З метою реалізації даного положення доповнити частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII ще однією підставою «недотримання суддями правил внутрішнього трудового розпорядку та вчинення іншого службового проступку», поширити практику застосування у законодавстві про судоустрій і статус суддів термінології та основних категорій трудового права України;

3) визнати корисним для України досвід Грузії, який виявляється у таких аспектах:

а) забезпечення належних і безпечних умов реалізації суддями своїх трудових обов'язків, що матиме вплив на попередження вчинення проступків у сфері регулювання законодавством про працю. Реалізація зазначеного аспекту потребує не так законодавчого, як фінансового і процедурного удосконалення;

б) застосування у якості підстави для початку провадження щодо судді поширених засобами масової інформації відомостей про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком. Для впровадження цієї правової новели в українське законодавство пропонуємо доповнити частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від

02.06.2016 № 1402-VIII ще однією підставою дисциплінарної відповідальності судді – «поширення засобами масової інформації відомостей про вчинення суддею діяння, яке може вважатися дисциплінарним проступком»;

в) доцільно також запозичити досвід щодо запровадження поряд з дисциплінарними стягненнями заходів дисциплінарного впливу. З цією метою пропонується внести зміни до статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, виклавши її у такій редакції: «1. До суддів можуть застосовуватися такі заходи дисциплінарного впливу: 1) попередження; 2) звернення до судді з приватним рекомендаційним листом; 3) звільнення з посади голови суду, першого заступника або заступника голови, голови судової колегії чи палати. 2. До суддів можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення: 1) догана...; 2) сувора догана...; 3) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя ...; 4) подання про переведення судді до суду нижчого рівня; 5) подання про звільнення судді з посади»;

4) аналіз законодавства Литви дав можливість зробити такі висновки щодо шляхів впровадження новел до українського законодавства з питань юридичної відповідальності за порушення суддями законодавства про працю:

а) заслуговує на подальший аналіз литовська практика побудови двоступеневої системи органів притягнення до дисциплінарної відповідальності, у якій на першому рівні розглядається питання щодо можливості відкриття провадження у справі і приймається відповідне рішення, а на другому рівні розглядається справа по суті. Для реалізації цього положення пропонуємо створити в Україні Комісію з етики та дисципліни суддів, за допомогою якої здійснюватиметься розвантаження Вищої ради правосуддя. Якщо Вища рада правосуддя буде головним органом в питаннях суддівської кар'єри, матиме право приймати рішення про призначення, звільнення та переведення суддів, даватиме дозволи на їх затримання, арешт, відсторонення тощо, то до компетенції Комісії з етики

належатиме перевірка добросовісності і прийнятності заяв щодо притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю;

б) вдалою є ідея щодо закріплення у законодавстві можливості закриття провадження щодо судді у випадку визнання малозначимості його діяння. З цією метою вважаємо за доцільне закріпити в нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII перелік малозначимих порушень (одноразові або дрібні порушення встановлених процесуальних строків, ухилення від розгляду справ без чіткого обґрунтування такого ухилення тощо), за наявності яких у заяві щодо притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю може бути прийнято рішення про закриття провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що отримало вияв у запропонованих пропозиціях щодо удосконалення юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю.

1. Юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю – це обов’язок посадової особи, наділеної виключними повноваженнями на здійснення правосуддя, понести специфічні несприятливі наслідки, спричинені порушенням законодавства про працю чи правил етики під час виконання трудових функцій, які виникають на підставі рішення Вищої ради правосуддя, прийнятого із суворим дотриманням встановлених процесуальних порядків.

2. Ознаками юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю є наступні: встановлення відповідальності законом й забезпечення засобами державного примусу; встановлення з метою ефективної реалізації принципів правосуддя в державі; застосування на підставі відповідного порушення норм законодавства про працю; вияв у різноманітних специфічних формах, більшість з яких є характерними виключно для даного виду відповідальності (догана, звільнення, пониження в посаді чи в чині тощо); двохаспектний характер участі держави у відповідних правовідносинах: з однієї сторони держава здійснює свій вплив шляхом прийняття законодавства про працю, з іншої – вона фактично постає у ролі роботодавця в зазначених відносинах, оскільки суддя під час здійснення своїх трудових функцій виступає від імені держави; відсутність конкретних складів правопорушень у повному обсязі в законодавстві про працю.

3. Етапізація становлення інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю в Україні охоплює наступні етапи:

1) етап становлення передумов зародження відповідальності (XVI – початок XIX ст.);

2) етап становлення юридичної відповідальності суддів (початок XIX – друга половина XX ст.);

3) етап базового формування інституту юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю (друга половина XX ст. – 1991 рік);

4) сучасний етап реформування та розвитку даного інституту (1991 рік – теперішній час).

4. Дисциплінарна відповідальність суддів як складова юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю характеризується такими особливостями:

1) притягненням суддів до відповідальності шляхом застосування норм спеціального законодавства, а саме розділу VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII;

2) притягненням суддів до відповідальності спеціальним органом – Вищою радою правосуддя;

3) відповідальністю суддів, на відміну від всіх інших категорій працівників, саме перед державою;

4) розширеним переліком санкцій, які умовно можна поділити на моральні та організаційні;

5) відповідальністю, яка настає не лише безпосередньо за порушення законодавства про працю, а й за порушення правил етики під час здійснення суддівських повноважень чи у повсякденному житті.

Особливостями процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про працю є такі:

1) чітка регламентація підстав та порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів України спеціальним законодавством – законами України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII та «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII;

2) закріплення у спеціальному законодавстві особливого порядку здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді за порушення

законодавства про працю; 3) наявність спеціального органу – Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя, якому надано повноваження здійснювати дисциплінарне провадження щодо судді.

До етапів дисциплінарного провадження щодо суддів належать наступні:

1 етап – подання до спеціального органу, уповноваженого займатись питаннями суддівської дисципліни, заяви стосовно негативної поведінки судді;

2 етап – попереднє вивчення та перевірка дисциплінарної скарги;

3 етап – відкриття дисциплінарної справи;

4 етап – розгляд дисциплінарної скарги;

5 етап – ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності.

5. Матеріальна відповідальність суддів як вид юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю характеризується такими особливостями:

1) врегулюванням нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII;

2) встановленням відповідальності держави за шкоду, завдану судом, на підставах та в порядку, передбачених законом;

3) виключним матеріальним характером санкцій;

4) існуванням виключно основ даного інституту, остаточне формування якого потребує внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства.

Етапами притягнення до матеріальної відповідальності за порушення суддею законодавства про працю є:

1 етап – подання заяви про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями суду за місцем проживання судді або за місцезнаходженням відповідного органу;

2 етап – судовий розгляд даної заяви та винесення судового рішення; 3 етап – виконання рішення шляхом матеріальної компенсації державою шкоди, завданої порушенням суддею законодавства про працю.

6. До проблем юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю відносяться наступні:

1) комплекс проблем наукового та концептуального характеру. Як на науковому, так і законодавчому рівні відсутнє визначення фундаментальних понять «юридична відповідальність суддів», «юридична відповідальність суддів за порушення законодавства про працю», «порушення суддею законодавства про працю», відсутнє закріплення складу законодавчих проступків у сфері порушення судьями законодавства про працю тощо;

2) проблеми матеріальної відповідальності суддів;

3) проблеми діяльності Вищої ради правосуддя. Закріплення у правових нормах механізмів, пов'язаних із діяльністю органів, склад яких лише буде сформованим у майбутньому, є некоректним;

4) проблеми відсутності чіткого розмежування підстав для застосування стягнень (попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення судді до суду нижчого рівня).

7. На основі зарубіжного досвіду юридичної відповідальності суддів за порушення законодавства про працю запропоновано наступні зміни та доповнення до чинного законодавства України, зокрема:

1) закріпити у нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII перелік малозначимих порушень (одноразові або дрібні порушення встановлених процесуальних строків, ухилення від розгляду справ без чіткого обґрунтування такого ухилення тощо), наявності яких у заяві щодо притягнення суддів до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю може бути прийнято рішення про закриття провадження (досвід Литви);

2) доповнити частину 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підставою притягнення до відповідальності за недотримання суддями правил внутрішнього трудового розпорядку та вчинення іншого службового проступку та поширити практику застосування у законодавстві про судоустрій і статус суддів термінології та основних категорій трудового права України (досвід Білорусі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аземша І.Б. Особистості формування інституту юридичної відповідальності в романо-германській правовій системі / І.Б. Аземша // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2010. – № 4. – С. 41-44.

2. Біляк В.М. Система принципів інституту юридичної відповідальності / В.М. Біляк // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2004. – № 1. – С. 17-26.

3. Беляков К.І. Інформаційний конфлікт та юридична відповідальність: сутність і співвідношення / К.І. Беляков // Правова інформатика: науковий фаховий журнал з питань інформатики, інформатизації, інформаційного права та інформаційної безпеки. – 2013. – № 2 (38). – С. 38-46.

4. Болсунова О.М. Інтегративні засади принципів юридичної відповідальності / О.М. Болсунова // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2011. – № 1. – С. 35-39.

5. Болсунова О.М. Аксиологія юридичної відповідальності / О.М. Болсунова // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2010. – № 2. – С. 62-66.

6. Бородін І.Л. Адміністративна відповідальність як різновид юридичної / І.Л. Бородін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 1. – С. 140-149.

7. Босін К.В. Механізм реалізації юридичної відповідальності та права людини / К.В. Босін // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2003. – № 4. – С. 9-15.

8. Голубовський В.Є. Діалектика правомірної поведінки та юридичної відповідальності / В.Є. Голубовський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – 2011. – № 6 (79). – С. 10-18.

9. Гордієнко О.В. Адміністративна відповідальність як різновид адміністративного примусу / О.В. Гордієнко // Модернізація правових інститутів: вимоги часу: зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. конф.: тези наук. доп. (08 груд. 2016 р.) – К.: МЮНПК «Актуальна юриспруденція»; АртЕк, 2016. – С. 47-49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.LegalActivity.com.ua.

10. Грек Т.Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види / Т.Б. Грек // Адвокат: загальнодержавний професійний журнал. – 2010. – № 10 (121). – С. 41-45.

11. Гринюк В.О. Окремі питання притягнення суддів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності / В.О. Гринюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – Вип. 84. – С. 58-60.

12. Денисова Т.А. Окремі питання класифікації функцій юридичної відповідальності / Т.А. Денисова // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. – Серія: Право. – 2012. – № 4. – С. 18-21.

13. Іншин М.І. Юридична відповідальність та інші примусові заходи в трудовому праві: навч. посібник / М.І. Іншин, В.І. Щербина, І.М. Ваганова. – Х.: Золота миля, 2012. – 494 с.

14. Задніпряна М.Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Задніпряна Мар'яна Юріївна. – К., 2014. – 203 с.

15. Задніпряна М.Ю. Теоретико-правові та історичні засади формування принципів юридичної відповідальності / М.Ю. Задніпряна // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (24 квіт. 2013 р.): зб. наук. праць / [уклад.: І.С. Сахарук (голова) та ін.; редкол.: І.С. Гриценко (голова) та ін.]. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – С. 28-29.

16. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права / Л.І. Каленіченко // Право і безпека: науковий журнал. – 2016. – № 2 (61). – С. 31-37.
17. Комарницький Д.С. Юридична відповідальність держави перед особою як основа побудови соціальної та правової держави в Україні / Д.С. Комарницький // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 37. – С. 104-109.
18. Корчак Н.М. Форми реалізації юридичної відповідальності / Н.М. Корчак // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: збірник наукових праць. – 2003. – Вип. 172. – С. 29-34.
19. Коталейчук С.П. Особливості притягнення неповнолітніх до юридичної відповідальності / С.П. Коталейчук // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 76-85.
20. Куйбіда Р.О. Проблеми юридичної відповідальності суддів / Р.О. Куйбіда // Адвокат: загальнодержавне періодичне видання. – 2006. – № 8. – С. 11-15.
21. Лутак О.М. Позитивна юридична відповідальність / О.М. Лутак // Законодавство України: проблеми і перспективи розвитку: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 10: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (27-31 січня 2009 р., м. Косів, Івано-Франківської області). – С. 224-227.
22. Львова О.Л. Природа юридичної відповідальності та її стимулююча роль / О.Л. Львова // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип. 41. – С. 55-61.
23. Максимюк О.Д. Справедливість як філософсько-етична основа реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності / О.Д. Максимюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 273. – С. 10-14.

24. Максимюк О.Д. Взаємозумовленість принципу невідворотності та інших принципів юридичної відповідальності / О.Д. Максимюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 461. – С. 5-10.

25. Максимюк О.Д. Гуманізм як складова принципу невідворотності юридичної відповідальності / О.Д. Максимюк // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 47. – С. 61-65.

26. Максимюк О.Д. Принцип невідворотності юридичної відповідальності (історико-філософський аспект) / О.Д. Максимюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 311. – С. 39-44.

27. Овчаренко О.М. Органи, що здійснюють притягнення суддів до відповідальності: міжнародні стандарти та їх реалізація в Україні / О.М. Овчаренко // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. – 2013. – № 3. – С. 232-239.

28. Оніщенко Н.М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри / Н.М. Оніщенко // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип. 42. – С. 3-10.

29. Оніщенко Н.М. До питання про дослідження сутності інституту юридичної відповідальності / Н.М. Оніщенко, С.О. Сунегін // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 65. – С. 3-9.

30. Оніщенко Н.М. Дискусійні питання проблеми удосконалення інституту юридичної відповідальності / Н.М. Оніщенко // Тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу «Правова відповідальність: доктрина та практика застосування» (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 9-10.

31. Осауленко А.О. Юридична відповідальність та державний примус: аспекти співвідношення / А.О. Осауленко // Науковий вісник Київського

національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 20-26.

32. Осауленко А.О. Історико-теоретичні аспекти розвитку юридичної відповідальності та покарання / А.О. Осауленко // Право і суспільство: науковий журнал. – 2010. – № 4. – С. 23-27.

33. Паришкура В.В. Окремі теоретичні та практичні аспекти притягнення до юридичної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення осіб, які мають статус судді / В.В. Паришкура // Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал. – 2014. – № 3 (9): Ювілейний. – С. 58-65.

34. Пархоменко І.І. Юридична відповідальність і законність: основні аспекти співвідношення / І.І. Пархоменко // Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. – 2010. – № 5: Правова відповідальність. – С. 54-59.

35. Подорожній Є.Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / Подорожній Євген Юрійович. – Х., 2016. – 426 с.

36. Подорожній Є.Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» / Є.Ю. Подорожній // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2014. – № 3 (66). – С. 6-15.

37. Подорожній Є. Теоретичні підходи до визначення елементів механізму правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві / Є.Ю. Подорожній // Юридичний вісник. – 2015. – № 4. – С. 130-134.

38. Погорецький М.А. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія / М.А. Погорецький, О.Л. Польовий, О.Г. Яновська. – К.: Дакор, 2014. – 257 с.

39. Польовий О.Л. Місце інституту відповідальності суддів в системі юридичної відповідальності органів публічної влади України /

О.Л. Польовий // Бюлетень Міністерства юстиції України: офіційне видання. – 2009. – № 12 (98). – С. 105-110.

40. Польовий О.Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.Л. Польовий. – К., 2014. – 18 с.

41. Польовий О.Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Польовий Олександр Леонідович. – К., 2014. – 226 с

42. Припхан І.І. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту суспільної моралі / І.І. Припхан // Прикарпатський юридичний вісник: науково-практичне юридичне видання: збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 2. – С. 67-78.

43. Приходько К.Ю. Соціально-психологічні аспекти юридичної відповідальності особистості в конфліктних ситуаціях / К.Ю. Приходько // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 36. – С. 238-243.

44. Процевський О.І. Особливості юридичної відповідальності у сфері трудового права / О.І. Процевський // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – 2014. – Вип. 21. – С. 13-25.

45. Теремцова Н.В. Поняття юридичної відповідальності в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності / Н.В. Теремцова // Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності: генезис та напрями вдосконалення»: тези наук. доп. (11 квіт. 2014 р.). – Тернопіль: Терно-граф, 2014. – С. 80-84.

46. Ткаченко О.В. Щодо юридичної відповідальності державних службовців / О.В. Ткаченко // Дні науки філософського факультету-2015:

Міжнар. наук. конф. (21-22 квіт. 2015 р.): матеріали доп. та виступів / [редкол.: А.Є. Конверський (голова) та ін.]. – К.: Київський університет, 2015. – Ч. 10. – С. 162-165.

47. Ткаченко О.В. Види юридичної відповідальності в державній службі / О.В. Ткаченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – Вип. 2. – С. 63-65.

48. Свириденко Г.В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність: взаємовплив та взаємообумовленість / Г.В. Свириденко // Держава і право: збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 71. – С. 118-133.

49. Скакун О.Ф. Інститут звільнення від юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аналіз / О.Ф. Скакун // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 12-14.

50. Стрельник О.Л. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.Л. Стрельник. – Донецьк, 2010. – 204 с.

51. Стрельник О.Л. Деякі дискусійні питання щодо функцій юридичної відповідальності / О.Л. Стрельник // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових статей. – 2012. – № 3 (50). – С. 47-51.

52. Фатхутдінов В.Г. Юридична відповідальність у системі спеціальних гарантій прав людини / В.Г. Фатхутдінов // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2002. – № 3. – С. 16-22.

53. Хорошенко О.В. Юридична відповідальність публічних службовців / О.В. Хорошенко // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. – 2009. – № 3. – С. 162-168.

54. Щербань В.А. Поняття та особливості юридичної відповідальності професійних спілок у трудовому праві / В.А. Щербань // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 273. – С. 50-54.

55. Сельська В. Юридична відповідальність як правова категорія / В. Сельська // Юридичний вісник. – 2015. – № 4. – С. 233-236.

56. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти / Є. Білозьоров // Право України: юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 50-54.

57. Подорожна Т. Юридична відповідальність як гарантія конституціоналізації правового порядку / Т. Подорожна // Право України: юридичний журнал: науково-практичне фахове видання. – 2016. – № 8. – С. 107-115.

58. Братасюк В. Юридична відповідальність з позицій основних типів право розуміння / В. Братасюк // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 41-43.

59. Мережко О. Юридична відповідальність в національному та міжнародному праві у світлі психологічної теорії права / О. Мережко // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 20-21.

60. Трофименко В. Щодо підстав юридичної відповідальності / В. Трофименко // Юридичний радник: журнал юристів України. – 2009. – № 3 (29). – С. 49-52.

61. Пащенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності / А. Пащенко // Право України: юридичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 126-131.

62. Кінаш Я. Трансформація юридичної відповідальності як один із інструментів побудови демократичного суспільства / Я. Кінаш // Право України: юридичний журнал. – 2006. – № 8. – С. 106-110.
63. Лук'янець Д. Типологія юридичної відповідальності / Д. Лук'янець // Юридична Україна: правовий часопис. – 2004. – № 3. – С. 4-11.
64. Середюк В. Сучасний стан і тенденції здійснення наукових досліджень юридичної відповідальності в теорії права / В. Середюк // Вісник прокуратури: загальнодержавне фахове юридичне офіційне видання. – 2015. – № 3 (165). – С. 100-108.
65. Мисак О. Теоретичні проблеми визначення змісту юридичної відповідальності / О. Мисак // Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний юридичний журнал. – 2016. – № 7 (245). – С. 129-132.
66. Безклубий І. Проблеми розуміння правової природи юридичної відповідальності та суміжних правових інститутів / І. Безклубий, І. Кочкодан // Про українське право. – 2011. – № 6/7. – С. 234-244.
67. Шевченко А. Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за новим законодавством про судоустрій та статус суддів / А. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 89. – С. 80-83.
68. Бобровник С. Правовий конфлікт та юридична відповідальність / С. Бобровник // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 24-26.
69. Зелена О. Поняття юридичної відповідальності: окремі проблеми / О. Зелена // Право України: юридичний журнал. – 2002. – № 11. – С. 109-112.
70. Машков А. Погляд на юридичну відповідальність, як різновид правовідносин, та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності / А. Машков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – Вип. 84. – С. 98-100.

71. Козловський А.А. Онтологія юридичної відповідальності / А.А. Козловський // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 36-37.
72. Козловський А.А. Онтологія юридичної відповідальності / А.А. Козловський // Проблеми філософії права. — 2004. — Т. II. — С. 98-111
73. Середюк В. Окремі аспекти методології дослідження проблем юридичної відповідальності в науці права України та Польщі / В. Середюк // Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. – 2009. – № 4: Правова освіта і наука. Методологія юридичних досліджень. – С. 374-383.
74. Машков Л. Обґрунтування доцільності двохаспектного погляду на юридичну відповідальність для сучасної правової науки / Л. Машков // Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. – 2010. – № 5: Правова відповідальність. – С. 72-82.
75. Никифорак М. Модальність юридичної відповідальності: невідворотність, довільність, неможливість / М. Никифорак, О. Максимюк // Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. – 2010. – № 5: Правова відповідальність. – С. 94-105.
76. Бориславський Л. Конституційна відповідальність – самостійний вид юридичної відповідальності / Л. Бориславський // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. – 2005. – Вип. 41. – С. 111-112.
77. Рабінович П.М. Ефективність заходів юридичної відповідальності: методика вимірювання / П.М. Рабінович // Юридична Україна: правовий часопис. – 2010. – № 7 (91). – С. 4-8.
78. Вітрук М.В. До питання про стадії юридичної відповідальності / М.В. Вітрук // Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права. – 2010. – № 5: Правова відповідальність. – С. 36-39.

79. Середюк В. Деякі аспекти передумов юридичної відповідальності / В. Середюк // Правова відповідальність: доктрина та практика застосування: тези доповідей Міжнародного науково-практичного круглого столу (02 червня 2011 р.). – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 43-44.
80. Зелена О. Вивчення підстав юридичної відповідальності: актуальні питання / О. Зелена // Право України: юридичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 21-26.
81. Дмитренко Е. Взаємозв'язок юридичної відповідальності / Е. Дмитренко // Вісник прокуратури: загальнодержавне фахове юридичне видання. – 2006. – № 1. – С. 103-109.
82. Маліновська В.М. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / В.М. Маліновська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 2. – С. 58-65.
83. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
84. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія / [кол. авторів]; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2009. – 216 с.
85. Новосельська І.В. Питання визначення трудової відповідальності як виду юридичної відповідальності / І.В. Новосельська // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал. – 2012. – № 11 (203). – С. 53-54.
86. Черкасов О.В. Окремі аспекти правовідновної відповідальності у трудовому праві / О.В. Черкасов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 223-227.
87. Обручков Р.І. Відповідальність у трудовому праві: загальний аналіз / Р.І. Обручков // Новітні кримінально-правові дослідження – 2015: зб. наук. пр. / відп. ред. О.В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2015. – С. 267-272.

88. Ярошкевич В. Вдосконалення юридичної відповідальності за дискримінацію у сфері праці / В. Ярошкевич // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки юридичного ф-ту (23 трав. 2014 р.): до 180-річчя Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка: зб. наук. праць / [уклад.: І.С. Сахарук (голова) та ін.; редкол.: І.С. Гриценко (голова) та ін.]. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – С. 358-360.
89. Тищенко О. В. Правове регулювання повної матеріальної відповідальності працівників / О.В. Тищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. – Вип. 72/73. – С. 92-95.
90. Циганок Н. Юридична відповідальність державних службовців в Україні: загальна характеристика / Н. Циганок // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України: науковий журнал. – 2006. – № 1. – С. 123-127.
91. Венедиктов В.С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве / В.С. Венедиктов. – Х.: Консум, 1996. – 136 с.
92. Новосельська І.В. Теоретико-правові питання визначення трудової відповідальності як виду юридичної відповідальності за порушення зобов'язань, передбачених трудовим договором / І.В. Новосельська // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3. – С. 209-213.
93. Венедиктов В.С. Юридична відповідальність працівників ОВС України: монографія / В.С. Венедиктов. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 269 с.
94. Сыроватская Л.А. Трудовое право: учебник / Л.А. Сыроватская. – М.: Юристь, 1998. – 312 с.
95. Прилипко С.М. Трудове право України: підручник / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко. – Х.: ФІНН, 2009. – 728 с.

96. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Виноградова Людмила Євгенівна. – Одеса, 2004. – 187 с.
97. Сапунова М.О. Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сапунова Марина Олеговна. – Москва, 2007. – 183 с.
98. Яценко О.В. Структура і зміст правового статусу судді під час здійснення судочинства / О.В. Яценко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 113-120.
99. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
100. Шамшина І.І. Юридична відповідальність працівника як елемент його трудово-правового статусу / І.І. Шамшина // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 981-986.
101. Музиченко А. Вжиття заходів забезпечення позову як підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності / А. Музиченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 22. С. 116-118.
102. Шевченко А. Дисциплінарна відповідальність суддів як спеціальний вид дисциплінарної (юридичної) відповідальності / А. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 93. – С. 73-75.
103. Музиченко А. Порухення правил суддівської етики – підстава дисциплінарної відповідальності судді: межі застосування / А. Музиченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 87. – С. 84-87.
104. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Голос України. – 2016. – № 132-133.
105. Подкопаєв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С. Подкопаєв // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 14-16.

106. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
107. Статус суддів: учбово-практичний посібник / [І.Є. Марочкін, Ю.І. Крючко, Л.М. Москвич та ін.]; за ред. проф. І.Є. Марочкіна. – Х., 2006. – 754 с.
108. Європейська хартія про закон «Про статус суддів»: Міжнародний документ від 10.07.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236.
109. Гончаренко О.В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина перша) / О.В. Гончаренко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1(5). – С. 77-92.
110. Куйбіда Р.О. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики / Р.О. Куйбіда, М.Л. Серeda. – К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. – 72 с.
111. Про вищу раду правосуддя: Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrc.org.ua/upload/steps/08acca3a84042ae8cc471a6df0d344bc.pdf>.
112. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15.01.1998 № 22/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
113. Польовий О.Л. Генеза юридичної відповідальності суддів в Україні / О.Л. Польовий // Держава і право: зб. наук. пр. – Серія: Юрид. і політ. науки. – 2009. – Вип. 46. – С. 133-138.
114. Маляренко А.В. Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / А.В. Маляренко. – Одеса, 2013. – 20 с.
115. Дідик С.Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.Є. Дідик. – К., 2008. – 207 с.

116. Володина Д.В. Юридическая ответственность судей при отправлении правосудия в Российской Федерации: современное состояние и направления развития: автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 – судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности / Д.В. Володина. – Псков, 2012. – 28 с.

117. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти т. / [под общ. ред. О.И. Чистякова]. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – М.: Юридическая литература, 1984. – 430 с.

118. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб.: у 2-х т. / [за ред. В.Д. Гончаренка]. – Т. 1: З найдавніших часів до початку ХХ століття. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 472 с.

119. Антологія української юридичної думки: в 6-ти т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.; упоряд. І.Б. Усенко]. – Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. – 584 с.

120. Соловьев Э.Ю. Прошлое толкует нас: очерки по истории философии и культуры / Э.Ю. Соловьев. – М., 1991. – 423 с.

121. Российское законодательство X–XX веков: в 9-ти т. / [под общ. ред. О.И. Чистякова]. – Т. 6. – М.: Юрид. лит., 1988. – 430 с.

122. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. С изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть третья. – СПб.: Типография Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1867. – 567 с.

123. Уголовное уложение от 22 марта 1903 года / [изд. Н.С. Таганцев]. – СПб., 1904. – 464 с.

124. Про судоустрій України: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05.06.1981 № 2022-X // Відомості Верховної Ради України. – 1981. – № 24. – Ст. 357.

125. Про статус суддів в СРСР: Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 04.08.1989 № 328-I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0328400-89/para0107#o107>.

126. О возмещении ущерба, причиненного гражданину незаконными действиями государственных и общественных организаций, а также должностных лиц при исполнении ими служебных обязанностей: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 18 мая 1981 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1981. – № 21. – Ст. 741; № 26. – Ст. 840.

127. Про статус суддів: Закон України від 15.12.1992 № 2862-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56.

128. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42. – № 43. – № 44-45. – Ст. 529.

129. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України від 28.12.2014 № 77-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 11. – Ст. 75.

130. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50.

131. Овсянко Д.С. Поняття відповідальності у трудовому праві / Д.С. Овсянко // Митна справа. – 2014. – № 6 (2.2). – С. 417-421.

132. Годованець Ю.С. Юридична відповідальність за трудовим правом: сучасний підхід до розуміння / Ю.С. Годованець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 2. – С. 112-123.

133. Обручков Р.І. Відповідальність у трудовому праві / Р.І. Обручков // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / [за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова]. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 575-608.

134. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

135. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.

136. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / Н.Б. Болотіна. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 725 с.
137. Трудове право України: підручник / [Іншин М.І. та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 555 с.
138. Волошина С.М. Трудове право України: навч. посібник / С.М. Волошина, А.М.Соцький, В.І. Щербина. – Чернівці: Технодрук, 2015. – 187 с.
139. Косьмій Л.Р. Відповідальність за трудовим законодавством України: окремі теоретико-правові проблеми / Л.Р. Косьмій // Університетські записки. – 2011. – № 3. – С. 243-248.
140. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.
141. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / [В.Г. Ротань, І.В. Зуб, Б.С. Сличинський та ін.]. – 8-те вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2008. – 944 с.
142. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII // Голос України. – 2017. – № 1.
143. Присяжнюк О.О. Проблеми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності / О.О. Присяжнюк, О.П. Євсєєв // Проблеми законності. – 2012. – Вип. 118. – С. 201-210.
144. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).
145. Проект Закону про Вищу раду правосуддя від 23.09.2016 № 5180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60102.

146. Серета В.В. Поняття, ознаки та склад дисциплінарного проступку / В.В. Серета // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 125-129.

147. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

148. Клеандров М.И. Дисциплинарная ответственность судей в государствах-участниках СНГ / М.И. Клеандров // Законодательство и экономика. – 2001. – № 10. – С. 67-77.

149. Конституція Греції: Основний Закон Греції від 09 червня 1975 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.

150. Іспанська Конституція: Основний Закон Іспанії від 06 грудня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>.

151. Конституція Італійської Республіки: Основний Закон Італії від 22 грудня 1947 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawers-ssu.narod.ru/subjects/constzs/italy.htm>.

152. Republic of Lithuania Law on courts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teismai.lt/en/courts/legal-acts/655>.

153. Конституція Угорщини: Основний Закон Угорщини від 25 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznyomda_jav%C3%ADtott.pdf.

154. Конституція Франції 1958 року: Основний Закон Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.

155. Конституція Чеської Республіки: Конституційний Закон Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.czechlegislation.com/ru/1-1993-sb>.

156. Гиляка І.С. Наближення трудового законодавства України до стандартів Європейського Союзу / І.С. Гиляка // Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права: зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-прак. конф.: тези наук. доп. (10 грудня 2015 р.). – К.: МЮНППК «Актуальна юриспруденція», 2015. – С. 129-132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.LegalActivity.com.ua.

157. Про дисциплінарну відповідальність суддів: Закон Республіки Молдова від 25 липня 2014 року № 178 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/354341>.

158. Кодекс Білорусі про судоустрій і статус суддів: Закон Білорусі від 16.06.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.kulichki.com/vip/sud/00000001.htm>.

159. Хавронюк М.І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність: навчальний посібник / М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2003. – 240 с.

160. Конституція Грузії: Конституційний Закон Грузії від 24 серпня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>.

161. Сухіашвілі Д. Формування міжнародно-правових та концептуальних засад відносин Грузії та ЄС / Д. Сухіашвілі // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – № 95. – Ч. 1. – С. 18-20.

162. Трудовий кодекс Грузії: Органічний Закон Грузії від 17 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/1155567>.

163. Про загальні суди: Органічний Закон Грузії від 04 грудня 2009 року № 2257-Пс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/90676/pdf17/ru>.

164. О дисциплинарной ответственности судей общих судов Грузии и дисциплинарном судопроизводстве: Закон Грузии от 23 февраля 2000 года

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/download/16774/16/ru/pdf>.

165. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

166. Code of ethics of the judges of the Republic of Lithuania [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-ethics-and-discipline-commission/about-comission/667>.

167. Regulation of the judicial court of honor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-court-of-honour/about-court/664>.

168. Іщенко О. Особливості правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Литовській Республіці / О. Іщенко, М. Самофал // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 160-168.

169. Василюк С. Зарубіжний досвід притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності / С. Василюк, А. Косило // Право України. – 2006. – № 2. – С. 131-133.

170. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010981070>.